

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRK SENDİKACILIĞI VE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI  
KONFEDERASYONU**

**Yüksek Lisans Tezi**

Şafak TARTANOĞLU

Ankara-2007

T.C  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRK SENDİKACILIĞI VE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI  
KONFEDERASYONU**

**Yüksek Lisans Tezi**

Şafak TARTANOĞLU

Tez Danışmanı:  
Prof. Dr. Ahmet Makal

Ankara-2007

## **İÇİNDEKİLER**

|                 |    |
|-----------------|----|
| TABLolar DİZİNİ | IV |
| GİRİŞ           | 1  |

## **BİRİNCİ BÖLÜM**

### **KÜRESELLEŞME ve SENDİKAL HAREKETİN KRİZİ**

|                                                          |    |
|----------------------------------------------------------|----|
| 1.1. Giriş                                               | 6  |
| 1.2. Küreselleşme Kavramı                                | 7  |
| 1.3. Küreselleşme Sürecinin Sendikalar Üzerindeki Etkisi | 12 |
| 1.3.1. Küreselleşme ve Yeni Emek Süreçleri               | 12 |
| 1.3.2. İşsizlik ve İşgücünün Yapısındaki Değişim         | 20 |
| 1.3.3. Sendikalara Yönelik İdeolojik Saldırıları         | 28 |
| 1.4. Sendikal Yapılanmada Değişim                        | 30 |

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **1980 SONRASI TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI ve ÇALIŞMA**

#### **HAYATI**

|                                                                 |    |
|-----------------------------------------------------------------|----|
| 2.1. Giriş                                                      | 42 |
| 2.2. 1980 Öncesi Türkiye’de Çalışma Hayatının Genel Özellikleri | 44 |
| 2.2.1. Cumhuriyetin İlanından 1946 Yılına Kadar                 |    |
| Sendikal Yapılanma                                              | 47 |
| 2.2.2. 1946-1960 Döneminde Sendikalar                           | 49 |

|                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------|----|
| 2.2.3. 1960-1980 Döneminde Sendikalar                                 | 52 |
| 2.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Sosyo-Ekonomik Değişimler        | 54 |
| 2.3.1. Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Çalışma Hayatı<br>Üzerine Etkileri | 59 |
| 2.3.2. 1980 Sonrası Sendikaların Durumu                               | 65 |

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### **DEVİRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK)**

|                                                                                                    |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.1. Giriş                                                                                         | 76  |
| 3.2. 1980 Öncesi Dönemde DİSK                                                                      | 78  |
| 3.2.1. DİSK’in Kurulduğu Ortam ve Kuruluş Yılları                                                  | 78  |
| 3.2.2. 15-16 Haziran Olayları                                                                      | 83  |
| 3.2.3. DİSK’in Kurumlaşma Yılları ve Bölünme                                                       | 87  |
| 3.3. 1980 Sonrası DİSK                                                                             | 91  |
| 3.3.1. DİSK’in Yeniden Faaliyete Geçiş ve Değişim                                                  | 93  |
| 3.3.2. Çağdaş Sendikacılık Anlayışı                                                                | 95  |
| 3.3.3. DİSK’in 1980 Sonrası Örgütlenme<br>Süreci ve Üye Sayıları                                   | 99  |
| 3.4. DİSK’in Küreselleşme Sürecine Bakışı ve 1980 Sonrası<br>Gerçekleştirilen Endüstriyel Eylemler | 104 |
| 3.5. Güncel Gelişmeler ve Eleştiriler                                                              | 113 |
| 3.5.1. Çağdaş Sendikacılık Konusundaki Eleştiriler                                                 | 115 |
| 3.5.2. 10 Aralık Platformu Konusunda Eleştiriler                                                   | 116 |

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| 3.5.3. Avrupa Birliği’nden Para Yardımı Alma Konusunda |     |
| Eleştiriler                                            | 119 |
| 3.5.4. DİSK’in Yaşadığı Değişim Konusunda Eleştiriler  | 122 |
| SONUÇ                                                  | 128 |
| ÖZET                                                   | 132 |
| ABSTRACT                                               | 134 |
| EKLER                                                  | 136 |
| KAYNAKÇA                                               | 143 |

## **TABLÖLAR DİZİNİ**

|                                                                                                                |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>TABLO 1.</b> AB Ülkelerinde Sendikalaşma Oranları (1980-2000)                                               | 34  |
| <b>TABLO 2.</b> Türkiye’de Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı (1948-1960) | 51  |
| <b>TABLO 3.</b> 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı                              | 61  |
| <b>TABLO 4.</b> 2001-2006 Yılları Arasında Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı                              | 61  |
| <b>TABLO 5.</b> Eylül 2006 Verilerine Göre İşgücünün Durumu                                                    | 64  |
| <b>TABLO 6.</b> Türkiye’de Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları (1984-1995)                          | 68  |
| <b>TABLO 7.</b> Türkiye’de Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları (1996-2006)                          | 68  |
| <b>TABLO 8. EK 1.</b> Temmuz 1993 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları                           | 136 |
| <b>TABLO 9. EK 2.</b> Temmuz 1994 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar                                           |     |

|                 |     |
|-----------------|-----|
| ve Üye Sayıları | 137 |
|-----------------|-----|

**TABLO 10. EK 3.** Temmuz 1996 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikaların

|              |     |
|--------------|-----|
| Üye Sayıları | 138 |
|--------------|-----|

**TABLO 11. EK 4.** Temmuz 1998 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar

|                 |     |
|-----------------|-----|
| ve Üye Sayıları | 139 |
|-----------------|-----|

**TABLO 12. EK 5.** Temmuz 2001 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar

|                 |     |
|-----------------|-----|
| ve Üye Sayıları | 140 |
|-----------------|-----|

**TABLO 13. EK 6.** Temmuz 2003 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar

|                 |     |
|-----------------|-----|
| ve Üye Sayıları | 141 |
|-----------------|-----|

**TABLO 14. EK 7.** Temmuz 2006 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar

|                 |     |
|-----------------|-----|
| ve Üye Sayıları | 142 |
|-----------------|-----|

## **GİRİŞ**

Günümüzde, ülkeler ve toplumsal sınıflar arasındaki farklılıklar gittikçe artmakta ve derinleşmektedir. Bu durumu neredeyse her ülkede ve her sınıfsal yapılanmanın kendi içinde görebilmek mümkündür. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler, bir başka deyişle enformasyon devrimi, bir taraftan, insanoğluna doğayla mücadelesinde büyük kolaylıklar sağlarken, bir taraftan da bu gelişmelerin kâr amaçlı kullanımı dünya çapında açlığı, sefaleti ve cehaleti derinleştirmektedir.

Bir yandan dünyanın her tarafında farklılaşmalar gözlenirken, diğer yandan ülke ekonomileri tek ve benzer bir üretim kalıbına göre yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Dünya tekdüzeliğe zorlanmakta; bu da hızla yoksullaşmaya yol açmaktadır.

Yaşadığımız tarihsel dönemim en önemli çelişkisi; toplumu oluşturan sınıflar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların hızla büyümesine karşın, hükümet politikalarının ve ülke ekonomilerinin birbirine benzemeye zorlanmasıdır. Bu çelişkiyi yaratan temel güç, tıkanma yaşadığı her dönemde değişik görünümelerde yeniden ortaya çıkan ve alternatifsizmiş izlenimi uyandıran kapitalizmdir.

Bugün küreselleşme denilen süreç, kapitalist üretim ilişkilerinin, rakipsiz ve her türlü sınırlandırmadan uzak bir şekilde tüm dünyaya yayılmasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Böyle bir yayılma sürecinde, sosyo-ekonomik farklılıklar derinleşirken, yani yoksul daha yoksul, zengin daha zengin bir hale gelirken, kendisine karşıt eğilimler de hızla dönüştürülmekte ve değiştirilmektedir.

Kapitalizm, ideolojileri ve örgütlenmeleri birbirine benzeştirirken, kendine neo-liberal ideologlar üretmekte ve çeşitli zamanlarda onlara değişik saptamalar

yaptırmaktadır. Bunlardan bir tanesi de, “ideolojilerin sonu”nun geldiği yönündedir. Aslında ideolojilerin sonunun geldiği yönündeki iddialar bir bakıma doğrudur. Sonu getirilmeye çalışılan ideoloji tektir. O da işçi sınıfı ideolojisidir. Yer yüzünde tek bir ideoloji hakim kılınmaya çalışılmaktadır: neo-liberalizm.

Bu ideoloji temelde şöyledir: Mümkün olan tek ekonomi politikası, neo-liberalizm ve piyasadır; ölçütleri de rekabet, üretkenlik, serbest mübadele ve verimlilik; yeryüzünde bir toplumun ayakta kalabilmesi ancak bu yolla mümkün olabilmektedir (Tanilli, 2006a: 9).

Günümüzde bu “tek ideoloji”, medyanın da yardımıyla, doğaya ve yaşama yönelik her şeyi metalaştırmakta ve içini boşaltmaktadır. En önemlisi de “sosyal” olanı da piyasanın hâkimiyetine bırakmaktadır.

Küreselleşme, sermaye akışının mutlak özgürlüğünü, gümrük engelleri ile kısıtlamaların ortadan kaldırılmasını, ticaret ve serbest mübadelelerin yoğunlaştırılması yoluyla, bütün ülkelerin ekonomilerinin gittikçe daha sıkı bir biçimde birbirlerine bağlanmalarını ögütlemektedir.

Bütün bunlar olurken yeni sistemin demokrasiyi göz ardı ettiği bir gerçektir. Tarihsel süreçte demokrasinin yerleşmesi yolunda çaba sarfeden sınıflardan bir tanesi hiç kuşkusuz işçi sınıfıdır. Denilebilir ki, demokrasinin tahrip edilmesinden en çok etkilenen sınıf da bu anlamda işçi sınıfı olmuştur. Örgütsel anlamda en çok içi boşaltılan kurumlar da sendikalardır.

Bir ülkedeki demokrasinin sınırlarının ne derece geniş olduğunun göstergelerinden en önemlisi sendikal haklar ve bunların kullanılma düzeyidir. Sendikal örgütlenme, demokratik ve bağımsız mücadele ekseninde bugünlere

gelmiştir. Ancak bugün yaşanan süreçte sendikal örgütlenmenin istenilen bir düzeyde olduğu söylenemez.

Yeniden yapılanma sürecinde sendikalar sistemin ürettiği sorunlara karşı, ayakta durmakta ciddi sıkıntılar çekmektedirler. Küreselleşme sürecinde, sermayenin önündeki engellerin kaldırıldığı, paranın ve sermayenin olağanüstü akışkanlık kazandığı günümüzde, “sosyal devlet”in bir kenara bırakılarak, özelleştirme ve taşeronlaştırma dolayısıyla sendikasızlaştırmanın, değişen piyasa koşullarına uyum sağlayabilmek için esnek üretimin ve kısmi zamanlı çalışmanın, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte, emek profilindeki gelişmelere bağlı olarak belirli süreli bireysel sözleşme uygulamalarının yaygınlaşması ve artan işsizlik oranları, sendikaları ciddi sorunlarla baş etmek zorunda bırakmaktadır (Özbey, 2001: 6).

Sendikalar sadece Türkiye’de değil, işçi sınıfı mücadelesinin uzun bir tarihi ve zengin deneyimlere sahip olduğu ülkelerde de güç kaybetmektedir. Öte yandan, sadece sendikalar değil, işçi sınıfının siyasal örgütleri ve ideolojik-teorik gücü de zayıflamaktadır. Sınıf mücadelesinin tüm alanları bakımından geçerli olan bu genel gerilemenin bir dizi nedeni vardır ve bu nedenleri hem genel boyutlarıyla, hem de her ülkenin kendi özgün koşullarıyla değerlendirmek gerekmektedir.

Ülkemizde de sendikaların eskisi kadar çekici olmadığı ve temel heyecanını yitirmekte olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türk sendikal hayatında çok önemli bir yeri olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) nun durumunu incelemek oldukça önemlidir. Dünya’daki son gelişmeler sınıf sendikacılığı kavramına belli zayıflıklar getirmiştir. İşçi sınıfı ideolojisinin belli bir zayıflama dönemine girdiği günümüzde DİSK’in 1980 öncesi konumunda olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.

DİSK, kurulduğu yıllarda Türkiye işçi sınıfının uzun yıllar boyunca biriktirdiği deneyimlerin örgütlendiği ve yeniden biçimlendirildiği bir örgüt olmuştur. İşçi sınıfının sendikal hareketinin siyasallaştırılması amacıyla hareket etmiştir. Türk-İş'in partilerüstü sendikacılık anlayışına ve devlet denetimli sendikacılığa karşı kurulmuştur.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu kurulduğu 1967'den, faaliyetlerinin durdurulduğu 1980 yılına kadar Türk sendikacılık hareketi için çok önemli bir yer tutmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sendikacılık üzerindeki olumsuz etkileri çok açık bir şekilde DİSK üzerinde görülebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; 1980 yılından sonra ivme kazanan küreselleşme hareketinin özellikle emek süreci üzerindeki etkilerini ortaya koymak, süreçten en çok etkilenen yapılanmalar olan sendikaların bugün bulunduğu konumu belirlemektir. Çalışmada özellikle, küreselleşme sürecinin Türk sendikacılık hareketi üzerindeki etkilerinin, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu örneği üzerinde incelenmesine öncelik verilmiştir.

Konunun esas olarak 1980 sonrasında incelenmesinin sebebi, literatürün bu konuda kısıtlı olmasıdır. Özellikle DİSK ile ilgili çalışmalar 1980 öncesi gelişmeler üzerinde dururken, son dönem sendikal faaliyetleri inceleyen çalışma ise yok denecek kadar azdır.

Çalışmanın birinci bölümünde, küreselleşme süreci üzerinde durulmuş, sürecin sendikalar üzerindeki etkisi ve sendikal örgütlenmelerdeki değişim vurgulanmıştır.

İkinci bölümde önce Türk sendikacılık hareketinin gelişimi tarihsel süreç içinde verilmiş, daha sonra 1980 sonrasında Türkiye'de yaşanan ekonomik

değişimler açıklanmıştır. Bu ekonomik değişimlerin toplumsal hayat üzerindeki etkileri incelenmiş, konuyla bağlantılı olarak çalışma hayatında yaşanan dönüşümlerin ayrıntılı olarak üzerinde durulmuştur.

Son olarak üçüncü bölümde, bütün bu dönüşümleri bünyesinde barındıran bir örnek olarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) incelenmiştir. DİSK'in kuruluşu, gelişimi, faaliyetlerinin durdurulması ve 1992 yılında tekrar faaliyete geçmesi, bölüm içinde yer alan konulardır. DİSK'in yeni sendikal politikaları, yeniden örgütlenme süreci, küreselleşme sürecine bakışı, gerçekleştirdiği endüstriyel eylemler ayrı ayrı vurgulanmıştır.

Burada belirtilmesi gereken nokta, DİSK arşivinin son derece kısıtlı olması nedeniyle yaşanan kaynak sıkıntısıdır. Son bölümde DİSK'in 1980 sonrası yaşadığı dönüşüm, DİSK içinden ve dışından çeşitli sendikacılarla yapılan yüzyüze görüşmelerle ortaya konmuştur.

## **BİRİNCİ BÖLÜM**

### **KÜRESELLEŞME ve SENDİKAL HAREKETİN KRİZİ**

#### **1.1. Giriş**

Sendikalar işçi sınıfı hareketi içinde, sınıf mücadelesinde önemli bir yer tutmuşlardır. Ancak, günümüz toplumlarında ve ülkemizde küresel bağlamda yaşanan değişim tüm yapıları temelinden sarsmaktadır. Gelişmiş ülkeler kendi çıkarları uğruna, çeşitli ülkelere müdahale ederek yerle bir edebilmekte, bu planlarını yine çıkarları doğrultusunda oluşturdukları dünya haritalarına göre gerçekleştirmektedirler. Sıklıkla görülen eğilim, Türkiye gibi ülkelerde devleti olabildiğince küçültebilmek ve ülkenin ekonomisinden sosyal hayatına kadar bir çok alanına müdahale edebilmek için hükümetleri kendilerine alet etmektir. Böyle bir durum, gelişmiş ülkelerde de nadiren görülse de daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır. Bütün bunların yanı sıra küreselleşme sürecinde birtakım örgütlenmeler de hasar görerek yapısal değişimlere uğramaktadır. Yeni dünya düzeni egemenleri tarafından hedef alınan örgütlenmelerden biri de sendikalardır.

Küreselleşme olarak da adlandırılan dönemin, emek süreçleri üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak, sendikalarda yarattığı yapısal bir değişimden bahsetmek mümkündür. Küreselleşme hareketinin sendikacılık hareketini olumsuz etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Sendikacılığın tarihsel misyonu, sendikalaşma düzeyi gibi bir çok konuda küreselleşmenin olumsuz etkileri olduğu üzerinde ciddi tartışmalar vardır.

Küreselleşme kavramı, günümüzde çok değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Başta sermaye ve basın olmak üzere son derece etkin çevrelerce dünyanın ve insanlığın bütün sorunlarına bulunan kaçınılmaz çözüm olarak, sorun olmayan

alanlarda ise iyileşmelerin kaynağı olarak nitelenmektedir. Karşı görüşte olanlar ise, küreselleşmenin, aslında kapitalizmin çağın koşullarına uygun bir versiyonundan, görünümünden başka bir şey olmadığını, kâr maksimizasyonunun, bunu sağlamak için de emek karşıtlığının yine başat unsur olduğunu savunmaktadırlar.

Kavramın diğer tüm çevrelerde nasıl tanımlandığı bir yana, akademik yazında çoğunlukla dört bir yanımızı kuşatan geri dönüşü olmayan homojen bir süreç olarak tanımlanır. Yerine göre her anlama gelebilen ya da hiçbir anlam ifade etmeyen gizemli bir kavramdır küreselleşme (Munck, 2002:71).

Birinci bölümde kısaca küreselleşme kavramından bahsedilmiş, sürecin belli başlı özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca küreselleşme sürecinin sendikalar üzerindeki etkisi vurgulanmış, yeni emek süreçlerinden bahsedilmiş, sendikalara yönelik ideolojik saldırıların da etkisiyle yaşadıkları değişimler üzerinde durulmuştur.

## **1.2. Küreselleşme Kavramı**

Günümüzün en çok tartışılan kavramı olan küreselleşmenin en ilginç yanlarından biri, herhalde en başta söz konusu tartışmalardır. Çünkü bu tartışmalar sadece aydınlar arasında, hatta onlar arasında da önemli ölçüde akademik çevrelerde sürmekte, asıl etkilenen geniş kitleler, özellikle işçiler, kavramı şu veya bu şekilde duymuş olsalar bile özüne dair bilgileri ciddi bir belirsizlik taşımaktadır. Bunun, önemli ölçüde öznel tanımlama yaklaşımlarından kaynaklandığı rahatça söylenebilir.

Bilindiği gibi, herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir küreselleşme tanımı olmamakla birlikte, elde edilen bilgiler ışığında küreselleşme şu şekilde

tanımlanabilmektedir: Gelişmiş ülkeler, küreselleşme için, ortak bir dünya pazarı oluşturarak refahı artırıp, homojen bir kültür etrafında insanları toplayarak, ülkeler arasında sınırların kaldırılması sonucunda serbest ticareti ve dolaşımı sağlamak, dünyayı küçülterek insanları daha fazla yaklaştırmak gibi söylemleri kullanmaktadırlar. Yine küreselleşmeyi gelişmiş ülkelerin, soğuk savaş döneminin sona ermesi sonucu, ABD liderliğinde tek kutuplu süper güç egemenliğine dayanan yeni dünya düzeni içinde yer alan azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri, kurdukları uluslararası siyasi ve ekonomik örgütler ile daha etkin bir şekilde kontrol etmek amacıyla yarattıkları bir süreç olarak tanımlamak mümkündür (Yalman, 2006: 9).

Küreselleşme olgusunun bütün dünyada son derece güçlü destekler ve olanaklarla donatılmış asıl yaratıcıları ve destekçileri, sadece küreselleşmenin yaratacağı sonuçlar üzerinde durmakta, ayrıca, bazı sorunlar yaşandığını-yaşanacağını kabul etseler bile, ya sonunda bu sorunların da aşılabileceğini, ya da bu sorunların küreselleşmeden kaynaklanmadığını savunmakta; konunun özüne hiç girmemektedirler.

“Bir tanım olarak küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbiriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Bu tanıma göre, mal ticaretinin ve finansal sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar anlamıyla iktisadi süreçlerini sunmaktadır. Daha geniş bir bakış açısı altında, bu sürecin ‘piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesini gerektirdiği’ görülmektedir” (Yeldan, 2003: 428).

Küreselleşmenin, olumsuzluklardan arındırılmış tanımlamalarında ağırlık, iletişim ve elektronik teknolojisinde meydana geldiği söylenen gelişmelere verilmekte, bunun sadece haberleşmede değil ekonominin her alanında yeni

olanaklar ve üretim biçimleri yarattığı, dünyanın küçülerek bir “global köy” haline geldiği hatta bu “köy”e uzayın da dahil edildiği, haber akışındaki yoğunluğun ve hızın milyarlarca insanı bir televizyon ekranında birleştirerek farklılıkları ve sınırları törpülediği vurgulanmaktadır. Özellikle teknolojinin ekonomide meydana getirdiği değişmelerle kol gücünün yerine robotların geçtiği, bunun bazı meslekleri yok edip bazılarını ortaya çıkardığı, vasıfsız emeğin güçsüzleştiği, nitelikli emeğin değer kazandığı söylenmektedir (Kazgan, 2002: 21-22).

Küreselleşmenin yepyeni bir olgu olmadığı konusunda pek çok çalışma bulunmaktadır. Yeni bir olgu olmadığını tereddütsüz kabul etmek ve işlemekle birlikte net bir biçimde küreselleşme karşıtı olanlar da, yepyeni bir küreselleşme olgusu söz konusu olmadığı için, bizihi küreselleşme karşıtlığına gerek olmadığını savunanlar da aynı verilerden hareket etmektedir.

Öte yandan bilinen küreselleşme açıklamalarına itiraz edenler, özellikle kapitalizmin genişleme eğiliminin ne kaçınılmaz doğa yasalarının, ne de “enformasyon çağı”nın sonucu olmadığı üzerinde durmaktadırlar. Başından itibaren sistemin bir parçası olmuş bu eğilim kapitalizmin kendine has tarihsel bir özelliğidir. Kapitalizm, genişleme sürecinde, erişebildiği alanı, zorunlu birikim ve rekabet koşullarını dünyanın her köşesine yayarak ve bütün insan faaliyetlerinin ve doğal çevrenin bütün derinliklerine nüfuz ederek daha evrensel hale gelmiştir. Ama yine de önemli olan, rekabet yoğunlaşması kârlılık koşullarını değiştirirken, “esneklik” ve “rekabet edebilirlik”in öneminin artırılmasına yönelik baskı ve özellikle sosyal koruma önlemlerine yönelik neo-liberal saldırıların da kaçınılmaz bir sürecin otomatik sonuçları olmamasıdır. Kısaca, “Başka Çarenin Bulunmadığı” (TINA- There Is No Alternative) doğru değildir. (Wood, 1997: 4-6.)

1970'lerin sonlarından günümüze değin tüm dünyada, küreselleşme süreci, her ülkede aynı sonuçları veya hasarları oluşturmamıştır. Örneğin, Keynesyen modelin etkisiyle oluşan Avrupa'daki 'sosyal refah devleti', özünden bir şeyler kaybetmiştir. Ancak henüz sosyal refah devletine çok uzak olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, küreselleşme süreci karşılaştırılmaz boyutlarda olumsuz etkiler yaratmıştır (Oke ve Kurt:2003:400). Bu olumsuz etkileri görebilmek için çok gerilere gitmeden, 1980 sonrasında Türkiye'de yaşanan değişimlere göz atmak yeterlidir.

1980 yılından sonra özellikle uygulanan ekonomi politikaları sonucu ülke gittikçe artan bir borç yüküyle uğraşırken, devlet yaşamı ve demokratik örgütlenmeler de süreçten olumsuz etkilenmiştir. Konumuz açısından da önemli bir nokta, 1980 sonrasında Türkiye'de sendikal örgütlenmelerin uğradığı tahribattır.

Kısaca küreselleşme, örneğin Hirst ve Thompson için de kesinlikle yeni bir olgu değildir. Hirst ve Thompson çok çeşitli verilerden hareketle, aslında ne yandaşları ne karşıtlarının iddia ettiği ve inandığı ölçüde bir küreselleşme olgusunun varlığından söz etmenin doğru olmadığını, yandaşlarının da karşıtlarının da konuyu abarttığını, bir takım yeni sorunlar olmakla birlikte, bunların yine kapitalist fakat küreselleşmiş ve tek merkezli değil, uluslararası bir ekonomi yöntemiyle çözülemeyecek nitelikte olmadığını savunmaktadır. (Hirst-Thompson, 1998: 26-32)

Kazgan ise küreselleşmenin ciddi bir olgu ve gerçeklik olduğunu, son derece yıkıcı sonuçlar ve sorunlar yarattığını ve yaratabileceğini, çözümün bağımsız ulus-devletlerin, bunlar aracılığıyla uygulanan sosyal devlet, sosyal adalet ilkelerinin ağırlığını koruduğu, bir bakıma, sosyalist olmasa da kapitalist de olmayan bir yapıda yattığını söylemektedir. (Kazgan, 2000).

Kapitalizmin “Altın Çağı” temelde ulusal bir nitelik taşımasına karşın 20. yüzyılın son yirmi yılı iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerde uluslararasılaşmanın hızla artışına tanık olmuştur. Küreselleşmeye dair çok sayıda eser yazılmışsa da işçilerin bu süreçteki yeri her nedense göz ardı edilmiştir; oysa bu yeni küreselleşme dönemi tüm dünyadaki işçiler üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır (Munck, 2002: 70). Bu noktada belirtilmesi gereken bir nokta da şudur; küreselleşme üzerine söz söyleyen kimi yazarlar bu süreçte, işçi sınıfı ve emeğin artık önemini kaybettiği yönünde bir düşünce sergilerken, kimileri ise –Munck gibi- küreselleşme sürecinde emeğin gittikçe artan rolü ve belirleyiciliği üzerinde durmaktadır.

Siyasi düzeyde, küreselleşme yazınında en önemli tartışma, ekonominin uluslararasılaşması sonucu ulus-devletin ve onun karar verme mekanizmalarının ne derece zayıfladığıdır. Küreselleşme taraftarlarına göre ulus-devlet miadını doldurmuştur; rahatsız edici gerçek şudur ki küresel ekonomi bağlamında ulus-devletler küçük birer aktör haline gelmişlerdir (Ohmae, 1990: 12; aktaran, Munck, 2002:73).

“Küreselleşme, bütün parlak söylemlere rağmen, büyük sermayenin içine girdiği bunalımdan kurtulmanın bir arayışından başka şey değildir. Yukarıda sayılan bütün olanaklarına rağmen bu krizi açıklamak da sanıldığı kadar zor değildir. Merkezin ulaştığı muazzam üretim gücü, üretilenlerin aynı hız ve büyüklükte tüketilememesi karşısında artık bir ayak bağı haline gelmiştir. Yani büyük sermaye, başta kendi ülkesi olmak üzere, teknik deyimle doğrudan yatırım veya reel sektöre yatırımdan, yani doğrudan meta üretimine yönelik yatırımdan kaçınmak durumundadır. Oysa aynı sermayenin değil böyle bir durgunluğa, kâr azalmasına bile tahammülü yoktur; nitekim bütün bu yöntemler, mekanizmalar, kurumlar bu tahammülsüzlük nedeniyle geliştirilmiştir. İşte finans kapital olgusu bu noktada imdada yetişir. Çünkü

Üretim artışına yol açmadan, ama bu arada başkalarına da gelir sağlamadan sermayenin kazancını artırmaktadır ve bu nedenle Marksist teoride “en yoğun sömürü aracı” olarak mahkum edilmiştir” (Kazgan, 2002: 67).

Günümüz küreselleşmesi her ne kadar bir teknolojik çağdaşlık öyküsü değil, bir şirketler küreselleşmesi olarak dünya kaynaklarının uluslararası kapitalist işbölümü içinde paylaşımını ngren bir propaganda içermekte olduğu söylense de (Yeldan, 2003: 431), küreselleşmeye yol açan teknolojik değişimlere dayalı nesnel bir gerçekliğin varlığı göz ardı edilmemelidir.

Küreselleşme kavramı ve dünyada bu konu hakkındaki çeşitli görüşler açıklandıktan sonra, küreselleşmenin yarattığı tahribatın sadece bir boyutunu oluşturan sendikalar ve yeni emek süreçleri üzerinde durmakta yarar vardır.

### **1.3. Küreselleşme Sürecinin Sendikalar zerindeki Etkisi**

#### **1.3.1. Küreselleşme ve Yeni Emek Süreçleri**

1980’den sonra, giderek tüm ülkeleri yakından ilgilendirmeye başlayan küreselleşme olgusu, gelişmiş ülkelerde etkileri daha fazla görülmek üzere, ekonomilerin dışa açıklığı ölçüsünde ülkelerin endüstri ilişkileri sisteminde değişikliklere yol açmıştır. Küreselleşme süreci, öncelikle üretimde esnekliği sağlamak, emek maliyetini düşürüp rekabet şansını artırabilmek için beraberinde kısmi süreli çalışma, ağrı üzerine çalışma, evde çalışma gibi yeni istihdam türlerini getirerek, yeni istihdam biçimleri yaratmıştır (Mahiroğulları, 2000: 2).

Bahsedilen bu gelişmelerin, elbette emeğin örgütlülüğüne, ücretlere, kısaca emek sürecine ciddi etkileri olmuştur. Çünkü geçmişte klasik iktisatçılar bile üretim

değerinde emeğin katkısına öncelik verir, hatta insan emeğini değerın kaynağı ve ölçütü olarak görürken, yeni ekonomik düzen için sadece yüksek vasıflı emek önemlidir. Burada kastedilen yüksek vasıflı emek, post-fordist üretim sistemiyle birlikte ortaya çıkan esnek ve çok yönlü emektir. Geriye kalan vasıfsız ve düşük vasıflı emek ise, çok kolay sistemden çıkarılabilen, yerine yenisi koyulabilen ve süreç içinde bol miktarda bulunabilen emektir.

“Uluslararası sermaye, küreselleşme doğrultusundaki çabalarını hedeflerine ulaştırabilmek için öncelikle, emekçi kitleleri korumasız ve savunmasız bir konuma sürüklemeyi amaçlamaktadır. Bunun için saldırılarının başlıca iki hedefe yöneldiğini görmekteyiz: sosyal devlet ve sendikacılık...

Küreselleşmenin saldırılarının sendikalara da yönelik olması, sosyal devletin ancak gerçek bir sendikacılığın varlığı ölçüsünde bütünlük kazanabilmesiyle bağlantılıdır. Öte yandan, neo-liberalizmin dünya ülkelerine dayattığı ekonomik ve siyasal modellerin, güçlü ve gerçek bir sendikacılığın varlığıyla bağdaştırılması olasılığı yoktur” (Işıklı, 1995: 9-11).

Küresel devlet, esas olarak güvenceli istihdam ve tam istihdam modellerine bir saldırdır. Ülkeler, küresel pazara işgücü maliyetleri üzerinden pazarlık yaparak çıkmakta, çokuluslu şirketler için birer cazibe merkezi haline gelmeye çalışmakta ve sermayedar ya da girişimcisinden çok işgücünü ve doğal kaynaklarını pazarlama yolunu seçmektedir. İşgücü maliyetlerini uluslararası piyasada sürekli ucuzlatmak üzerine kurulan bir sanayileşme projesi, emekçileri en baştan “kaybetmiş” ya da “kaybedilmiş” ilan etmektedir (Dikmen, 2006: 54).

Sendikaların kendilerini küreselleşmenin getirmiş olduğu bir mücadele içinde buluvermeleri hiç de şaşırtıcı olmamıştır. Sendikalar her zaman sınır ötesi faaliyet göstermişler, ideolojik kökleri son yüzyılda Avrupa işçi hareketinin perspektifinde gelişmiştir. Ancak yeni yüzyılda sendikalar hem endüstri, hem ücret ve hem de

sosyo-politik bakımdan bir dönüm noktasında bulunmaktadır. Bu bakımdan örgütlü emeğin, küreselleşmeye karşı tepki göstermekte yavaş kaldığından söz edilebilir. (Şenkal, 2005: 536-537).

Küresel ekonomide krizler, giderek sıklaşan aralıklarla ve giderek daha derinliğine yaşanmaya başlamıştır. Kamu kesiminin tasfiyesi, sosyal harcamalarda kısıntıya gidilmesi, savaşlar gibi uygulamaların hepsi kapitalist sistemin krizden kurtulmak için başvurduğu geleneksel yöntemlerdir.

Bugün için herhangi bir düzenden çok, tam bir düzensizliğin egemen olduğu söylenebilir. Bu kriz koşulları varolan her şeyin, her ilişkinin, kavramın ve kurumun sorgulanmasını ve bir anlamda yeniden tanımlanmasını ve örgütlenmesini dayatırken, bu durum sendikal hareketi de kapsamaktadır. Dolayısıyla gerek uluslararası ölçekte, gerekse tek tek ülkelerde sendikal hareketin içine sürüklenmiş olduğu kriz, kapitalist sistemin içinde bulunduğu değişim süreciyle ilişkilendirilebilir.

Yaşanan süreçle birlikte işgücünün yapısında ve emek sürecinde de bir dizi farklılıklar ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin küreselleşmesi ve küçük esnek yapılara dönüşmesi sendikacılığı doğrudan etkilemektedir.

Literatürde “post-fordizm” denilen ve “esnek uzmanlaşmaya” dayalı yeni üretim sisteminde, bir çok malı aynı anda üretilebilen genel amaçlı makineler, farklı operasyonları aynı anda yapabilen teknolojiler kullanılmaktadır. Öte yandan, tek amaçlı mekanik makineleri kullanarak sürekli aynı işi yapan düşük vasıflı işgücünün yerini, tasarım, bilgisayar programlama, makine ayarlama, bakım operatörlüğü gibi birden çok niteliğe sahip bir işgücü almaktadır (Öngider, 1994:13).

Esnek uzmanlaşma olarak tanımlanan üretim sistemi bir yandan küreselleşmeyi en ileri ölçülere vardırırken, öte yandan kendi içsel yapısı itibariyle kullanılan teknoloji ve emek gücünün niteliğinde de birtakım değişikliklere yol açmıştır. Talebin çeşitlenmesi ve pazarların istikrarsızlığı karşısında ürünlerin farklılaşmasına gidilirken, aynı zamanda da daha küçük ölçekli firmalara kaymak zorunluluğu doğmuştur. Bu ise, tek amaçlı değil çok amaçlı olarak kullanılabilecek makine ve teknolojilerin ve bunlara uygun daha nitelikli, eğitilmiş emek gücünün gereğini ortaya çıkarmıştır. Böylece talepteki ve pazardaki değişimlere hızla ayak uydurabilen bir üretim yapısı geliştirilmeye çalışılırken, esas olarak emek sürecinin esnekliği ön plana çıkmaktadır.

Fordist sistem, gerek içsel yapısı ve işleyişi, gerekse onunla örtüşen “sosyal refah devleti”nin yapısı ve izlediği politikalar itibariyle, güçlü sendikalar ve sendikacılıkla uyum içindeydi. Çünkü sistem, kitlesel üretim ve kitlesel tüketim üzerine kendisini kurarken, devletin izlediği politikalarla da, bir yandan büyük miktarlarda üretilen malların rahatça tüketilmesini sağlayacak bir gelir dağılımını düzenliyor, diğer yandan da tam istihdama ulaşan bir işgücü kullanımını gerekli kılıyordu. “Ücret sendikacılığı”nın da en iyi dönemini yaşadığı bu koşullarda genel olarak işçi sınıfının düzenin dışına taşan mücadeleleri görülüyor ve sendikalar işçi sınıfını düzene bağlayan meşru örgütlenmeler olarak işlevlerini kolayca yerine getiriyorlardı (Öngider, 1994: 13).

Gramsci tarafından 1930’larda tanımlanan fordizm, ‘Amerikan Tarzı’ yeni bir endüstriyel yaşam biçimiydi, fakat asıl şeklini savaş sonrasının canlanma döneminde kazanmıştır. Yöntemleri, felsefesi ve reçeteleri çalışma hayatında en iyi yolu düzenleme adına tüm dünyaya yayılmıştır. Post-fordizm ise 1980’lerde fordizme tutarlı bir alternatif oluşturmuştur.

Yeni post-fordist biçimler, sanayileşme, üretim ve işgücü bölüşümü düzeyinde ciddi değişimleri beraberinde getirmektedir. Sanayiler daha yatay bir ayrışmaya doğru ilerlemekte, üretim safhaları esneklik nedeniyle belirsizlik ve önceden bilinmezlik sorunlarıyla uğraşmakta ve işgücü bölüşümü bireysel ve işçi odaklanmasından esnek çalışma takımlarına doğru kaymaktadır (Munck, 2002: 119).

“Esnek uzmanlaşma sistemi emek sürecinin yeniden örgütlenmesini öngörürken, gündeme getirdikleriyle birlikte sendikaları ve sendikal örgütlenmeyi de tam anlamıyla karşısına almaktadır. Esnek uzmanlaşma sisteminde Fordist sistemde olduğu gibi sendikalara yer yoktur. Emek gücünün güçlü sendikalar içinde örgütlendiği koşullarda emek sürecinin esnekliği olarak nitelendirilen uygulamaları gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Neo-liberal iktisat politikalarının sendikaların serbest piyasa koşullarına ve mantığına uymadığını anlatmaya çalışmaları tam da bu nedenledir.

Esnek uzmanlaşma sistemi, hem geliştirmiş olduğu yeni teknolojiler bakımından, hem de emek gücünün niteliğinde ve bileşiminde ortaya çıkardığı değişiklikler bakımından sendikal örgütlenmenin geriletilmesini ve giderek tahrip edilmesini gerektirmektedir” (Öngider,1994:17-18).

Bu noktada, post-fordist dönemde ortaya çıkan esnek üretimin diğer boyutları olan taşeronlaşma ve fason üretimin yaygınlaşması konuları üzerinde de durmakta fayda vardır.

Taşeronluğa ilişkin literatürde ortak bir tanım olmamakla beraber, söz konusu tanımlar incelendiğinde bunların sanayi taşeronluğunu esas almaları, taşeronların ana firmanın belirlediği koşullarda üretim yapmaları ve söz konusu taşeron firmaların yasal olarak bağımsız olması gibi ortak unsurların olduğu görülmektedir (Şen,1996:24). Taşeron çalışmaya ilişkin temel güdüleyicilerden birisi devletin düzenleyici rolü çerçevesinde oluşturduğu muhasebe, vergi ve çalışan işçilere ilişkin

olarak sigorta vb. düzenlemelerden kaçınma isteğidir. Bu açıdan taşeronluk ve fason üretim, enformelleşme yönünde firmalar tarafından etkin bir araç olarak kullanılabilmektedir (Gökbayrak, 2005: 125).

Taşeronlaşmanın ve fason üretimin, emek süreci açısından taşıdığı riskler; çalışanların iş güvencesinin azalması, sendikalaşma oranlarının düşmesi, ücretler ve çalışma standartlarında düşme ve işçi sağlığı ve güvenliği standartlarında düşme olarak sıralanabilir. Burada konumuz açısından en önemli madde sendikalaşma oranlarının düşmesidir.

1980 ve 1990'lı yıllar boyunca giderek yaygınlaşan taşeronlaşma gibi a-tipik istihdam biçimlerinin gereksinimlerine, tam gün çalışan işçilerin örgütlü yapıları olan sendikaların yanıt vermede yetersiz kalması; işsizliğin yaygın olduğu bir ortamda, sendikaların taşeronluk gibi a-tipik istihdam biçimleri ile mücadele etmek ve/veya bu tür işlerde çalışan işçileri sendikal çatı altında toplamak çabalarında pazarlık güçlerinin kırılması, özelleştirme uygulamaları ve iş güvencesinin olmaması gibi nedenler, küresel çapta sendikalaşma oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Bu yapı içerisinde taşeronluk kamu sektöründeki sendikal örgütlülüğü azaltmada önemli bir araç olarak kullanılabilmektedir (Gökbayrak, 2005: 130).

Özelleştirilen kamu kurumları ya da taşeronlaştırılan kamu hizmetleri alanında çalışan kişiler ya doğrudan işlerinden kovuldukları için ya da artık bu kurumlara yeni personel alınmadığı için ülke çapında işsizlik düzeyi artmakta, insanlar kitleler halinde işgücü piyasalarına fırlatılmaktadırlar (Dikmen, 2006: 58). Bu durumun sendikalaşmayı engellediğini ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde sürecin enformelleşmeye yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Şirketlerin sendikasızlaştırma için uyguladıkları stratejilerden birisi taşeronlaştırmadır. Örneğin İtalyan tekstil firması Benetton artık taşeron firmalardan oluşan bir şirkettir. Ayakkabı üreticisi Nike için de aynı şey söz konusudur. Nike artık doğrudan üretim yapmamakta, araştırma yapan, model geliştiren ve pazarlayan bir şirket olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim ise Nike adına dünyanın değişik bölgelerindeki taşeron firmalarca gerçekleştirilmektedir. Taşeronlaşma, taşeron firmalardaki esnek istihdam biçimlerinin yaygınlığına, iş güvencesinin düşüklüğüne bağlı olarak sendikal örgütlenmeyi engellemektedir (Şenkal, 1999: 60-80).

Esnek üretimin sendikalaşma üzerindeki etkilerini inceledikten sonra son dönemde ortaya çıkan ‘küresel emek’ tartışmalarına göz atmakta yarar vardır. Küreselleşmenin emek üzerindeki etkileri konusunda Dünya Bankası’nın 1995 yılında yayınladığı ‘Bütünleşen Dünyada İşçiler’ (Workers in an Integrating World) adlı raporu dikkat çekicidir. Dünya Bankası’na göre küresel bütünleşmenin itici güçlerinin önüne geçilemez ve işçilerin boyun eğmekten başka seçenekleri yoktur. Dünya Bankası’nın kendi ifadesiyle bu durum şöyle anlatılmaktadır (Dünya Bankası, 1995: 54): “Küreselleşme kaçınılmazdır: Günümüzde Joe’nun, Maria’nın ve Xiao Zhin’in çıkarları hiç olmadığı kadar birbirine bağlıdır.”

Bunun yanında Dünya Bankası, artan uluslararası rekabetin ve sermayenin serbest dolaşımının sadece ücretleri düşürmekle kalmayıp, iktisadi harita üzerindeki bazı ulusları ve bölgeleri toptan sileceğini de kabul etmektedir. Tüm dünya işçilerinin kader birliği senaryolarının pek gerçekçi olmadığı, bunun yerine artan bir farklılaşma yaşanacağını da bilincindedir. Kısacası Dünya Bankası’na göre ‘küreselleşme yeni fırsatlar sunar, fakat aynı zamanda bazı riskleri de çoğaltır’ (Dünya Bankası, 1995:124).

Dünya Bankası'nın tüm dünya işçileri üzerine hazırladığı bu rapordan sonra, sorulması gereken bir soru küresel bir emek piyasasının oluşup oluşmadığıdır. Bazı yorumculara göre, dünya, devletlerin kendi emeklerini çok düşük fiyatlara satmaya çalıştıkları devasa bir pazar haline gelmiştir. Uluslararası rekabetçiliğin artan talepleri, işçileri maliyet azaltmada ilk akla gelen adaylar konumuna getirmiştir. Artık emek gerçek anlamda küresel bir kaynaktır.

Sermayenin uluslararası alandaki örgütleri aracılığıyla aldığı kararlar, ulusal hükümetler eliyle bir bir uygulamaya konulmaktadır. Özellikle azgelişmiş ülkelerde küresel rekabet koşullarına uyum adı altında dayatılan kurallar işçi sınıfının sosyal haklardan yararlanamadığı, sendikal hakları kullanamadığı, ücretlerin sürekli baskı altında tutulduğu bir ortam yaratmaktadır.

“Çevre ülkelerde giderek aşağıya çekilen sosyal standartlar, işsizliğin ciddi bir sorun olduğu gelişmiş ülkelerde yine emekçilere karşı tehdit aracı haline getirilmektedir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası sermayenin karar mekanizmaları, G-7 zirvesi, Dünya Ekonomik Forumu gibi yapılanmalar giderek tüm dünyada yoksulların ve emekçi sınıfların kabusu haline gelmiştir.

Küreselleşme farklı ulusal sendikalar tarafından farklı yönleriyle tanımlanmakla birlikte, ulusal, bölgesel, ideolojik ve örgütsel farklılıklarına rağmen sendikaların genel olarak küreselleşme sürecinin varlığı ve yıkıcı sonuçları konusunda birleştikleri de ifade edilebilir. Sendikalar küreselleşmenin yarattığı sosyal krizin ulusal düzeydeki politikalarla aşılamayacağı ve küreselleşen dünyanın küreselleşen bir sendikacılık hareketi gerektirdiği konusunda da görüş birliği içerisinde oldukları” (Erdoğan, 1999:46-82).

Bütün bu süreç boyunca, başka bir gelişme daha yaşanmaktadır. Bir yandan çeşitli nedenlerden dolayı işsizlik, özellikle emperyalist ülkelerde artarken, çalışan işçi kitleleri dünya ölçeğinde nicel olarak büyümüş; sömürünün şiddeti artarken nitel

olarak da değişime uğramıştır. Dünya çapında yaşanan yeni bir proleterleştirme dalgası olarak da nitelenebilecek olan bu gelişmelerle birlikte, işçi sınıfının bileşimi ve yapısı da değişmeye başlamıştır. Özellikle bağımlı ÷lkelerde nicel olarak hızla büyüyen bir yeni işçi kitlesi tarih sahnesine çıkmıştır.

Dünya çapında yeşeren bu yeni sınıf mücadelesinin en önemli zeminlerinden birisi, sendikal mücadele alanıdır. Sendikal harekette yeni yeni uç vermeye başlayan dönüşüm, emek hareketinin bütünü için önemli ipuçları ve olanaklar sunmaktadır.

Artık tüm dünyada ve siyasi çevrelerde, emek enternasyonalizminin yeni bir döneme girdiği yönünde bir inanış vardır. Küresel kapitalizm, küresel bir emek hareketini talep etmektedir. Emek hareketinin bu talebe cevap verme kapasitesi ise kuşkusuz gelişmiş ÷lkeler ve gelişmekte olan ÷lkeler arasında farklılık göstermektedir.

Bütün bu gelişmelere dikkat çektikten sonra sendikal krize yol açan ve sendikalar için çeşitli ölçülerde ve düzeylerde tehditler oluşturan diğer faktörler arasında işsizlik ve işgücünün yapısında meydana gelen değişimler üzerinde öncelikle durmak gerekir.

### **1.3.2. İşsizlik ve İşgücünün Yapısındaki Değişim**

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni süreçte, firmalar bir yandan işçi çıkararak istihdamı daraltırken, öte yandan üretimlerini ve kârlarını giderek daha da büyütmeye imkânı yakalamışlardır. Süreç, uluslararası sermayeyi ucuz emeğe yönlendirirken, işgücünü de klasik mavi yakalı-beyaz yakalı ayrımının ötesine götürmüş ve polarize etmiştir. Bu kutuplaşmanın sonucunda, çok nitelikli, kendine

güvenen, görece yüksek ücret alan ve sendikaya ihtiyacı olmayan bir kitle; bir de niteliksiz veya yarı nitelikli, iş güvencesi olmayan, işgücü devri yüksek, sendikaların bünyesinde yer alan işçi kitleleri ortaya çıkmıştır (Öke ve Kurt, 2003: 416). Bu noktada tartışma sendikaların oluşan bu iki kitleyi de kapsamı gerekip gerekmediği noktasında çıkmaktadır. Özellikle Türkiye’de sendikaların birinci grubu kapsayabilme yeteneğinden söz etmek oldukça zordur.

“Teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler, hizmet sektöründe çalışan sayısının ve çalışan kadın sayısının artması, esnek çalışmanın yaygınlaşması, yeni üretim ve yönetim tekniklerinin gelişmesi, sendikalar açısından önemli zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu gibi gelişmeler sendikacılık alanında köklü bir değişimi zorunlu kılmaktadır. Bu değişim sendikalar açısından hayati bir öneme sahiptir. Çünkü sendikalar varlıklarını tehdit edecek gelişmelerle karşı karşıyadır. Bu sebepten sendikaların değişimi son yılların en önemli konularından biridir” (Şenkal, 2005, 548-549).

Teknolojik gelişmeyle birlikte, artık hemen hemen tüm kapitalist ülkelerde sendikalaşma süreci büyük bir yıpranma ve saldırıyla karşı karşıyadır. Bir yandan işten çıkarmaları dayatan ve olanaklı kılan ekonomik gelişme, işletmeleri işten çıkarmaları kolaylaştıracak yöntemlere yönlendirmektedir. Bir yandan da teknolojik atılım emek gücü yerine robotları, bilgisayarları geçirmektedir. İşletmeler tam gün çalışan emek gücü yerine yarım gün, düzensiz çalışan emek gücünü istihdam etmeyi tercih etmektedirler.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta da işsizliğin artmasıyla birlikte, yedek işgücü ordusunun; sendikasız, sigortasız, kayıtsız çalışmaya razı bir potansiyel olarak ortaya çıkmasıdır. Bu gelişme, çalışanlar ve sendikalaşma açısından çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Yedek işgücü ordusu işverenler için ucuz işgücü olarak işçilere karşı önemli bir tehdit oluşturmakta, bu sayede işverenler bu potansiyeli

kullanarak işçilerin sendikalaşmaya dönük taleplerini kırabilmektedirler (Öke ve Kurt, 2003: 404).

“Yeni-liberal iktidarlar, uyguladıkları yapısal uyum politikalarıyla işsizliği görülmemiş ölçülerde arttırlırken, sendikaları baskı altında tutmak ve zayıflatmak konusunda da etkin bir silaha kavuşmuşlardır. Yeni-liberal politikaların uygulandığı her yerde sendikalı işçi kitlesi, sendikasız düşük ücretle çalışmak veya sendikalı kalmakta direnerek işsiz kalmak arasında bir tercihe zorlanmıştır” (Işıklı, 2002,119).

“Yedek işgücü ordusu” biçiminde tanımlanan büyük sayıda işsizlerin varlığı kapitalizmde yapısal bir olgudur. Ancak kapitalizmin içinde bulunduğu krizin önemli boyutlarından biri işsizliktir. Ve gelinen noktada sorun yedek sanayi ordusu olgusunun ötesine gitmektedir. 1929-1930 krizi ölçülerine ulaşan işsizlik, örneğin yaşam boyu istihdam geleneğinin bulunduğu Japonya’yı bile etkilerken, işyerlerinin kaplarına birikmiş milyonlar içeride çalışmakta olanlar ve sendikalar için başlıca ‘tehdit’ haline getirilmektedir. Bu durum, sendikaların gücünü doğrudan doğruya olumsuz bir biçimde etkilerken, iş güvenliği de çalışmakta olan işçiler açısından öncelikli talep haline gelmektedir (Öngider, 1994: 43-44).

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization) tarafından kamuoyuna açıklanan yıllık “Küresel İstihdam Eğilimleri” raporuna göre, tüm dünyadaki işsizlerin sayısı 2005 yılında artmaya devam etmiştir. Buna göre, ekonomik büyümedeki canlılık, iş arayan insan sayısının artmasını önleyememiştir. İşsizler arasında gençlerin sayısı ise giderek artmaktadır ([www.ilo.org/trends](http://www.ilo.org/trends)).

Resmi tahminlere göre, toplam işsiz sayısı 2005 yılı sonuna geldiği zaman 191.8 milyondur. Bu, 2004 yılına göre 2.2 milyon, 1995 yılına göre ise 34.4 milyonluk bir artış anlamına gelmektedir. ILO (2006)’ya göre çalışmakta olan insan

sayısı daha öncesine göre en yüksek düzeye çıkarken, işsiz sayısı da en üst düzeydedir.

ILO raporuna göre dünyadaki işsizlerin hemen hemen yarısını 15 ila 24 yaş arası gençler oluşturmaktadır ve gençler arasında işsiz kalma olasılığı yetişkinlere göre üç kat daha fazladır . ILO, tüm dünyada çalışabilecek yaştaki nüfusun yüzde 25'ini gençlerin oluşturduğundan hareketle bu rakamı hayli sorunlu bulmaktadır (www. ilo.org/public/turkish/region).

Sermayenin uluslararası düzeyde ve Türkiye’de uyguladığı politikaların, sosyal devlet anlayışına ve ücretlileri koruyucu mevzuata temelden karşı olduğu bir döneme girildiğinden söz edilmiştir. Sermayenin işçi sınıfına yönelik politikasında bu köklü değişikliği, ekonomik bunalım, artan işsizlik ve Sovyet modelinin çöküşü gündeme getirmiştir.

Gerçekten de gerek Türkiye’de, gerekse Batı Avrupa ülkelerinde işsizliğin arttığı son yıllarda sendikaların gücünde, etkinliğinde, mali yapılarında bir zaaf gözlenmektedir.

Bu noktada farklı bir görüşe yer vermek gerekirse; Koç (1995:7)’a göre sermayenin bu yeni politikası, işçi sınıfının çeşitli kesimlerini (işçi, memur, sözleşmeli personel statülerinde istihdam edilenler, kamu kesimi ve özel kesim; sendikalı ve sendikasız, farklı sektörler ve meslekler, vb.) bütünleştirmekte, mücadeleci kılmakta ve politize etmektedir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda formüle edilen toplumsal ve siyasal tahliller ve önerilen stratejiler, sermayenin bu yeni politikasında ve işçi sınıfının bir bütün olarak davranışlarında yaşanan değişim sürecine uygun olarak gözden geçirilmelidir. Yapı ve dinamiklerdeki değişimler, köklü strateji değişikliklerini gerektirecek kadar önemlidir. Bu noktada belirtilmelidir

ki, sermayenin uyguladığı politikaların işçi sınıfını bütünleştirdiği mi, yoksa sınıfı birbirine bağlayan unsurları zayıflatarak -ki sendikaların zayıflatılmaya çalışıldığından söz edilmektedir -birbirinden koparmaya mı çalıştığı konusu tartışmalıdır.

Milyonlarca işsiz işyerlerinin kapılarına yığıldığı koşullarda çalışmakta olan işçilerin yeni haklar ve mevziler elde etmesi, oldukça zorlaşmaktadır. Bir işe sahip olmanın kendisinin bir avantaj haline geldiği koşullarda, bunu kaybetmemek için bir çok zorluğa katlanmak, saldırıları göğüsleyememek yaygın bir eğilim haline gelmektedir. Genel olarak örgütsüzleştirme ve sendikasızlaştırma operasyonlarının geliştiği ortam budur (Öngider, 1994:20).

Esnek üretimin yol açtığı işsizliğin, sendikaların üye tabanını daralttığı, iş güvencesi sorununu ağırlaştırdığı, sendikaların toplu pazarlık gücünü azalttığı söylenebilir. Emek pazarının parçalanması, sendikal üyeliğin korunmasını ve sendikal dayanışmanın sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Esnek üretim sistemine tabi işçiler için artık sendikal dayanışma değil, işletme ile dayanışma önem kazanmaktadır. Olağandışı çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, bir yandan sendikalaşmaya ihtiyacı kalmamış, öte yandan da sendikalaşma olanağından yoksun iki tür işgücü grubu yaratmaktadır. İmalat sektörünün daralması gibi gelişmelerin de, sendikalaşmayı kaçınılmaz olarak olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Bütün bunlara, özelleştirme ve sosyal devletin budanması da eklendiğinde sendikaların güçlükleri iyice artmaktadır. Özelleştirme, çoğunlukla üretim birimlerinin küçültülmesi, taşeronlaştırma, veya işçilerin tamamen tasfiyesi ile birlikte yürütülmektedir. Oysa hemen her ülkede sendikalar daha ziyade kamu

sektöründe örgütlüdürler. Dolayısıyla özelleştirme de sendikalara kan kaybettirmektedir (Konukman, 1999: 363-369).

Sendikaları yeni politikalar oluşturmaya zorlayan önemli bir etken de işgücünün yapısında ortaya çıkan değişimlerdir. Bu değişimleri üç başlık altında toplamak mümkündür; hizmet sektörünün büyümesi ve sadece ileri kapitalist ülkelerde değil, bağımlı ülkelerin bir çoğunda da tarım ve sanayideki işgücünün önüne geçmesi; part-time, geçici süreli çalışma, eve iş alma gibi çalışma biçimlerinin giderek yaygınlaşması; kadın işgücünün erkek işgücüne oranla daha büyük bir hızla artması.

“Bu durum sendikaların toplam üye sayılarında önemli ölçüde düşüşlerin kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Büyük işyerlerinde daha çok kol gücüyle çalışan ve hatta kalifiye olmayan işçiler arasında örgütlenmeye alışık olan sendikalar, küçük işyerlerine dağılmış bulunan ve kafa emeği kullanan işçileri örgütlemekte, onların taleplerine yanıt vermekte yetersiz kalmaktadır. Part-time çalışma, geçici sürelerle çalışma, evde çalışma, eve iş alma gibi çalışma biçimleri de giderek yaygınlaşmaktadır. Yine esas olarak hizmet sektöründe yoğunlaşan bu istikrarsız ve belirli bir düzeni olmayan çalışma biçimleri, sendikal örgütlenmeyi büyük ölçüde ortadan kaldıran özellikler taşımaktadır. İşverenlerle birebir ilişkiler üzerinden ve başta iş güvenliği olmak üzere, pek çok sosyal haktan yoksun olarak çalışan bu işçilere dönük olarak da sendikalar yeni politikalar ve örgütlenme biçimleri geliştirmek zorundadırlar” (Öngider, 1994: 47).

Bütün bu atipik istihdam biçimlerinin, fordist üretim zamanındaki düzenli çalışma etiğini ortadan kaldırdığı, çalışanların sınıf bilincini körelttiği ve örgütlenme isteğini zayıflattığı söylenebilir.

Ayrıca, teknolojik alanda meydana gelen akıl almaz gelişmeler, yeni teknik ve buluşların üretim ve yönetim sürecini belirlemeye başlamaları karşısında, hem

örgütsel yapı ve hem de üretim sistemleri değişmiştir. Üretim ve yönetim sistemlerinde meydana gelen değişim, endüstri ilişkileri açısından önemli sonuçları beraberinde getirmiştir.

Bu noktada teknolojinin emek gücünde ortaya çıkardığı ileri sürülen değişikliklerden biraz bahsedilebilir. Bilgi çağının çalışan insanı, endüstriyel dönemdekinden oldukça farklıdır. Üretim sürecinde en önemli üretim aracı sermaye ya da insan emeği değil, bilgidir. Bilgi çağında işçiye kullanan sermaye sahibi değil, tam tersine sermaye sahibine kendi isteklerini kabul ettiren , bilgiyi kafasında taşıyan işçidir. Bütün bu farklı özellikleri nedeniyle bu yeni emek gücünün tanımlandığı yapıya “cogniterya” denilmektedir (Belek, 1999: 12).

Yani denilebilir ki, bilgi çağında üretim süreci dar mekânlarla sınırlı kalmak zorunda değildir. Yeni emekçi, üretime evinden bilgisayar başından da katılabilir. Bunun için işyerine gitmesine gerek yoktur. Son dönemde ortaya çıkan yeni istihdam biçimleri bu durumla yakından ilişkilidir.<sup>1</sup>

“Değişen işgücü yapısı, değişen çalışma koşulları örgütlenme düzeylerini tehdit etmektedir. İşgücü piyasasının yeni ücretlilerini sendikalara çekmek o kadar da kolay değildir. Varolan üyelerinin çıkarlarını korumak daha da zorlaşmışken işgücü piyasasındaki bu değişimlere ayak uydurmakta zorlanmaktadırlar. Üstelik üyelerinin çıkarlarını koruma mücadelesi verirken, işgücü piyasasındaki işsizlik gibi, geçici çalışma gibi sorunların da artışına yol açabilmektedirler. Sonuç olarak hem ücretli çalışanları artık ne ölçüde temsil edebildikleri gibi bir sorun ortaya çıkmakta, hem de örgütlü ve örgütsüz kesim arasında büyüyen çıkar farklılıklarının arasında kalmaktadırlar.

Kısacası, hem ücretli çalışanları artık ne ölçüde temsil ettikleri bir sorun olarak ortaya çıkmakta, hem de sendikalar örgütlü ve örgütsüz kesimler arasında kalmaktadırlar. Bu yapısal değişiklikler, sendikaların yalnız siyasal ve

---

<sup>1</sup> Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bakınız; Richard Sennett, (2005), Karakter Aşınması, 2.Basım, İstanbul: Ayrıntı.

toplumsal rollerini değil, işyerindeki toplu pazarlık m¼cadelesindeki yerlerini de zorlamaktadır. Toplu pazarlık yapısı ve konuları değişmektedir” (Koray, 1994: 2-3).

Yeni s¼reç, çalışma ilişkilerinin yapısında önemli değişimleri dayatarak, geleneksel end¼striyel ilişkiler sisteminin yerine yerelleşmiş ve bireyselleşmiş çalışma ilişkilerini ortaya çıkarmak istemiştir. Bu yerelleştirme ve bireyselleştirme dayatması ‘rekabet’ kavramıyla birlikte anılmaktadır. Daha rekabetçi olabilmek için firmaların tek alternatifi iřg¼c¼ maliyetlerinin d¼ř¼r¼lmesidir. Bu da, reel ¼cretlerin d¼ř¼r¼lmesi, sosyal ¼demelerin yok edilmesi, sosyal g¼venlik harcamalarının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu durumda ¼cretleri y¼kselten sendikalar devre dışı bırakılacaktır, yani çalışanların uğruna 200 yıl m¼cadele verdikleri ¼rg¼tl¼l¼k ve sosyal haklardan vazgeçmeleri gerekecektir (¼ke ve Kurt, 2003:400). B¼ylece sendikaların s¼rekli g¼ kaybetmeleri s¼z konusu olmaktadır. G¼ kaybı ¼zellikle ¼ye sayıları ve gerçekleştirilen end¼striyel eylemler d¼zeyinde kendini g¼stermektedir. 1980 sonrası değişen ¼ye sayıları, konuyla ilgili olarak DİSK ekseninde, ¼¼nc¼ b¼l¼mde incelenmiştir.

Sendikaların yaşadığı g¼ kaybı; ¼zellikle ¼ye sayısının ve sendikalaşma oranının azalması, 1980’li yıllardan bu yana “sendikaların g¼n¼m¼zdeki işlevleri ve geleceği” konusunu önemli tartışmalardan biri haline getirmiştir. Bir yandan d¼nya ekonomisinde giderek artan liberalizasyon ve k¼reselleřme eğilimi, ¼te yandan ¼retim ve y¼netim organizasyonlarında meydana gelen değişimler sendikalar için olumsuz etkiler taşımaktadır (elik, 2005: 56).

### 1.3.3. Sendikalara Yönelik İdeolojik Saldırıları

“Her türlü kriz ortamı, yeni ve genellikle radikal eğilimlerin oluşmasına yol açar ve eskiye ait şeyleri de ya ortadan kaldırır veya büyük ölçüde değişmeye zorlar. “Yeni Dünya Düzeni” kavramıyla ifade edilen şeyin mevcut krizden dünya kapitalizminin egemenliğini pekiştirilmesi ve özellikle de kendi içindeki hiyerarşik örgütlenmesini yeniden düzenleyip, sağlamlaştırarak çıkması anlamına geldiği, artık yeterince açık bir şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Böylece krizin doğrudan sendikaları da hedef alan ve etkileyen ilk ve belki de en önemli boyutu ideolojik alanda ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm, tarihsel olarak geçici bir sosyo-ekonomik bir sistem değilse ve alternatifi yoksa, şimdiye kadar kendilerini buna göre kurmuş olan her şey ve herkes kendisini gözden geçirmek ve yeniden tanımlamak zorundadır. Artık anti-kapitalist bir mücadelenin anlamı kalmadıysa, sendikaların da içinde yer aldığı pek çok toplumsal ve siyasi örgütlenmenin izleyecekleri politikalar ve yaslanacakları ideolojik zemin bir boşluğa doğru sürüklenmekten kurtulamaz” (Öngider, 1994: 41-42).

Küreselleşmenin ideologları, bir anlamda neo-liberaller, tarihin sonunun geldiğini ileri sürmektedirler. Tarihin sonunun gelmesi, yani insanlığın gelişiminin son bulması için öncelikle düşüncenin son bulması gerekir. İdeoloji, insanların veya değişik türde insan topluluklarının davranışına yön veren düşünceler bütünü anlamına gelir. Dolayısıyla, tarihin sonunun geldiği yolundaki görüşün, ideolojinin sonunun geldiği yolundaki tezlerle bütünleşmesi gerekir. Bu sağlanabildiği takdirde, insanların yaratıcı düşünceden soyutlanmış, teknolojinin kurallarına tabi birer robot haline dönüşmeleri mümkün olabilmektedir (Işıklı, 1997:22).

Düşüncenin yaşama geçebilmesi, belli bir güç sayesinde gerçekleşir. Dolayısıyla, tarihin sonunun gelmesi için tarihin çarkını ileriye doğru çeviren gücün tarih sahnesinden silinmiş olması gerekir. Tarihin çarkını ileriye doğru çeviren güç

insandadır. Çünkü, üretim sürecinin baş aktörü emektir, yani insandır. Bu güç, kurulu düzenin dışında yer alan insanların örgütlü dayanışmalarında ve eylemlerinde ifadesini bulur. İçinde bulunduğumuz tarih aşamasında bu anlamda örgütlenmenin en temel biçimi sendikalaradır.

Bu yüzdendir ki, tarihin sonunun geldiğini ileri süren Yeni Dünya Düzeni ideologları, bu yöndeki savlarını, işçi sınıfının da dolayısıyla sendikaların da sonunun geldiğini ispata çalışarak bütünleme çabası içindedirler. Fransız toplumbilimcisi Andre Gorz’un “Elveda Proletarya” tezinin, ülkemiz dahil, çok geniş bir kapsamda topladığı ilgi, bu açıdan anlamlıdır (Işıklı, 1997: 24).

Tam da bu doğrultuda yoğun bir ideolojik kampanya yürütülmekte ve sendikasızlaştırma ve örgütsüzleştirme çabaları böylesi bir “tarihin sonu ideolojisi”nden beslenmektedir. Bu ideoloji alt sınıflar arasında yaygınlaştığı ölçüde insanların kaderlerine boyun eğen ve sonuçsuz kalmaya mahkûm mücadeleler içinde kendilerini tüketmekten uzak duran bir anlayışı içselleştirmeleri doğaldır ve zaten sağlanmaya çalışılan da budur. Bu durumda gerek sendikal örgütlenme, gerekse diğer türden kitle örgütlenmeleri kendilerini geliştirecek bir toplumsal dinamizm ve kitle insiyatifi bulmakta güçlük çekeceklerdir (Öngider, 1994: 43-44).

Sermayenin içinde bulunduğu yapısal bunalımın emek açısından getirdiği olumsuz sonuçların yanı sıra, emeğin geriye çekilişinin bir diğer nedeni de, Sovyetler Birliği’nin çöküşü olmuştur (Tanilli, 2006a: 26). Bu gelişme emek dünyasında “sosyalizmin sonu” düşüncesine yol açmıştır. Tabii bu durum kimilerine göre Marksizmin de sonu anlamına gelmektedir. Bu da Marksist sendikaların hızla gerilemesine yol açmıştır.

Munck (2002:85)’a göre ise, günümüzde, yani küreselleşme çağında da, tıpkı Marx’ın zamanında olduğu gibi, üretim, sosyal ve iktisadi gelişimin merkezinde yer almaktadır. Finansal akışkanlık ve e-ticarete karşın, gerçek dünyada insanlar hâlâ çalışmaktadırlar. İşçi sınıfının ölümü, çalışmanın sona ermesi ve benzerleri geçici sloganlardan öte değildir. Küreselleşmenin yol açtığı dönüşümler üretim dünyasını yeniden şekillendirmişse de onu hepten devre dışı bırakmamıştır. Sonuç olarak, emek, çağdaş toplum dinamikleri açısından merkezi bir konuma gelmiş ve emek hareketi, emeğe küreselleşmenin gelecekteki yörüngesini etkileme olanağı sağlayacak bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

#### **1.4. Sendikal Yapılanmada Değişim**

Gorz’a (1995) göre, çalışma sanayi devrimiyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bundan dolayıdır ki, sanayi toplumu kendini bir “emekçiler toplumu” olarak görür ve bu noktada kendini diğer toplum tiplerinden ayırır. Başta teknolojik alanda olmak üzere ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen gelişmeler çalışma kavramının daha da daralmasına neden olacaktır. Bunun sonucu olarak Gorz, büyük bir ihtimalle çalışmanın olmadığı bir toplum tipine yani “çalışmasız bir topluma” kaymakta olduğumuzu belirtmektedir. Hatta Gorz daha da ileri giderek post-endüstriyel toplumda nüfusun çok az bir kesiminin çalışacağını ve teknoloji sayesinde şimdiki insanların ürettikleri mal ve hizmeti çok az sayıda çalışanın üreteceği iddiasında bulunacaktır.

Gorz’un görüşlerinden hareketle bugün için saptanan durumu şöyle özetlemek mümkündür: Son yıllarda meydana gelen olaylar karşısında sendikalar için bir

örgütlenme ve temsil krizi yaşanmaktadır. İşsiz sayısının artması ve süreklilik kazanması, endüstride ortaya çıkan daralma, hizmet sektöründe çalışan sayısının artması, esnek çalışmanın yaygınlaşması, yeni üretim ve yönetim sistemlerinin gelişmesi gibi faktörler sendikalar için örgütlenme ve temsil zorlukları çıkartmaktadır.

Yeni liberal ideolojinin yirminci yüzyılın ikinci yarısında sendikalara yönelik saldırısını artırması, sendikaların olduğu ortamın değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sendikalar, işgücü tekeli yaratarak piyasanın etkinliğini ve istihdamı azaltan ve genel olarak çalışanların gelirlerini daha eşitsiz hale getiren kurumlar olarak suçlanmıştır. Sendikaların yaşadığı krize yeni liberallerin önerisi “uyum ya da ölüm” şeklinde olmuştur. Ancak sendikaların yaşadığı çıkmaz bu gibi önlemlerle aşılmayacak kadar derin gözükmektedir (Çelik, 2005: 57).

Günümüzde sendikaların durumuyla ilgili farklı yorumlar vardır. Bu son gelişmeleri ne o kadar yeni, ne de o kadar yaygın görenler vardır. Geçmişte de sendika üyeleri çok homojen olmamış, sendikalararası çelişki ve çatışmalar yaşanmış, çalışanlar arasında dayanışma yaratma mücadelesi hep var olmuştur. Öte yandan bugün de sendika üyeliği ve toplu pazarlık uygulamaları açısından ciddi gerileme ve dönüşümlerin pek söz konusu olmadığı ülkeler de vardır. Bu durumda bugünkü gelişmelere farklı yorumlar getirilebilir.

Bu farklı yorumlar temelde şu görüşü yansıtmaktadır: Son gelişmeler genel olarak sendikacılığın bir krizi olmaktan çok klasik sendikacılığın bir krizidir. Birçok ülkede sendikalar daha çok belirli işçi gruplarının çıkarlarını koruyan, onları temsil eden örgütlerdir. Meslek sendikacılığının daha yaygın olduğu geçmişte de,

sendikaların nitelikli olmayan işçi gruplarını temsil etme sorunu ortaya çıkmış ve çalışanlar arasında çelişki ve çatışmalar yaşanmıştır.

Şimdi de istihdam yapısı çeşitlenmekte ve çalışanlar arasında, örgütlü olan ve olmayan gibi, beyaz yakalı ve mavi yakalı gibi farklılıklar ve çeşitlilikler doğmaktadır. Bu farklılık ve çelişkileri gidermek ve değişik çıkar gruplarına yönelmek, kendini bunlara uyumlulaştırmak için çaba harcayan sendikalar için çözümler bulunabilir (Koray, 1994:111).

Endüstri ilişkilerinin yeniden yapılanmasıyla ilgili olarak ortaya atılan en önemli tartışma konusu sendikaların ve ortaya çıkan üstün vasıflı işgücünün konumu ve sistem içinde üstleneceği yeni rolün ne olacağıdır. Buradan hareketle ortaya atılan yeni iddiaların içinde konumuzca en önemli olan ve somut olarak belirginleşen iddia endüstri ilişkilerinin sendikasız bir sisteme kayacağıdır.

Sendikasızlığın ortaya çıkışında 1970'lerdeki ekonomik kriz ve işsizlik ilk aşamayı oluşturmaktadır. Ardından 1980'lerde meydana gelen teknolojik gelişmeler ve bunun neden olduğu işgücünün vasıf seviyesinin artması, işgücünün sektörel dağılımında meydana gelen değişimler, yeni üretim ve yönetim tekniklerinin ortaya çıkması gibi gelişmeler ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Üçüncü ve son aşama işe bilgi toplumuna geçiş olarak kabul edilmektedir (Şenkal, 1999:1-3).

Bilgi toplumuna geçişle birlikte ortaya çıkan emekçi tipi yukarıda açıklanmıştır. Gelineen noktada aslında bir anlamda işçi sınıfının, sınıf bilincinden ve potansiyelinden uzaklaştığı çok açıktır. Çünkü Belek (1999: 13)'in de belirttiği gibi, işçi sınıfına sınıfsal kimliğini edindiren, onu toplumsal yaşamın en önemli kolektif öznesi durumuna getiren etken, üretim sürecine bizzat katılabilmesi ve buradan hareketle kolektif mücadele edebilme yeteneğidir. İşçi sınıfı büyük ölçüde bu

özelliklerini yitirdiğine göre, tanımlanan yeni sistemin sınıfsız bir toplum haline getirilmek istendiği söylenebilir.

Teknoloji, proletarya ve burjuvazi çatışmasına bir anlamda son vermekte, sınıfsızlaşmaya meşruiyet kazandırmaktadır. Böyle bir sınıfsız toplum yapısında sendikal örgütlenmelerin gerekip gerekmediği en başından beri yürütülen tartışmanın temasını oluşturmaktadır.

İşgücünün yapısında meydana gelen değişimden daha önce bahsedilmiştir. Bütün bu değişimler, sadece işyerinde örgütlenmeyi baz alan bir sendikacılığı işlevsiz kılmaktadır. Yeni örgütlenme, işyerinin yanı sıra yaşam alanını da kapsayan bir örgütlenme olmalıdır. Bu açıdan sendikaların işkolu gibi sınırlandırmaları da aşan bir yapılaşmaya gitmeleri zorunludur. Ancak dünyada az sayıda sendika bu değişimi gerçekleştirebilmiştir.

Sendikaların zayıflamasında, sendikaların yapılanmaları ve anlayışları da son derece önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle sanayi örgütleri olarak gelişen sendikalar hizmet sektörü çalışanının örgütü olamamakta; kamu sektörü işçisinin sendikaları özel sektörün sendikası olamamaktadır. Özellikle Türkiye’de sendikalar zaman zaman sadece kendi üyelerinin çıkarlarını savunan örgütler olarak davranıp bir toplumsal hareket ve muhalefet işlevi görememektedir. Sendikal demokrasinin yetersizliği ve örgüt kültürünün zayıflığı sendikal ataletle yol açmakta ve bu durum sadece toplumla sendikalar arasında değil, üyelerle sendikalar arasında da yabancılaşma yaratmaktadır ([www. bisenikinolusube.com](http://www.bisenikinolusube.com)).

Son yirmi yılda başta ABD olmak üzere İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya ve daha birçok sanayileşmiş Batı ülkesinde endüstri ilişkileri sisteminin kapsamı dahilinde olan sendikalı işçi sayısı yaklaşık olarak yarı yarıya azalmıştır. Endüstri

ilişkileri sistemi 1980 sonrasında oldukça hızlı bir küçülme dönemine girmiştir. Endüstri ilişkileri sisteminde meydana gelen küçülme, sendikasız endüstri ilişkilerinin genişlemesine yol açmaktadır. Çünkü endüstri ilişkileri sisteminin küçülmesi işçilerin bu sistemi terk edip sendikasız sektöre kaymasına yol açmaktadır (Altan ve diğerleri, 2005:3).

Sendikalar bir düşüş trendinde olmakla birlikte, ‘sendikalara elveda’ söylemleri için henüz erken olduğu söylenebilir. Sendikaların üye sayıları ve sendikalaşma oranları konusunda 90’ların ortalarına gelindiğinde farklı eğilimlerin olduğu dikkat çekmeye başlamıştır. Sendikalaşma oranlarında genel bir düşüş yaşanmakla birlikte, bu durum her yerde aynı şekilde görünmemektedir.

Sendikaların içinde bulunduğu konum konusundaki bir diğer görüşe göre sendikalaşma her yerde aşağı gitmemektedir. Bazı ülkelerde bütün olumsuz koşullara rağmen sendikalaşma artış eğilimindedir. Dünya sendikaları, küresel piyasa karşısında küresel sosyal adalet arayışı içindedir. Ayrıca, uluslararası ticaret anlaşmalarına ‘sosyal şart’ eklemeye çalışmaktadırlar (Çelik, 2005).

Tablo 1’de yukarıda görüşle bağlantılı olarak sendikalaşma oranının bazı ülkelerde düşerken bazı ülkelerde arttığı görülmektedir.

**TABLO 1. AB Ülkelerinde Sendikalaşma Oranı (1980-2000)<sup>2</sup>**

|            | Toplam |      |      | Kadın | Erkek |
|------------|--------|------|------|-------|-------|
| Ülke       | 1980   | 1990 | 2000 | 2000  | 2000  |
| Danimarka  | 76.0   | 71.0 | 87.5 | 88.6  | 86.5  |
| Finlandiya | 70.0   | 72.0 | 79.0 | 83.0  | 75.0  |
| İsveç      | 80.0   | 83.0 | 81.0 | 83.0  | 78.0  |

<sup>2</sup> Türkiye’deki sendikalaşma oranları ayrıntılı olarak ikinci bölümde belirtilmiştir. (bakınız sayfa 51, 68)

|            |      |      |      |      |      |
|------------|------|------|------|------|------|
| Belçika    | 56.0 | 51.0 | 69.2 | -    | -    |
| Lüksemburg | -    | 43.4 | 50.0 | -    | -    |
| İrlanda    | -    | 48.9 | 44.5 | -    | -    |
| Avusturya  | 56.0 | 46.0 | 39.8 | 29.1 | 48.2 |
| İtalya     | 49.0 | 39.0 | 35.4 | -    | -    |
| Yunanistan | -    | 24.3 | 32.5 | -    | -    |
| Portekiz   | 61.0 | 32.0 | 30.0 | -    | -    |
| Almanya    | 36.0 | 33.0 | 29.7 | 20.5 | 37.1 |
| İngiltere  | 50.0 | 39.0 | 29.5 | 28.0 | 31.0 |
| Hollanda   | 35.0 | 26.0 | 27.0 | 20.0 | 32.0 |
| İspanya    | 9.0  | 13.0 | 15.0 | -    | -    |
| Fransa     | 18.0 | 10.0 | 9.1  | -    | -    |

Kaynak: [www.eiro.eurofound.ie/2001/11/feature/tn0111148f.html](http://www.eiro.eurofound.ie/2001/11/feature/tn0111148f.html)

Bütün bu açıklamalardan sonra sendikalaşma oranının -bazı ülkelerde zaman zaman artış göstermesine rağmen- sayılan nedenlerden ötürü bir düşüş eğiliminde olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede sendikalar daha etkin olabilmek ve küresel düzeyde faaliyet gösterebilmek için küresel düzeyde düşünmeyi öğrenmek, sosyal sorunların belirtileriyle uğraşmak yerine nedenlerini ortadan kaldırmak ve alternatif çözümler sunmak için uluslararası mevzuatı yeniden düzenleyerek, sendikal hareketi yeniden yapılandırmak zorundadırlar.

Gelişmiş ülkelerin temel ve üretim endüstrilerinden üst ve alt kalitede hizmetlere doğru endüstriyel yeniden yapılanma, sendikaların geleneksel olarak güçlü olduğu alanlardan, üye sayılarının daha düşük olduğu alanlara ve bazı endüstrilerde çalışanların örgütlenmelerinin daha güç olduğu alanlara doğru nispi bir istihdam değişikliği anlamına gelmektedir. Kamu sektöründeki istihdam azalmasının,

ulaşım ve enerji gibi endüstrilerdeki artan özelleştirmenin ve kuralsızlaştırmanın sendikaların geleneksel olarak güçlü olduğu alanlardaki sendika üyeliğinde azalmaya neden olduğu düşünölmektedir.

Yeni düzende, emekçiler için istenen, sendikalaşma yerine sermayeyle uyumlu ve sistemin mantığını içselleştirmiş olarak ortaya çıkmalarıdır. Bunun için de sınıf bilinci yerine bireysel bilinç gereklidir.

Küresel ekonomide bireyler kendilerini, hayatlarını güzelleştirecek yeni ürünler arayan tüketiciler olarak tanımlamaktadırlar. Dayanışma ve ortak yönetim gibi kavramlar tüketiciler için birer ütopya gibidir. Küresel ekonomide sendikalaşma bireyselleşmenin kaybolacağını ima eder. Bireyler, insan olarak kendine yatırım yapan ve bu şekilde devamlı iş alabilen bağımsız bir yüklenici olacaklardır, bunlar kendilerini işçilerden çok işverene yakın hissedeceklerdir (Şenkal, 2005:545).

İşgücü piyasasının bölünmesi ve çeşitlenmesi ile sendika üyeliğinin “U” biçimini aldığı söylenebilir. Bir uıda işgücü piyasasında zayıf durumda olan, yan veya marjinal sektörde çalışanlar yer almakta ve sendika üyeliği pek söz konusu olmamaktadır. Öteki uıda profesyonel meslek sahipleri, idareciler, yüksek nitelikli ücretliler bulunmakta, bunlar da sendikalaşmayı istememekte ya da gerek duymamaktadırlar. Böylece sendika üyeliği ortalarda yer alan ve genellikle geleneksel sektörlerde çalışan mavi yakalılar arasında yoğunlaşmaktadır (Hyman, 1991: 38).

Endüstri ilişkileri alanında görölen dönüşüm süreci ile birlikte ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri de insan kaynakları yönetiminin ikame edilmeye başlamasıdır. 1970’lerden sonra, sistemin dışında meydana gelen değişmelerin etkisiyle zorlanan ve değişim sürecine giren endüstri ilişkileri hızla insan kaynakları

ağırlıklı bir yapıya kaymıştır. Bu durum sendikası sistemi kurumsallaştırıp yayılmasına da yol açmıştır.

İnsan kaynakları yönetiminin yaygınlık kazanmasının nedenlerinden biri, üretimin emek yoğun olmaktan çıkarak bilgi yoğun bir özellik kazanmasıdır. Bu durum özellikle entelektüel kapasitesi yüksek emek gücünün yönetiminde yeni stratejilerin kazanılmasını gerektirmektedir. Teknolojideki gelişme altın yakahılar adı verilen bir emek kategorisinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

İnsan kaynakları yönetimi, geleneksel çalışma ilişkilerinin taraflarını oluşturan işçi işveren arasında gerçekleştirilen toplu pazarlık sistemini işlevsizleştirmekte, çalışanlarla işveren arasındaki ilişkiyi doğrudan ve kişisel düzeyde yürütülen bir biçime dönüştürmektedir. Yani İnsan Kaynakları Yönetimi kendi başına bütün bir çalışma ilişkileri sisteminin (endüstri ilişkilerinin) yerini almaktadır (DİSK, Genel-İş Emek Araştırmaları, 2002: 21).

Bir anlamda sendikalar için endüstri sonrası topluma uyum gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu yeni mücadele alanları karşısında kimileri, sendika için her zaman savaşıacak bir şeyler olmuştur, bu da onlardan biridir demek ve sendikal dayanışmanın başka biçimde de olsa yeniden kazanılacağını ileri sürmektedir (Hyman, 1991:40).

Günümüzde yaşanan hızlı değişim süreci içinde sendikal hareketin ve endüstri ilişkilerinin temel geleneklerini ve varsayımlarını değerlendirmek oldukça zordur. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak, endüstri ilişkileri sisteminin üç ayağından biri olan sendikalar ortadan kalkmasa bile diğer iki ayağa göre kısılacağı düşünülmektedir. Bu sistemde devlet, sisteme seyirci fakat yasal çerçeveyi de oluşturan ve piyasanın rekabetçi yapısına göre hareket eden bir konuma gelmektedir.

Sistemde etkin olan güçler devlet düzenlemeleri, işveren ve piyasa şartlarıdır. Dolayısıyla sistemin genel çerçevesini de bunlar belirleyecek ve sistem içinde daha etkin bir hale geleceklerdir.

Her şeye rağmen, evrensel boyutlu bir demokratik mücadelenin başlıca temel unsuru olarak sendikacılık, ilk akla gelen kurumlardan biridir. Küreselleşme yanlısı güçlerin saldırılarının yöneldiği başlıca hedeflerden birinin sendikacılık olması da, sendikacılığı yozlaştırmak ve itibarsızlaştırmak için bunca gücün seferber olması ve bunca çabanın sarf edilmesi de bir yönüyle bu yüzden değil midir?

Kuşkusuz, sendikacılığın, böylesine evrensel boyutlar taşıyan tarihsel önemdeki bir misyonu yerine getirebilmesi, bunun gerektirdiği bir düzey ve nitelik kazanmasını da zorunlu kılmaktadır (Işıklı, 1995:16).

Dünyanın pek çok yerinde sendikalar kendilerini işlevsel kılacaklarını göstermiş, hatta bilgi çağını yakalamak için yeni arayışlar içine bile girmişlerdir. Modern iletişim yöntemleri, sendikalararası diyalogu ve sermayeye karşı devam eden örgütlenme mücadelesini pekiştirmektedir.

Burada denilebilir ki, küreselleşme çağının en büyük çelişkisi, işgücü hareketleri geçmişte hiç olmadıkları kadar zayıf oldukları halde, işçilerin kapitalizm için her zamankinden daha önemli hale gelmeleridir.

Son dönem emek hareketleri üzerinde yapılan çoğu tartışmalarda, emek enternasyonalizminin yeni bir döneme girdiği konusunda yorumlar yapılmaktadır. Bu tartışmalara göre küresel kapitalizm, küresel bir emek hareketi talep etmektedir. Bu emek hareketlerinin en önemli özelliği, tabandan tavana doğru inşa edilmesidir. Bu küresel hareketin altında yatan temel görüş, küresel ekonominin toplumsal

yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda olduğudur. Hareketin küreselleşmiş kapitalist sistemin karşısında durabilmesinin tek yolu ise, küresel hareket etmesidir.

Küreselleşme ve emek üzerinde yapılan çalışmaların birçoğunun ortak yanılgısı, emeği yeni trendlerin pasif kurbanları olarak, küreselleşmenin kendi yeni dünya düzenini kurarken kullanacağı kolay işlenebilir bir malzeme olarak görmeleridir. Küreselleşme oyununda sermaye etken, hareketli ve ileriye bakan bir oyuncuyken; emek edilgen, hareketsiz ve tepki veren bir oyuncu olarak görülür. Ancak oyun değişmiş, emek en azından 1990'ların ortasından itibaren yeniden merkezi bir konuma gelmiştir (Munck, 2002:89). Andrew Herod bu gerçeği şu şekilde ifade etmiştir (Herod, 1998: 40): “İşçiler ve sendikalar küreselleşme sürecinin şekillenmesinde hem sermaye faaliyetlerinin yol açtığı değişimleri belirleyerek, hem de bu faaliyetlerin olası uluslararası etkilerini şekillendirerek aktif bir rol oynamaktadırlar”.

Sendikalar, kapitalizme karşı diğer sosyal güçlerle ve hareketlerle ortak bir işbirliği geliştirip güçlü bir muhalefet haline gelmeyi başarabilirlerse ve bunu uluslararası alana taşıyabilirlerse konumları çok daha iyi olacaktır. Sermayenin küreselleşmesi emeğin, kapitalizmin gereklerinin ve sosyal ilişkilerin, birikimlerin, sınıf düzeninin ve devletin küreselleşmesidir, bu nedenle işçi hareketleri de küresel olmak zorundadır (Şenkal, 2005: 555).

Küreselleşme ve yeni finansal kapitalizmin çevresinde yoğunlaşan tartışma ve polemiklerin çoğunluğu, ulusal ekonomi siyasetlerinin artık geçerliliğini yitirdiği varsayımına dayanmaktadır. Çok uluslu şirketler kendilerine en uygun yatağı bulmak umuduyla tüm dünyayı dolaşan ‘başıboş’ kurumlar, gitgide küreselleşen piyasalar da açık dünya işgücü piyasalarının doğal sonucu olarak görülmektedir. Bu nedenle

Harvard Business Review’de yer alan ‘Küresel İşgücü 2000’ adlı makale şöyle demektedir (Johnston, 1991: 126): “Emeğin küreselleşmesi kaçınılmazdır... İşgücü uluslararası bir hal aldıkça, bazı ulusal farklılıklar da ortadan kalkacaktır.” Sermayenin küresel dolaşımı ve emeğin de hızla bu dolaşıma katılmasıyla, ulus-devletin sermaye ve emek ya da sermaye ve ücretli emek ilişkisi üzerindeki denetimi de gözle görülür ölçüde azalmaktadır.

Munck (2002:191) küresel hareketin ayırt edici özelliklerini şöyle belirtmektedir:

- Ücretli işçiler arasında sınır ötesi bir dayanışma hareketi yaratması
- İşçilerin gündelik hayattaki endişelerini ve hedeflerini ifade etmesi,
- İşçilerin kaynaklarına ve çabalarına dayanması
- Büyük güçlerin ya da uluslar arası sömürü ve baskının karşısında olması
- Küresel çapta bir çıkar ve eylem birliği kurmak eğiliminde olması
- Diğer demokratik çıkarların, kimliklerin ve hareketlerin (örn. Kadınlar, baskı altındaki uluslar ve etnik gruplar, insan hakları ve çevre) tamamlayıcısı olması.

Bahsedilen küresel emek hareketleri yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde faaliyet göstererek küresel kapitalizm üzerinde bir çeşit sosyal düzenleme oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Burada unutulmaması gereken bir nokta; kitlesel proleterleşmenin, en az artan sermaye hareketliliği kadar, küreselleşmenin bir özelliği olduğudur. Çalışmanın eski biçimlerinin hala var olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur. Munck

(2002: 223)’a göre teknolojik yenilikler iş dünyasında büyük etkiler yaratacaktır. Fakat bu etkilerin niteliğini belirleyen yine kapitalist örgütsel koşullar ve işçilerin verdiği tepkilerin doğası olacaktır.

Günümüzde işçilerin benimsediği mücadele biçimleri, bireysellik unsuruna kolektivist ideolojilerden daha fazla önem verse de, artan bir mücadele geliştirmektedirler. Küreselleşmiş ekonominin geleceğinin şekillenmesinde anahtar rol oynamaktadırlar.

Sendikacılık için manzara her ne kadar karmaşık ve istikrarsız görünse de 1980’lerde ve 1990’larda karşılaşılan ‘sendikalar için bir gelecek var mı?’ sorusunun yerini ‘sendikalar yeni gerçeklere nasıl uyum sağlayacak?’ ve ‘rolleri ne olacak?’ gibi sorular almıştır.

Son olarak bu konuda denilebilir ki, uluslararası bir sendikacılığın önünde engeller vardır ve sendikalar neo-liberalizm çağında büyük ölçüde yıpratılmışlardır. Ancak bütün bu olumsuz tabloya rağmen, emeğin, kapitalizm üzerinde sosyal bir denetim sağlamak yolunda, her geçen gün biraz daha önemli hale geleceği söylenebilir.

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **1980 SONRASI TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI ve**

#### **ÇALIŞMA HAYATI**

##### **2.1. Giriş**

1980’li yıllar adına küreselleşme denilen sürecin etkilerinin hissedilmeye başladığı yıllar olduğu gibi, aynı zamanda özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde çok ciddi dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Özellikle Türkiye gibi bir ülkede 1980 sonrası yaşanan dönüşümün derinlemesine incelenmesi gerekliliği daha çok kendini göstermektedir.

Günümüz toplumlarında ve ülkemizde küresel bağlamda yaşanan değişimin tüm yapıları temelinden sarstığı gözlenmektedir. 70’lerin başında başlayan ve petrol krizi ile şekillenen kapitalizmin bunalımının çözülmemiş olması, krizin derinleşmesini gündeme getirmiştir. Krizin aşılması için geliştirilen yöntemlerin kısa ve uzun vadede çözüm getiremediği bilinmektedir (Türkmen, 1996:733).

Bu süreç boyunca, giderek derinleşen kamu açıklarının finansman biçimleri, 1980 sonrası yıllarda giderek kısa dönemci, spekülative, rantiyer tipi bir bölüşüm modelini ortaya çıkarmıştır. “Finansal serbestleştirme ve küreselleşen dünyaya ayak uydurma” sloganıyla kamuoyuna duyurulan bu süreç, özü itibariyle spekülative niteliklere dayanan ve reel olarak yatırım yapmaktan öte, ulusal ekonomiyi bir ‘kumarhane kapitalizmi’ne dönüştüren bir ideolojinin egemenliğine yol açmıştır (Yeldan, 2002: 11).

Gelişmekte olan ülkelerde 1970’lerin sonundan, 1980’lerin başından itibaren IMF ve Dünya Bankasının önerileri çizgisinde oluşturulmuş yapısal uyum politikaları ile iktisat politikalarında yeni bir dönem başlamıştır. Egemen iktisat

akımı olan neoklasik iktisat politikaları çerçevesinde oluşan bu yeni dönemin ana eksenini, ithal ikameci politikalardan ihracata yönelik politikalara geçiş oluşturmuştur. Özellikle yapısal uyum sürecinin ilk aşaması olarak görülen ekonomik istikrarın sağlanması aşamasında, iç talebi kısıtlayıcı politikalar sonucunda işsizlikte bir artış olması halinde, esas uyumun emek piyasası üzerinden gerçekleşmesi beklenmektedir.

“1970 sonrasında yaşanan küreselleşmenin ekonomik boyutu, sermayenin kârlılığını tek başarı göstergesi olarak görmekte ve ekonomik kârın realizasyonu önündeki her türlü toplumsal, idari ya da kültürel kısıtlamayı “akıl dışı”, ya da “çağdışı” olarak nitelendirmektedir” (Bourdieu, 1998). Küreselleşme ideolojisinin mantığı; sermayenin kârlılığının sağlanması yolunda her yolun doğru sayılmasıdır. Böyle bir ortam oluşturulmasının yolu ise ancak kuralsızlaştırılmış ve serbest bir pazar ekonomisinden geçmektedir.

Bu bölümde Türkiye ekseninde 1980 sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik değişimler tartışılmış, bütün bu sürecin çalışma hayatı üzerinde etkileri vurgulanmıştır. 80 sonrasındaki değişimin anlaşılabilmesi için, 80 öncesindeki çalışma hayatının yapısının irdelenmesi de son derece önemlidir. Bu yüzden bu bölümde 1980 öncesi Türkiye’de çalışma hayatında önemli yer tutan gelişmeler de değerlendirilmiştir. Bölümün asıl vurgusu, çalışma hayatının en önemli aktörleri olan sendikaların 1980 sonrası süreçten etkilenme dereceleri üzerinedir. Sendikaların bu dönemde uğradıkları tahribat özellikle vurgulanmıştır.

## 2.2. 1980 Öncesi Türkiye’de Çalışma Hayatının Genel Özellikleri

Konunun Türkiye açısından tartışılması çok farklı boyutları gündeme getirmektedir. Her şeyden önce sendikaların ortaya çıkışı Batıda olduğu gibi bir işçi hareketinin mücadelesi sonunda kazanılmış bir hak değildir. Böyle bir işçi hareketinin ortaya çıkması için ne nesnel, ne de öznel koşullar yeterlidir. Endüstrileşme düzeyi ve ücretlilerin kapsamı bugün bile endüstri toplumunun özelliklerini yansıtmaktan uzaktır. Ayrıca Batıda olduğu gibi işçi hareketinin önünde insan hakları mücadelesi veren bir burjuvazi örneği olmamıştır. Batıda uzun yüzyıllara yayılan ve siyasal otorite karşısında sivil toplumun güçlenmesiyle gerçeklik kazanan bir demokratikleşme mücadelesi Türkiye’de yaşanmamıştır (Koray, 1994: 154).

Sendikalar da, bir işçi hareketinin sonucu olmaktan çok siyasal otoritenin demokratikleşme süreci içinde gerekli gördüğü bir kurumlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sendikalar bir toplumsal hareketin kazandıracağı hedef zenginliği ve toplumu kendilerinden yana dönüştürme isteği gibi özellikleri kazanamamışlardır. Bugün Batıda birer bürokratik örgüte dönüştükleri için eleştirilen sendikalar, Türkiye’de büyük ölçüde zaten böyle doğmuşlardır.

Türkiye işçi hareketi, doğuş ve gelişim aşamasında sürekli bir etki kaynağı olarak Batı işçi hareketini bulmuştur denilebilir. Batı işçi hareketinin uzun yıllar süren mücadeleleri sonucu elde ettiği haklar, Türkiye işçi hareketi için bahsedilen etkilenme sonucu hazır olarak edinilmiştir. Şüphesiz, Türkiye’de de sınıf mücadelelerinden bahsetmek mümkündür. Ancak, sınıfsal yapılanmanın Batıdakinden farklı olması ayrıca sendikal hareketlerin yasal düzenlemelerle sık sık

kısıtlanmaya çalışılması işçi hareketinin Batıdakine göre çok daha sınırlı kalmasına yol açmıştır. Böyle olunca da etkilenme kaçınılmaz olmuştur.

“Türkiye bugün bile endüstrileşmesini tamamlamış bir toplum olmaktan uzaktır. İstihdamın yarısına yakının hala tarımda yer almakta, büyük bir kendi hesabına çalışan kesim bulunmakta ve ücretlilerin oranı yüksek seviyeye ulaşamamıştır. Öte yandan endüstrileşme kırdan kente göçü emecek kadar büyümediği için kentlerde formel sektör kadar veya ondan daha hızla büyüyen bir enformel sektör, bir kayıtsız ekonomi gelişmektedir. İstihdam içinde ücretli çalışanların sınırlı kaldığı, ücretlilerin önemli bir bölümünün enformel sektörde iş bulduğu bir ekonomide sendikal örgütlenme için öncelikli maddi temellerin yetersiz olduğu açıktır.

Bu koşullar altında Türkiye’de sendikacılık siyasal iktidarın, devletin uygun görmesi ile başlamış, onun koruyuculuğunda gelişmiştir. Belki onun eliyle kısıtlanmıştır; ama sendikaların ve toplu pazarlık haklarının kamu kesiminde geliştiği de unutulmamalıdır. Bu anlamda devlet özellikle 1960-1980 arasında ve örgütlü kesimde Batı’daki gibi çıkarları uzlaştırmaya çalışan bir sosyal devlet rolü oynamıştır” (Koray, 1994:155).

Batı işçi hareketi belirgin bir sınıf mücadelesi geleneği üzerinde temellenmiş, buna karşılık Türkiye işçi hareketinin geçmişinde, Batıda 19.yy boyunca devam eden mücadeleye bir gelişim süreci bulunmamıştır. 1963’de sendika özgürlüğü ve grev hakkı ile ilgili yasaları meclise sunarken, zamanın Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’in yaptığı konuşmada yer alan aşağıdaki sözler bu açıdan anlamlıdır (Işıklı, 1994:18):

“Batı demokrasilerinin hemen hepsinde, bu kanunla Türk işçisine tanımak üzere olduğumuz bu haklar ancak uzun ve kanlı mücadeleler sonunda elde edilmiştir. Şu birkaç gün içinde bu hakları, bu tür mücadelelere gerek kalmaksızın Türk işçisine tanımak suretiyle toplum ve tarihe büyük bir hizmette bulunacağımız şüphesizdir.

Batı ülkelerinde, tatbikat önceden, kanunlar arkadan gelmiştir...Bizde önce kanun gelecek, tatbikat arkadan gelecektir.”

Türkiye’de hem sendikaları çevreleyen koşullar değişiktir, hem de sendikaların yapısı ve etkinlik alanları gelişmiş ülkelere göre farklılaşmaktadır. Özellikle, sendikacılık hareketinin, Batıda olduğu gibi işçi hareketinin bir kanadı olma özelliği Türkiye için söz konusu değildir. Ancak kitlesel bir işçi hareketini doğuracak koşulları da, ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal gelişmesi içinde bulmak kolay değildir.

Geleneksel olarak etkin bir işçi hareketine ve güçlü bir sendikacılığa sahne olan Batı toplumlarının en önde gelen özellikleri, sanayileşmiş ülkeler grubunu temsil etmeleridir. Tarihsel olarak sanayi devrimine öncülük etmiş bulunan bu ülkeler, kapitalist topluma özgü sınıflaşmaların doğuşunu hazırlayan koşulları da ilk önce yaşamışlardır. Sanayi devrimine ve bu oluşuma eşlik eden yeni üretim ilişkilerine geç katılabilen toplumlarda, işçi sınıfının ve buna bağlı olarak işçi hareketinin doğuşu ve gelişimi de aynı ölçüde geç olmuştur (Işıklı, 2003: 50). Bu açıklama ışığında Türkiye’yi geç sanayileşen ülke sınıfına sokmak pek de yanlış olmayacaktır.

Konuya bir de demokratikleşme açısından bakmak gerekirse, Türkiye açısından toplumun demokratikleşmesi sürecinde işçi sınıfının belirleyici bir rolü olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Bu noktada, Türkiye’de işçi sınıfı hareketinin temel özelliklerinin, tarihsel süreçteki gelişim aşamalarına göre kısaca incelenmesinde yarar vardır. Çalışmanın asıl vurgusu 1980 sonrası Türk sendikacılığı olduğu için, bu bölüm kısa tutulmuştur.

### **2.2.1. Cumhuriyetin İlanından 1946 Yılına Kadar Sendikal Yapılanma**

Türkiye’de 1923-1946 yılları arasında tek partiye dayalı bir siyasal yaşam söz konusudur. 1924 yılında kurulan ve bir yıl sonra kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930 yılında kurulan ve aynı yıl kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası dışında 1946 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi tek parti olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca 1930’lu yıllarda devletçi sanayileşmenin benimsendiği söylenebilir.

Bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın içinde sürüklenirken, Türkiye ekonomisinin dışa kapandığı ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içine girmiş olduğu söylenebilir. Devletçi politikaların en belirleyici yönü, tarım dışındaki üretken alanlarda devletin asli yatırımcı ve üretici unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Sanayi ve maden sektörlerinde devlet işletmeleri, yatırımların ve üretimin büyük bölümünün yapıldığı sürükleyici kesim olarak belirlemiştir (Boratav, 2006: 59-70).

Devletçi iktisat politikalarının temel araçlarından biri ‘planlama’ydı. Planlı bir sanayileşme çabası içine girilirken, 1934 yılından itibaren yürürlüğe konulacak olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı. Bunun yanı sıra, devlet bir dizi yasal ve idari önlemle iktisadi yaşam üzerindeki kontrolünü de arttırdı. Bu gelişmelerin sonunda Türkiye tarihinde nadir görülen bir iktisadi büyüme sağlanırken, işçi kesimi de sayısal olarak artış göstermiştir (Makal, 2003: 4). Tüm bu uygulamalarla birlikte çalışma yaşamının gelişmesi ve büyüyen bir işçi sınıfı endüstri ilişkilerini kapsayan bir yasa ihtiyacını belirginleştirmiştir.

Bu dönemde temel tüketim mallarında ithal ikâmesine gidilmiş, özel sektör desteklenmiştir. Ekonomik alanda benimsenen devletçilik ilkesine uygun olarak rejim katılmış, bu durum da çalışma ilişkilerine yansımıştır (Tokol, 1994: 17).

Bu dönem için önemli bir olay, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Bu kanun, 13 Şubat 1925 yılında Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Said ayaklanması sonucu çıkarılmıştır. İsyanın ciddi boyutlar kazanması sonucu dönemin hükümeti değişmiş, yeni hükümet Takrir-i Sükun Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu yasanın uzantısı olarak İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, siyasal yaşamda ve sosyal hayatın birçok alanında kısıtlayıcı uygulamalar ortaya konmuştur. İşçi hareketi de bu kanundan olumsuz etkilenmiştir. Kanun dolaylı olarak o dönemdeki işçi örgütlenmelerine sert önlemler getirmiştir.

Belirtilen dönem içerisinde, farklı nitelikler taşıyan işçi örgütlenmeleri de görülmüştür. Bu örgütlenmelerin en önemli özelliği, sendikal yapılanmanın dışında cemiyetler biçiminde gerçekleşmeleridir. Bunların farklı özelliği ise, siyasal iktidar tarafından oluşturulmaları, diğer bazı toplumsal kesimlerle birlikte, işçi sınıfını da etkilemeye yönelik olmalarıdır. Cumhuriyet Halk Partisi 1930'lu yıllarda "İş Bürosu" ve "Cumhuriyet Halk Fırkası Esnaf ve İşçi Birlikleri Teşekkülleri Bürosu"nu kurmuş, işçi sınıfını kendisine yakın cemiyetler altında tutmaya çalışmıştır (Makal, 1999: 451).

Bu dönemde gerçekleşen işçi hareketleri sayıca sınırlı kalmıştır. 1929-1933 yılları arasında tüm dünyayı da etkileyen ekonomik kriz, Türkiye'de işçilerin ekonomik durumlarını son derece kötüleştirmiştir. İşçi hareketleri ve sendikal örgütlenme yasaklanmış, 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle de daha zor bir duruma girmiştir.

1936 tarihinde çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu, iktisadi yaşamdaki devletçilik ile siyasal yaşamdaki tek parti yönetimini, çalışma yaşamında yaptığı düzenlemelerle tamamlamıştır. Bu kanunla Türkiye'de ilk defa, çalışma ilişkileri bireysel ve toplu

boyutlarıyla, bütünsel biçimde düzenlenmiştir. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu ise derneklerin kurulmasına ilişkin olarak getirdiği tescil zorunluluğu yanında, “sınıf esasına veya adına dayanan” cemiyet kurma yasağı ile tek parti döneminde zaten fiilen mevcut olamayan sendikal örgütlenme özgürlüğünü hukuken de ortadan kaldırmaktaydı (Makal, 2003: 5-6).

Son olarak denilebilir ki, bu dönem, çalışma ilişkileri tarihinde işçi örgütlenmelerinin ve işçi hareketlerinin en az olduğu yıllardır. Bu durumda, siyasal, iktisadi ve hukuksal faktörler belirleyici olmuş, tek parti yönetiminin, önce sınıfların varlığını kabul etmeme, sonra işçi örgütlerini ve hareketlerini kısıtlama yönünde giderek sertleşen tavrı etkili olmuştur (Makal, 1999: 449). Konuya bir de sınıfın iç dinamiği açısından bakmak gerekirse, o dönemde örgütlülüğü sağlayacak bir sınıf bilincinin varlığından söz etmek biraz zordur. İşçi hareketinin zayıf olmasının önemli bir nedeninin de bu durum olduğu söylenebilir.

### **2.2.2.1946-1960 Arası Sendikalar**

Türkiye 1946 yılında çok partili sisteme geçmiş, bu durum gelişme halindeki işçi hareketini de etkilemiştir. Çok partili siyasal hayat, çalışma ilişkilerini hiç şüphesiz etkilemiştir.<sup>3</sup>

1946’da, Türkiye’nin çok partili ve demokratik bir düzene geçişi zorunlu olunca, işçi sendikalarının ve sınıf esasına dayalı partiler kurmanın kanunsal olanakları hazırlanmıştır. Ne var ki, kısa bir süre sonra, iktidar, işçileri giriştikleri parti kurma, sendika kurma yolunda duraklatmış ve cezalandırmıştır. Ancak bir yıl

---

<sup>3</sup> Demokrat Partinin çalışma ilişkileri alanına yönelik görüş ve uygulamalarına dair ayrıntılı bir inceleme için bakınız; Ahmet Makal, (2002), Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963, Ankara: İmge.

sonra sendikaların kurulabilmesi için yeni bir kanun çıkarılmıştır (Tanilli, 2006b: 373).

Türkiye’de sendikacılık, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’nda, sınıf temeline dayalı cemiyetlerin kurulmasına olanak vermeyen ifadenin metinden çıkarıldığı 4919 sayılı 5 Haziran 1946 değişikliği ile yasallık kazanmıştır. Bu değişiklikten sonra sendikalar kurulmuşsa da, ilk kurulan sendikaların çoğunluğunun, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi sosyalizmi benimseyen partiler öncülüğünde kurulması, sendikacılığın daha başlangıçta ideolojik boyut kazanacağı endişesini uyandırmıştır. Bu nedenle söz konusu sendikalar, 17 Aralık 1946 tarihli sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır. Bundan sonra sendikaları kuruluş esasları ve faaliyet alanlarını belirleyen 5018 sayılı “İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” 1947 yılında kabul edilmiştir. (Mahiroğulları, 2001, 162).

Bu yasa, sendikaları hükümetlerin denetimi altında tutmayı amaçlıyordu. Sendikaların siyasal faaliyette bulunmaları tümüyle yasaktı. Ayrıca uluslararası kuruluşlara üyelikleri Bakanlar Kurulu’nun iznine bırakılmıştı. Sendika yöneticilerinin yasadışı greve katılması durumunda sendikalar kapatılabiliyordu. Sendikaların üst örgütler kurabilmeleri konusunda da kısıtlamalar söz konusuydu (Koç, 1998b: 19). Özgür bir sendikacılık hareketinin oluşumunu değil, emek veren üzerinde sosyal bir kontrolü temel alan yasa; sendikalar üzerinde yargı denetiminin yanında yoğun bir idari denetime de olanak sağlıyordu (Makal, 2003: 6).

Bu dönemde Türkiye’de sendikalaşma oranları Tablo 2’teki gibidir:

**TABLO 2. Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı (1948-1960)**

| Yıllar | İşçi Sayısı | Sendikalı İşçi Sayısı | Sendikalaşma Oranları(%) |
|--------|-------------|-----------------------|--------------------------|
| 1948   | -           | 52.000                | -                        |
| 1949   | -           | 72.000                | -                        |
| 1950   | 292.608     | 78.000                | 26.65                    |
| 1951   | 382.024     | 110.000               | 28.79                    |
| 1952   | 447.963     | 130.000               | 29.02                    |
| 1953   | 494.024     | 140.000               | 28.33                    |
| 1954   | 510.344     | 180.387               | 35.34                    |
| 1955   | 533.216     | 189.595               | 35.55                    |
| 1956   | 543.554     | 205.155               | 37.74                    |
| 1957   | 577.630     | 244.853               | 42.38                    |
| 1958   | 611.703     | 262.591               | 42.92                    |
| 1959   | 618.775     | 280.786               | 45.37                    |
| 1960   | 620.900     | 282.967               | 45.57                    |

Kaynak: Aysen Tokol, (1994), Türkiye’de Sendikal Hareket, Bursa: Ezgi, s.

63.

Yukarıdaki tabloda belirtilen işçi sayısı İşçi Sigortaları Kurumu verilerine göre sigortalı işçi sayısını ifade etmektedir.

Sendikalaşma oranı kuşkusuz yeterli sayıda bağımlı çalışanın varlığıyla yakından ilgilidir. Sendikalaşmanın boyutları ise, o ülkenin sanayileşme düzeyi ve yine emek geliri ile geçinen bağımlı çalışanlar ile bağlantılıdır. Türkiye’de 1934’ten itibaren sanayi planları yapılmasına, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunun çıkarılmasına ve 1950 sonrası özel teşebbüs girişimciliğinin desteklenmesine rağmen, ülkenin hala bir tarım ülkesi olduğu görülmektedir. (Şahin, 1993: 108).

Bu dönemde siyasal rejimin niteliği, iktidar partilerinin ideolojik anlayışları da sendikalaşma yönünde olumsuz etkiler yaratmıştır. Özellikle 1960 öncesinde sendikaların devletin gözetimi ve kontrolü altında tutulmak istendiği, siyasi otoritenin kendi dünya görüşü çerçevesinde bir sendikacılığın oluşması yönünde hareket ettiği söylenebilir. Ama yine de Makal (2003: 8)'a göre, tüm sınırlılıklarına karşın, tek parti döneminden çok partili döneme geçiş; otoriter çizginin daha yumuşak ve ince tutulması sonucunu doğururken, bireysel hakların gelişimine de katkıda bulunmuştur

Bunun yanında, Türkiye'de çok partili yaşamın, işçi hareketinin konfederasyon düzeyinde bir örgüt kurmasını etkilediği söylenebilir. Bu dönemde sendikal örgütlenmede meydana gelen en önemli gelişmenin bu anlamda 1952 yılında kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) olduğu vurgulanmalıdır.

Merkezi bir işçi konfederasyonu oluşturma çabaları, bazı uluslararası kuruluş ve çevrelerden de destek görmüştür. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin siyasal, iktisadi ve askeri düzeyde gelişmesi, uluslararası işçi örgütlerinin yanında, özellikle ABD'den destek görmüş ve Türk-İş'in kurulmasında kolaylaştırıcı etkiler yapmıştır (Makal, 2002: 278-279).

### **2.2.3. 1960-1980 Arası Sendikalar**

Türkiye, 1960'lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin uygulandığı bir döneme girmiştir. Bu dönemin ayırıcı özelliği ekonomi politikalarının planlama tabanına oturtulmasıdır.

1960 sonrasında Türkiye’de her alanda olduğu gibi sendikacılıkta da oldukça olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeninin, ‘sosyal devlet’ anlayışının her alanda belirleyici olması olduğu söylenebilir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında sendikacılığın gelişim yollarını tıkayan önemli bazı engeller kaldırılmış, işçi hakları ile ilgili fikirlerin serbestçe savunulduğu ve tartışıldığı bir dönem yaşanmıştır. 1963 yılında yasalaşan iki önemli kanun; 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve Türk işçisine ilk defa grevli toplu pazarlık hakkını veren 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu sendikal harekete yeni bir yön çizmiştir (Mahiroğulları, 2001: 168). Bu dönemde çalışma yaşamında olumlu adımlar atılmasının bir nedeni de 1961 Anayasası’dır. Anayasada özellikle çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelere, sosyal hukuk devleti anlayışının yansıdığı görülmektedir.

1961-1980 döneminde, sendikalar yeni haklar ve çıkarlar elde etmede ağırlıklı toplu iş sözleşmelerini kullanmışlardır. Bu dönemde ayrıca milli gelir artmış, sendikalaşma açısından büyük önem taşıyan kamu işletmeleri kurulmuştur. Ayrıca özel sektör hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmelerin kurulması, işçilik bilincinin ve sendikalarda örgütlenme ihtiyacının hızla gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Koç, 1998b:33).

Bu dönemde, sendikalaşma önündeki engellerin kaldırılması, özellikle grevli toplu pazarlık hakkının işçilere verilmesiyle sendikalaşmada ciddi artışlar yaşanmıştır. Ancak, özellikle bu dönemdeki sendikalaşma oranları ile ilgili veriler güvenilir olmaktan uzaktır. Bu durumun nedenleri Koç’a (1998a: 50) göre, 274 sayılı Kanun’un işçilerin aynı anda birden fazla sendikaya üye olma imkânı vermesi, işsizlik durumunda sendika üyeliğinin sürmesi, sendikalara üye oluşturma ve ayrılıştan

noter tasdikine gerek görülmemesi, DİSK, MİSK ve HAK-İş'in kurulmasıyla sendikalararası rekabetin giderek artmasıyla her sendikanın üye sayılarını yüksek göstermek istemeleridir.

Dönemin önemli gelişmelerinden birisi de 1961 yılında sendikacıların bir işçi eylemi olarak başlattıkları partileşme hareketi sonucunda Türkiye İşçi Partisi'(TİP) nin kurulmasıdır. Bu konu DİSK'in kuruluşuyla da özellikle bağlantılı olduğundan üçüncü bölümde daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1960-1980 dönemi, 12 Mart sonrası dönemin ilk yılları ve 1970'lerin son yılları hariç tutulursa, siyasal ve iktisadi açıdan olduğu kadar, çalışma yaşamı açısından da önemli gelişmelerin ve açılımların sağlanmış olduğu ve bunun ücretlilerin çalışma ve yaşama koşullarına olumlu yönde yansıdığı bir dönem olarak tezahür etmektedir (Makal, 2003: 12).

### **2.3. 1980 Sonrası Türkiye'de Yaşanan Sosyo-Ekonomik Değişimler**

1980 yılı Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. Önemli gelişmelerden birisi , 24 Ocak 1980'de bir dizi istikrar önlemlerinden oluşan kararlar alınmasıdır.

24 Ocak 1980'de hükümetin açıkladığı istikrar programı ekonomide köklü bir dönüşümü amaçlamış, serbest piyasa sisteminin genişletilmesi, sermayenin daha da güçlendirilmesi anlamına gelmiştir. Bu programda Türkiye ekonomisinin dünya iç pazarına açılması istenmiştir. Bunun için de hem döviz kuru politikaları, hem ihracat teşvikleri hem de emeğin ucuzlatılması yoluyla bir üstünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bunların yanında, devletin ekonomideki yerini azaltmaya yönelik tedbirler düşünülmüştür. Bu nedenle, 24 Ocak kararları devletin ekonomideki yeri ve işlevini sermaye lehine değiştiren köktenci bir dönüşüm olarak nitelendirilebilir (Altan ve diğerleri, 2005:47).

24 Ocak kararlarının, üzerinde durulması gereken bir diğerk noktası ise, fiyat istikrarının sağlanmasına ve ekonomide devletin ağırlığının azaltılmasına yönelik olarak getirilen önlemlerdir (Koray, 1994:131)

Hem ihracatın arttırılması, hem de talep enflasyonunun önlenmesi iç talebin kısılmasını gerektirmekteydi.Bu amaçla gelirler politikasının kullanılması, iç talebin kısılması amacıyla reel olarak ücretlerin düşürölmesi de gerekiyordu. Bu amaçla toplu sözleşme düzenine müdahale edilmiş ve bildiğimiz Yüksek Hakem Kurulu uygulamalarıyla ‘zoraki uzlaşma’ dönemine girilmiştir (Koray, 1994: 132).

Burada değişik bir bakış açısı olarak belirtmek gerekirse; Tekeli (1984: 1)’ye göre 24 Ocak kararları soldaki büyük siyasal partinin hızla oy kaybettiğı bir dönemde serbest piyasa ekonomisine dönüş söylemiyle, sağ cephenin bir söylemi olarak sunulmuştur. Program solun karşı seçenekler ortaya koyamadığı bir ortamda çözüm olarak tanıtılmıştır. Böyle bir durum, Türkiye’nin 1980’li yıllarında oldukça etkili olmuştur.

Yine Tekeli (1984: 2)’ye göre 24 Ocak kararları sonucu içte tarım üreticisinden, işçiye, memura ve sanayiciye kadar büyük bir kesim kaybederken, işsizlik yaygınlaşıp, yatımlar büyük ölçüde dururken, başta özellikle IMF çevrelerinde bir başarı söylemi geliştirilmiştir.

1980 sonrası dönemde uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları, görelif fiyat hareketleri ile kaynakların etkin bir şekilde tahsis edileceğı beklentisine, ekonomi politikalarının oluşturulmasında dış dinamiklerin ön plana çıkarılmasına ve devletin ekonomi alanındaki rolünün daraltılmasına dayanmıştır. Özellikle 1980’li yıllarda döviz krizini aşmak ve ülkenin dışa açılmasını sağlamak amacıyla reel

devalüasyonlar, düşük ücretler ve yoğun ihracat teşvikleri ile ihracat artışı sağlanmıştır (Şenses, Taymaz, 2003: 10).

“Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-83 dönüşümü ile başlamış, 1989-90’da da tamamlanmıştır. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonu takiben esnekleştirilmiştir ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayiinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle eklemlenme süreci bu gelişmeleri yakından izlemiş ve Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllarda tamamıyla dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir”(Yeldan, 2002: 25).

Türkiye 1980’de yapısal uyum politikalarını uygulamaya başlamış, geçen zaman içinde önemli oranda dışa açılmış ve dış ticaret hacmini ciddi şekilde artırmıştır (Onaran, 2000: 194). 1980 yılı başlarından itibaren Dünya Bankası ve IMF desteğinde serbest piyasa ağırlıklı dışa açık politikaları esas alan neo-liberal politikaları uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Bu süreç içinde ekonomi, hızlı, sürekli ve değişken oranlarda enflasyona ve 1989 ortalarında serbestleştirilen sermaye hareketlerine bağlı olarak finansal krizler ve büyük çaplı döviz kuru ve faiz oranları dalgalanmalarının belirlediği kısa dönem gündem içine hapsolmuştur (Şenses, Taymaz, 2003: 1).

Bu anlamda Türkiye ekonomisinde 1980’lerle birlikte bir kırılma yaşandığından söz edilebilir. Üretim biçimi değişmiş, emeğin yapısı ve ücretler de bu üretim biçimine göre ayarlanmıştır. Borcun borçla ödenmeye çalışılması sonucu ekonomik sorunlar içinden çıkılmaz bir hale gelirken, bugün ise bu sorunlar katlanarak büyüme eğilimi göstermektedir.

Bu dönemde üretimin ihracata dayalı olduğu, iç pazarlarda talebin azalması ve dış piyasada rekabet gücünün artırılması için işçi ücretlerinin sabit tutularak, fiyatlarda artışa gidildiği söylenebilir. Bütün bunlar kitlesel üretimi arttırma çabaları olarak nitelendirilebilir. Ancak bu sürecin Fordist üretimle bağlantısının kurulması noktasında birtakım ayrışmalar ortaya çıktığı söylenebilir. Batı’da fordist üretim tarzının hâkim olduğu dönemde verimliliğin artışıyla beraber, işçi ücretleri de belli bir dönem artış eğiliminde olmuştur. Türkiye’de böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Reel ücretlerdeki azalmaya karşın verimlilik ve istihdamdaki artış yüksek seviyelere ulaşamamıştır (Kepenek, Yentürk, 2004:376).

80’ler Türkiye’sinde sınai yeniden yapılanma esas itibariyle dış ve iç piyasalarda uluslararası rekabetin zorlamasıyla gündeme gelmiştir. Doğal olarak uyuma zorlanan firmaların ufku rekabete karşı kendini savunma mekanizmaları ile biçimlenmiş ve öncü firmalar bile geçmişin hantallıklarından kurtularak üretim teknolojisinde büyük atılımlar tasarlayamamışlardır. İhracata yönelik sanayileşmenin birinci aşamasında sıkışıp kalan, “devleti küçültme” adına kamu yatırımlarını hemen hemen tümüyle imalat sektöründen çekerek bu sektörü yatırım fakiri haline getiren ve bu boşluğu özel kesim ve yabancı sermaye yatırımlarıyla dolduramayan makro ekonomik politikaların ısrarla sürdürüldüğü ve uygulandığı bir ekonomide farklı bir sonuç beklenmemelidir. Bu yeni oluşan yapı, gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan yeni üretim yapılarından oldukça farklıdır.

80’li yıllarda izlenen sanayileşmeyi dışlayıcı IMF-Dünya Bankası patentli yapısal uyum programlarının ve politikalarının doğal bir sonucu olarak, geleneksel sanayileşme araçları büyük ölçüde yitirilmiştir. İşgücünün beceri ve eğitim düzeyini yükseltmeye yönelik harcamalar ve AR-GE harcamalarıyla fonksiyonel esneklik

getiren bir sanayileşme sürecinin başlatılabilmesi mümkün gözükmemektedir. Hatta yeni bir sanayileşme atılımının dışında, kökleşen rant ekonomisinin yarattığı yatırımsızlık ortamı devam ettiği sürece mevcut sanayi yapısının bile taşınabilmesi oldukça güç görünmektedir (Konukman, 1999:372-377).

“1980’lerin ilk yarısında özel sermaye, ihracat teşvikleri ve düşük ücret maliyetlerinin getirdiği avantajları kısa dönem kârlar içinde değerlendirirken, sektörün kâr marjları yükselmiş ve ücretli emeğin sektörel katma değer içindeki payı düşmüştür. Dolayısıyla 1980 sonrası dönem boyunca, dış ticarete açık olan sektörlerin piyasa yapılarında bir değişiklik ortaya çıkmamış ve imalat sanayinin oligapol niteliği korunurken ulusal ekonomi ihracata yönelik olarak sanayileşememiştir.” (Yeldan, 2002: 26).

Bütün bu yaşanan yapısal dönüşümlerin çalışma hayatı açısından etkileri ise, ücretlerin aşağı çekilmesi yoluyla yurtiçi talebin daraltılması ve yurtdışına ihraç edilecek bir artık yaratılmaya çalışılması yönünde olmuştur. Bu dönemde reel ücretler hızla gerilerken sendikal haklar da hızla askıya alınmıştır.

Gelir dağılımının dengesizliği, kayıtdışı ekonominin boyutlarının çok genişlemesi, işsizliğin devamı, KİT’lerin sorunları ve bu sorunları çözmeye iddiasıyla başlatılan özelleştirme, sendikaları ve genel olarak çalışanları ilgilendiren ve 80’li yıllardan 90’lı yıllara aktarılan başlıca sorunlardır.

Bu noktada bir toparlama yapmak gerekirse; 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde göze çarpan üç temel özelliği aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Şenses, Taymaz, 2003 :2):

- Bunlardan birincisi, 1980 sonrası döneme damgasını vuran korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikalarının yerini

ekonominin dünya ekonomisiyle daha yakından ilişkilendirilmesini ve bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük politikalara bırakmasıdır.

- 1980 sonrası dönemi önceki dönemden ayıran ikinci temel özellik, devletin ekonomi alanındaki rolünde gözlenen belirgin değişikliktir. 1980 sonrasında devletin, sanayileşme sürecini etkileyen belli başlı bütün araçlarının elden çıktığı ve devletin rolünün hızla azaltıldığı bir döneme girilmiştir.
- Üçüncü temel özellik, sanayileşmeye ilişkin temel yaklaşımların ve politikaların oluşturulmasında dış dinamiklerin ön plana çıkmasıdır. 1980 sonrası dönemde uygulanan neo-liberal politikalar sanayileşme süreci içinde bütünüyle çok farklı bir ortamın oluşmasına yol açmıştır.

24 Ocak sonrası benimsenen dışa açılma ve liberalizasyona geçişle birlikte hem Türkiye ekonomisi ve hem de Türk sendikacılığı bu gelişmeden ister istemez etkilenmişlerdir. Dışa açılmayı hedefleyen ve uluslararası pazarlarda rekabet etmek isteyen Türk sanayicisi için sendikalar maliyetleri arttıran ve rekabeti engelleyen örgütler olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücü önemli bir rekabet avantajı olarak görülmektedir.

### **2.3.1 Sosyo-ekonomik Değişimlerin Çalışma Hayatı Üzerine Etkileri**

1980'li yıllar, dünya ekonomisinin 70'lerde içine girdiği kriz sonrası, bunalımı aşmak için refah devletinden önemli bir sapmayı, ücretlerin ve sosyal harcamaların sınırlandırılmasını da içeren neo-liberal politikaların uygulamaya geçtiği yıllar

olmuştur. 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yılların hemen başında Berlin duvarının yıkılması, SSCB'nin dağılmasıyla dünya tek kutuplu hale gelmiş, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmıştır. Türkiye'de de 24 Ocak 1980 istikrar programlarıyla başlayan süreç, tüm dünyada olduğu gibi Türk sendikal hareketini de olumsuz yönde etkilemiştir.

1980 sonrası ekonomi politikaları, ücretler ve verimlilik düzeyi üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Ücretler uzmanlaşmış sanayilerde çok düşük oranda da olsa artarken, ihracat oranının yüksek olduğu ve arttığı emek-yoğun sanayilerde büyük ölçüde düşmüştür (Şenses, Taymaz, 2003: 8).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sendikal hareket 1990'lı yıllardan itibaren üye kaybı, toplu pazarlık gücünde azalma, örgütlenme güçlüğü gibi unsurlarla kendini gösteren bir krizdedir.

Türk sendikal hareketini etkileyen gelişmelere genel olarak baktığımızda 1980 sonrası işgücünün sektörel yapısındaki değişim göze çarpmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte tüm dünyada görülen değişim Türkiye'ye de yansımış ve hızla hizmetler sektörü büyümüştür. Türkiye'ye özgü olarak bu değişim sanayiden hizmetlere kayış şeklinde olmayıp tarımdan hizmetlere kayış şeklindedir. Hizmet sektörü geleneksel olarak sendikal örgütlenmeden uzak durmuş, bu sektörde sendikaların örgütlülük düzeyi düşük kalmıştır. Klasik sendikacılık anlayışı olarak Türk sendikacılığının daha yoğun olarak mavi yakalı ve erkek işgücünde örgütlenmesi, hizmetler sektöründeki genişlemeyle birlikte sendikal gücü olumsuz yönde etkilemiştir (Lordoğlu, 1995: 793).

Tablo 3'de, 1980-2000 yılları arasında işgücünün sektörel dağılımı görülmektedir:

**TABLO 3. 1980-2000 Yılları Arası Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı (%)**

| <b>Yıllar</b> | <b>Tarım Sektörünün<br/>Toplam İşgücü<br/>İçindeki Payı</b> | <b>Sanayi Sektörünün<br/>Toplam İşgücü<br/>İçindeki Payı</b> | <b>Hizmetler<br/>Sektörünün<br/>Toplam İşgücü<br/>İçindeki Payı</b> |
|---------------|-------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|
| 1980          | 59.3                                                        | 13.8                                                         | 26.9                                                                |
| 1985          | 54.2                                                        | 14.4                                                         | 31.3                                                                |
| 1990          | 50.4                                                        | 15.5                                                         | 34.1                                                                |
| 1995          | 47.8                                                        | 15.6                                                         | 36.7                                                                |
| 2000          | 47.4                                                        | 15.4                                                         | 37.2                                                                |

Kaynak: [www.tuik.gov.tr/istatistikler](http://www.tuik.gov.tr/istatistikler)

Tablo 4’te ise 2001- 2006 yılları arasında işgücünün sektörel dağılımı verilmiştir:

**TABLO 4. 2001-2006 Yılları Arasında Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı (%)**

| <b>Yıllar</b> | <b>Tarım</b> | <b>Sanayi</b> | <b>Hizmetler</b> |
|---------------|--------------|---------------|------------------|
| <b>2001</b>   | 37.6         | 17.5          | 39.7             |
| <b>2002</b>   | 34.9         | 18.5          | 42.1             |
| <b>2003</b>   | 33.9         | 18.2          | 43.4             |
| <b>2004</b>   | 34.0         | 18.3          | 43.0             |
| <b>2005</b>   | 29.5         | 19.4          | 45.8             |
| <b>2006</b>   | 27.3         | 19.7          | 47.3             |

Kaynak: [www.hazine.gov.tr/istatistik](http://www.hazine.gov.tr/istatistik)

Tablo 3 ve Tablo 4'te hizmetler sektörünün gittikçe arttığı açıkça görülmektedir. Burada önemli bir nokta da çalışanların işteki statüsüdür. Türkiye'de ücretli veya yevmiyeli çalışanların sayısı birçok gelişmiş ülkeyle kıyaslandığında düşük olmakla birlikte, özellikle kırsal kesimde kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin sayısı oldukça yüksektir. Kentlerde ücretli çalışma daha yüksek olmasına rağmen, kendi hesabına çalışanların sayısı da oldukça fazladır ([www.hazine.gov.tr/istatistik](http://www.hazine.gov.tr/istatistik)). Kendi hesabına çalışmanın yüksekliği şüphesiz sendikal örgütlenme için olumsuz bir gelişmedir.

1980 sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çalışma hayatında çok çeşitli değişimler gözlenmiştir. Çalışanlar açısından 1980 sonrası sürecin en önemli etkisi 1960'lı yıllarda kazanılan sosyal hakların askıya alınarak, işgücü piyasaları üzerindeki baskıların artmasıdır. Sendikal faaliyetlerin durdurulması, DİSK yöneticilerinin yargılanması, grev ve toplu sözleşmelerin yasal yollarla sınırlandırılması bu baskıların en göze çarpanlarıdır.

Özellikle 12 Eylül askeri darbesine yönelik tepkiler, Türkiye'de o dönemin sınıfsal yapısını ortaya koymaktadır. İşveren kesimi bu konuda tepki göstermemiş, hatta askeri rejime destek vermiştir. Ekonomide istenilen politika değişikliklerinin gerçekleştirilebilmesi ve işgücünün disiplin altına alınabilmesi için koşullar uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, işçi kesiminden darbeye tepki gelmemesi ilginçtir. Hatta bazı sendikacıların tutuklanması ve yargılanması karşısında, sınıf bilincine sahip olduğu düşünülen DİSK'e üye olan işçilerden de herhangi bir tepki gelmemiştir. Türk-İş ise bu dönemde uzlaşma yanlısı yaklaşımını devam ettirmiştir (Altan ve diğerleri, 2005:48).

Türkiye’de sendikalar, ne örgütsel, ne de ideolojik anlamda birleşmiş bir kurumlaşma yaratabilmişlerdir. Az sayıda üyeyi paylaşma kavgası da aralarında eksik olmamıştır. Bu bölünmelerin gerek toplu pazarlık gücü, gerek siyasal etkinlik açısından Türkiye’deki sendikacılığı zayıflatıcı etkisi ise açıktır (Koray, 1994:189).

Türkiye, her ne kadar küreselleşme ve ona bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmiş olsa da, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çalışma hayatındaki gelişmeleri sadece bunlara bağlı olarak açıklamak mümkün değildir. Sendikaların karşılaştıkları olumsuzlukların bir kısmı teknoloji kaynaklı iken, bu olumsuzlukların hepsini teknolojik gelişmelere bağlamak mümkün değildir. Henüz sanayileşme sürecini tamamlayamamış ülkemizde teknolojik gelişmelerin sendikal hareketi olumsuz etkileyecek düzeye ulaşmadığı açıktır (Yorgun, 2007:529). Dünyada ve özellikle Türkiye’de çalışma yaşamında ve işgücünün ekonomik ve sosyal profilinde meydana gelen gelişmeler, ağırlık olarak ekonomik faktörlere bağlı olarak açıklanabilir. 1980 sonrası yaşanan ekonomik krizlere bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik olgusu, çalışma yaşamına yönelik klasik söylemleri altüst etmiştir.

Türkiye, uzun dönemli işsizlik, kadın ve gençlerin işsizlikten en fazla etkilenen gruplar olması, bölgesel işsizlik oranlarındaki farklılıklar gibi sebeplerle AB ülkeleri ile benzerlik gösterirken; kendine has başka sorunlara da sahiptir. Öncelikle, Türkiye’deki işsizlik sorunu sadece bir açık işsizlikten ibaret değildir (Ataman, 2003). Ülkemizde oransal açıdan AB ortalamaları ile yakın olarak görülen işsizlik oranlarının eksik istihdam sorunu ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü, Türkiye’de açık işsizlikten daha da önemli olarak düşük katma değerle çalışan ve düşük gelir elde edenler açısından bir eksik istihdam sorunu

yaşanmaktadır (Kızılot ve diğerleri, 2006:128). Tablo 5 Eylül 2006 verilerine göre işgücünün durumunu göstermektedir:

**TABLO 5. Eylül 2006 Verilerine Göre İşgücünün Durumu**

|                                                           | TÜRKİYE |        | KENT   |        | KIR    |        |
|-----------------------------------------------------------|---------|--------|--------|--------|--------|--------|
|                                                           | 2005    | 2006   | 2005   | 2006   | 2005   | 2006   |
| <b>Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)</b>                 | 71 827  | 72 803 | 44 539 | 45 597 | 27 288 | 27 205 |
| <b>15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)</b>              | 50 991  | 51 851 | 31 851 | 32 941 | 19 140 | 18 910 |
| <b>İşgücü (000)</b>                                       | 24 989  | 25 444 | 14 677 | 15 130 | 10 312 | 10 314 |
| <b>İstihdam (000)</b>                                     | 22 566  | 23 128 | 12 862 | 13 377 | 9 704  | 9 751  |
| <b>İşsiz (000)</b>                                        | 2 423   | 2 316  | 1 815  | 1 753  | 608    | 563    |
| <b>İşgücüne katılma oranı (%)</b>                         | 49,0    | 49,1   | 46,1   | 45,9   | 53,9   | 54,5   |
| <b>İstihdam oranı (%)</b>                                 | 44,3    | 44,6   | 40,4   | 40,6   | 50,7   | 51,6   |
| <b>İşsizlik oranı (%)</b>                                 | 9,7     | 9,1    | 12,4   | 11,6   | 5,9    | 5,5    |
| <i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>                      | 12,9    | 12,0   | 12,9   | 12,0   | 12,9   | 11,7   |
| <i>Genç nüfusta işsizlik oranı<sup>(1)</sup>(%)</i>       | 18,2    | 18,2   | 22,3   | 22,0   | 12,0   | 12,5   |
| <b>Eksik istihdam oranı (%)</b>                           | 3,1     | 3,3    | 2,8    | 2,8    | 3,6    | 4,0    |
| <i>Genç nüfusta eksik istihdam oranı<sup>(1)</sup>(%)</i> | 4,0     | 4,0    | 3,1    | 2,8    | 5,3    | 5,8    |
| <b>İşgücüne dahil olmayanlar (000)</b>                    | 26 002  | 26 407 | 17 174 | 17 811 | 8 828  | 8 596  |

(1) 15-24 yaş grubundaki nüfus

Kaynak: [www.tuik.gov.tr/prehaberbultenleri](http://www.tuik.gov.tr/prehaberbultenleri).

Tabloya göre, Türkiye genelinde işsiz sayısı azalarak 2 milyon 316 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise 0,6 puanlık azalışla % 9,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 0,8 puanlık azalışla % 11,6, kırsal yerlerde 0,4 puanlık azalışla % 5,5 olmuştur.

Türkiye’de işsizlerin %40’ı 15-24 yaş arası gençlerden oluşurken, Avrupa Birliği ülkelerinde bu oran %24 civarındadır. Avrupa’da son yıllarda esnek çalışma uygulamalarının artması, işsizliği de beraberinde getirmiş durumdadır (DİSK-AR, 2005: 15).

Gerek işsizlik, gerekse çalışma yaşamı ile ilgili hukuki düzenlemelerde meydana gelen değişiklikler de sendikalara önemli ölçüde yansımıştır. 1990'lı yıllardan itibaren gittikçe zayıflayan sendikalar, 2000'li yıllarda daha fazla sorunla baş etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle toplu pazarlıklarda krizden olumsuz etkilenen işverenlerin baskısıyla sendikalar daha tavizkâr olmuş, ücret pazarlığının yerini iş güvencesi pazarlıkları almıştır. Sendikalar bir yandan mevcut üyelerini tutmaya çabalarken, diğer taraftan yeni üyeleri örgütlemek durumundadır. Ancak işsizliğin yüksek olduğu, esnek çalışmanın hukuki olarak onaylandığı ve kamunun ekonomide ağırlığının azaldığı, yoksulluğun derinleştiği bir ortamda bu mücadele hiç de kolay görünmemektedir (Altan ve diğerleri, 2005: 3).

### **2.3.2. 1980 Sonrası Sendikaların Durumu**

Sendikaların kapitalist toplumlarda oldukça çelişkili bir rolü olduğu açıktır. En başta, sendikalar kapitalist toplumun kabul etmediği, yasallık tanımadığı örgütler olarak uzun süre varolma savaşı vermişlerdir. Bugün bile kapitalist ekonomilerin sendikaları tümüyle içine sindirdiği söylenemez. Bu nedenle gelişmiş kapitalist toplumlarda hala sürüp giden sendika karşıtı eğilimler düşünüldüğünde, birçok yerde sendikalar için varolma savaşımının ve kendini savunma rolünün bugün de sürdüğü söylenebilir. Gerçekten kapitalist ekonomilerde sınıf çatışmasının ortasında yer alan sendikaların düzen içi ve yasal kurumlar konumuna gelmeleri kolay olmamıştır. Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta, kapitalizmin her ülkede aynı şekilde yaşanmadığıdır. Bununla bağlantılı olarak, sendikaların karşılaştığı sorunlar da o ülkenin konjonktürel yapısına bağlı olarak değişmektedir.

Öte yandan sendikaların da sınıf kavgasından uzlaşmacı bir role geçmeleri epey zaman almıştır. Başlangıçta sınıf kavgası ve devrimci rolü benimseyen işçi sınıfı ve sendikaların devrimci rolden reformcu role, sosyalizmden sosyal demokrasiye geçmeleri hem kendileri hem de toplum için çok önemli bir dönüşümdür. Böylece sendikalar kapitalist ekonomilerin, endüstri ilişkileri sisteminin, hatta demokratik toplumların vazgeçilmez kurumları olurken, üretim araçlarının mülkiyeti ile ilgili iddialarından vazgeçmişlerdir (Koray,1994:65).

Türkiye’de sendikaları dönemler itibariyle ele almak mümkündür. Bu açıdan 1960-1980 arası belli özellikleri olan bir dönemi temsil ederken, 1980 sonrası sendikalar için, Batı’da olduğu gibi, bazı önemli değişikliklerin ortaya çıktığı yeni bir dönem olmuştur. Bu dönemin Türkiye’de sendikalar için, hem bazı kayıplar, hem artan sorunlar, hem de zorlanan politikalar anlamına geldiği de açıktır.

Türk demokrasisi, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kesintiye uğramış, üç yıl süren bir ara döneme girilmiştir. Endüstri ilişkilerini şekillendiren yasal çerçeve, başta 1982 Anayasası olmak üzere 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu bu ara dönemde hazırlanmıştır. Yasa koyucu, endüstri ilişkilerini şekillendiren yasal çerçeveyi hazırlarken, gerek 1961 Anayasası, gerekse 274 ve 275 sayılı Kanunlarla işçilere sağlanan bazı haklarda kısıtlama yoluna gitmiştir.

Bu darbenin sendikalar üzerindeki etkileri, öncelikle verilen hapis cezalarıyla ve kapatma kararlarıyla somutlaşmıştır.

12 Eylül döneminin doğrudan ve açık olarak görülen olumsuz etkileri, işçiler açısından hem yasal, hem ekonomik kayıplar olarak nitelendirilebilir. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu Sözleşme, Grev, Lokavt Kanunlarında

yapılan kısıtlayıcı yönde değişikliklerin ciddi yasal kayıplar olduğu açıktır. 1980 sonrasında yaklaşık on yıl süreyle gerçek ücret kayıpları yaşandığı ise tartışmasızdır.

“Demokratikleşme eğilimlerinin bir yansıması olarak, 1980’lerin sonlarından başlayarak reel ücretler 1993 yılına kadar önemli ölçüde artmış ve 1980’lerdeki kayıplarını hızla telafi etmiştir. 1988-1993 döneminde yılda ortalama %21.6’lık hızlı bir artış gösteren reel ücretlerde, en hızlı artışlar, uzmanlaşmış(%30.7) ve ölçek yoğun (%25.6) sanayilerde gerçekleşmiştir. Öte yandan, istihdam payı hızla artan emek-yoğun sanayiler, ücret artışlarının en düşük olduğu sanayiler arasında yer almıştır.

1994 krizi ve aynı yıl yaşanan %100’ün üzerindeki enflasyon sonucunda reel ücretler bir yıl içerisinde %27 oranında gerileyerek, 1988-93 döneminde sağlanan ücret artışlarının etkisini önemli ölçüde silmiştir” (Şenses, Taymaz, 2003: 9).

ANAP’ın 1983’ten 1991’e kadar süren iktidar dönemi, hukuksal üstyapısı 12 Eylül rejimi tarafından belirlenmiş olan ekonomik yapılanmayı gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bununla birlikte, zamanla beliren görelî demokratikleşme sürecinde sendika hareketinin belli bir canlılık ve belli ölçüde bağımsız bir kişilik kazanmaya başladığı görülmektedir (Işıklı, 2003: 108).

Sendikal yapıda beliren bu değişiklik, 1989 yılındaki ‘Bahar Eylemleri’ ile belirginleşmiştir. Bu eylemin de etkisiyle, reel ücretlerde belirle bir artış sağlanabilmiştir.

Bu dönemin önemli bir özelliği de 1993 senesinde Türk-İş, Hak-İş ve DİSK’in “Demokrasi Platformu” nu oluşturmalarıdır. Aralarında ideolojik farklılıklar bulunan bu üç sendikanın birlikteliği, 1995 yılında Hak-İş’in platformu terk etmesiyle son bulmuştur. Ancak 1999 yılında üç büyük konfederasyona ek olarak KESK, Kamu-

Sen, Memur-Sen gibi memur örgütlenmelerin de bünyesinde barındıran “Emek Platformu” kurulmuştur.

Bu dönemdeki sendikalaşma oranları aşağıdaki gibidir:

**TABLO 6. Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları (1984-1995)**

| Yıllar | ÇSGB’na Göre Toplam İşçi Sayısı | ÇSGB’na Göre Sendikalı İşçi Sayısı | ÇSGB’na Göre Sendikalaşma Oranı (%) |
|--------|---------------------------------|------------------------------------|-------------------------------------|
| 1984   | 2.553.384                       | 1.427.271                          | 55.89                               |
| 1985   | 2.819.517                       | 1.828.471                          | 64.85                               |
| 1986   | 3.075.343                       | 1.953.892                          | 63.53                               |
| 1987   | 3.268.038                       | 2.044.797                          | 62.56                               |
| 1988   | 3.483.212                       | 2.227.029                          | 63.93                               |
| 1989   | 3.564.214                       | 1.834.968                          | 51.48                               |
| 1990   | 3.563.527                       | 1.997.564                          | 56.05                               |
| 1991   | 3.513.064                       | 2.130.811                          | 60.65                               |
| 1992   | 3.596.469                       | 2.254.271                          | 62.68                               |
| 1993   | 3.742.380                       | 2.485.681                          | 66.41                               |
| 1994   | 3.815.261                       | 2.644.417                          | 69.31                               |
| 1995   | 3.905.118                       | 2.667.014                          | 68.29                               |

Kaynak: [www.csgb.org.tr/istatistik](http://www.csgb.org.tr/istatistik)

Türkiye’de 1996-2006 yılları arasındaki sendikalaşma oranları ise aşağıdaki gibidir:

**TABLO 7. Türkiye’de 1996-2006 Yılları Arasında Sendikalaşma Oranları**

| YAYIM DÖNEMİ | ÇSGB’na Göre Toplam İşçi Sayısı | ÇSGB’na Göre Sendikalı İşçi Sayısı | ÇSGB’na Göre Sendikalaşma Oranı (%) |
|--------------|---------------------------------|------------------------------------|-------------------------------------|
| OCAK 1996    | 3.973.306                       | 2.695.627                          | 67,84                               |
| TEMMUZ 1996  | 4.051.295                       | 2.708.784                          | 66,86                               |

|                    |           |           |       |
|--------------------|-----------|-----------|-------|
| <b>OCAK 1997</b>   | 4.111.200 | 2.713.839 | 66,01 |
| <b>TEMMUZ 1997</b> | 4.215.375 | 2.774.622 | 65,82 |
| <b>OCAK 1998</b>   | 4.266.097 | 2.856.330 | 66,95 |
| <b>TEMMUZ 1998</b> | 4.327.156 | 2.923.546 | 67,56 |
| <b>OCAK 1999</b>   | 4.350.016 | 2.987.975 | 68,69 |
| <b>TEMMUZ 1999</b> | 4.381.039 | 3.037.172 | 69,33 |
| <b>OCAK 2000</b>   | 4.508.529 | 3.086.302 | 68,45 |
| <b>TEMUZ 2000</b>  | 4.521.081 | 2.468.591 | 54,60 |
| <b>OCAK 2001</b>   | 4.537.544 | 2.580.927 | 56,88 |
| <b>TEMMUZ 2001</b> | 4.562.454 | 2.609.672 | 57,20 |
| <b>OCAK 2002</b>   | 4.564.164 | 2.648.847 | 58,04 |
| <b>TEMMUZ 2002</b> | 4.572.841 | 2.680.966 | 58,63 |
| <b>OCAK 2003</b>   | 4.686.618 | 2.717.326 | 57,98 |
| <b>TEMMUZ 2003</b> | 4.781.958 | 2.751.670 | 57,54 |
| <b>OCAK 2004</b>   | 4.857.792 | 2.806.927 | 57,78 |
| <b>TEMMUZ 2004</b> | 4.916.421 | 2.854.059 | 58,05 |
| <b>OCAK 2005</b>   | 4.970.784 | 2.901.943 | 58,38 |
| <b>TEMMUZ 2005</b> | 5.022.584 | 2.945.929 | 58,65 |
| <b>OCAK 2006</b>   | 5.088.515 | 2.987.431 | 58,71 |

Kaynak: [www.csgeb.org.tr/istatistik](http://www.csgeb.org.tr/istatistik)

Burada belirtilmesi gereken bir nokta, Türkiye’de çalışma hayatına ilişkin istatistiklerin gerçek rakamları yansıtmaktan oldukça uzak olmasıdır. Örneğin, 1996-2006 yılları arasında sendikalaşma oranı düşüş eğilimi göstermekte, on yıl içerisinde %67.84’ten %58.71’e düştüğü Tablo 5’te görülmektedir. Sendikalaşma oranındaki düşüş eğilimi gerçeği yansıtsa da, rakamların gerçek rakamlar olmadığı, oldukça abartılı rakamlar olduğu söylenebilir.

Sendikalaşma oranları ile ilgili hesaplamalarda sadece sigortalı işçilerin baz alınması bazı eksiklikleri beraberinde getirmektedir. Bu yüzden sendikal yoğunluğun hesaplanmasında ikinci bir metod olarak, sendikalı sayısının toplam ücretli sayısına

bölünmesi yolu da önerilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de enformel istihdamın da önemli boyutlarda olduğu dikkate alınır, ücretli çalışanların çok daha yüksek boyutlarda olduğu görülmektedir.

2000 yılı ‘Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları’ (HİAS) na göre, 20 milyon üzerinde insanın istihdam edildiği Türkiye’de, toplam ücretliler 10 milyon, SSK’ya kayıtlı ücretliler ise 5 milyon civarındadır (DİE, 2000: XXVI). Bu açıdan, Türkiye genelindeki sendikalaşma oranı hesap edilirken hem SSK’lı toplam işçi sayısının hem de HİAS’taki ücretliler sayısının kullanılması gerekmektedir (Mahiroğulları, 2001: 174).

Bu durum dikkate alındığında, 1999 yılında sendikalaşma oranının %30’lar civarında olduğu düşünülürse (Petrol-İş 97-99 yıllığı, 715), bu oranın 2000’li yıllarda çok daha azalmış olduğu söylenebilir.

Küreselleşme olgusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan özelleştirme ülkemizde 1980 sonrasında uygulama alanı bulmuştur. Sendikalar eskiden beri özelleştirmeyi kendilerini zayıflatacak bir politika olarak görmektedirler. Özelleştirme ile çok sayıda işçinin işsiz kalacağı, istihdamda bir daralma yaşanacağı ve işçilerin kıdem tazminatı gibi haklarının tehlikeye düşeceği endişesi vardır.

“1980 sonrasında Türk sendikal hareketini etkileyen önemli bir gelişme de özelleştirme uygulamalarıdır. Türkiye’de özelleştirmeye ilgili yasaların çıktığı 1984 yılından itibaren özelleştirme uygulaması sürmektedir. Özelleştirme ile birlikte, gerek özelleştirme öncesinde gerekse sonrasında göze çarpan en önemli nokta istihdamda azalmaya gidilmesidir. Özel kesimin her zaman sendikalaşmaya olumlu bakmadığı da bir gerçek olarak düşünüldüğünde taşeronlaşma, fason işçi çalıştırma gibi yollarla sendikal örgütlenme engellenmeye çalışılmaktadır. Tüm bu sebeplerle sendikalar, hem üye kaybına hem de toplu pazarlık gücünde zayıflamayla karşı karşıya kalmaktadır” (Şenkal, 1999: 252).

Türkiye’de pek çok işkolunda büyük fabrikaların içerisinde üretim süreci parçalanarak taşeronlaştırılmıştır. Bu işkollarında, büyük şirketler üretimlerinin oldukça büyük bir bölümünü fason üretim yapan ve adına yan sanayi denilen küçük ve orta boy işletmelere kaydırmış durumdadırlar. 30 kişinin altında işçi çalıştıran işyerlerinde iş güvencesi kanunu uygulanmamaktadır; bu nedenle fason üretim yapan küçük ve orta boy işyerleri neredeyse tamamen kayıtdışı çalışmaktadır. Belediyelerde yürütülen hizmetlerin neredeyse yarısı müteahhit şirketler tarafından yürütülmektedir ve bu şirketlerin işçileri genellikle geçici işçilerdir ([www.sendika.org/yazi.php/yazi\\_no=381](http://www.sendika.org/yazi.php/yazi_no=381)).

Bu tarz güvencesiz işçilerin sendikalarda örgütlenme girişimleri başlangıçtan itibaren işten çıkarmalarla engellenmektedir. Bu tarz üretim biçimleri, süreci parçalamakta ve sendikalı işçi sayısının giderek azalmasına yol açmaktadır.

Özelleştirmenin sendikalar üzerindeki olumsuz etkisinin kaçınılmazlığı Türkiye’de sendikal örgütlenmenin kamu kesimi ağırlıklı olmasıyla yakından ilgilidir. Zira, kamu kesimi işletmelerinin çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de sendikaların örgütlenmesi bakımından özel sektöre göre daha elverişli bir konumda olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, bu sektörde özelleştirme sonrasında yeterli iş güvencesinin olmadığı düşünülürse, özelleştirme uygulamalarının sonucu olan işten çıkarmaların sendikal yapılanmayı olumsuz etkilediği söylenebilir.

Daha önce bahsedildiği gibi, teknoloji alanındaki gelişmeler de sendikacılığı ve Türk sendikacılığını olumsuz etkilemektedir. Sendikalar teknolojinin ortaya çıkardığı sorunları çözmek ve yeni gelişmelere uyum sağlamak konusunda zorluklar yaşamaktadır.

Aslında yeni teknolojiler, sendikal büyümeyi olumsuz etkilediği gibi, sendikalaşmayı kolaylaştıracak imkânlar da içermektedir. İnternet ve elektronik posta üyelerin, temsilcilerin ve görevli kadroların hızlı ve etkin bir biçimde iletişim kurmasını sağlamakta; çağrı merkezleri verimliliği artırma olanağı yaratmakta; web siteleri ise kampanya olanaklarını artırmaktadır. Ancak Türkiye’de bu tarz olanakların yeterince verimli kullanıldığından söz etmek biraz zordur (Yorgun, 2007: 67).

Türkiye’de sendikalaşmayı olumsuz etkileyen unsurlardan biri de kayıtdışı istihdamdır. Kayıtdışı istihdam, henüz ekonomik gelişmesini tamamlayamamış gelişmekte olan ülkelerde sıkça rastlanan bir istihdam biçimidir (Mahiroğulları, 2001: 179). Kayıtdışı ekonomi ve istihdam Türkiye’de son yıllarda çok artmış ve kalkınmayı engelleyecek boyutlara varmıştır.

Kayıtdışı istihdam, sendikaları potansiyel sendikalaşabilir üye kaynağından yoksun bırakmaktadır. Zira kayıtdışı istihdam içerisinde yer alan işçilerin genel olarak örgütlenemedikleri ya da çeşitli nedenlerle; özellikle işlerini kaybetme endişesiyle örgütlenemedikleri bilinen bir gerçektir. Sonuçta kayıtdışı işçi istihdam eden işyerlerinin çoğunluğu sendikaların örgütlenme faaliyetlerinin dışında kalmaktadır (Ekin, 1995: 44).

AB’ye tam üye olma sürecinden geçmekte olan Türkiye’de sendikacılık büyük ölçüde yasalar tarafından şekillenmekte, örgütlenme bilincine ve hareket yaratma yeteneğine sahip olmayan işçilerin, devletten bekleme alışkanlıkları gelişmektedir. Bir başka deyişle işçiler ve sendikaları çalışma hayatı ve sosyo-ekonomik düzene yön veren hareketlerde bulunmaktan kaçınmakta, devlet tarafından çizilen çerçevenin

içinde kendilerine verilen rolleri yerine getirmekten öteye geçememektedirler (Uçkan, 2004:240).

Değişen bu koşullar karşısında her ülkede sendikaların yeni bir savunma cephesi aradıkları açıktır. Arayışlarından biri, örgütlenme kapasitelerini arttırma yönündedir. Nitelikli işgücü, kadın işgücü ve kısmen çalışanları sendikal örgütlenmeye çekme çabası içindedirler. Ancak bu grupların sendikalaşma yönündeki eğilimlerini arttırdıklarını söylemek pek mümkün değildir.

Dünyada ve Türkiye’de sendikaları etkileyen çevresel faktörlerden söz edilmiştir. Sendikasızlaşmayı tetikleyen önemli bir unsur da sendikaların kendilerinden kaynaklanan sorunlardır.

Türkiye’de özellikle sendikal bölünme, üyelerle ilişkilerin yeterince demokratik olmaması, uluslararası emek mücadelesinin sağlam bir zemine oturamaması ve örgütlenmede yetersizlikler gibi olumsuz etkenler, sendikaların kendilerinden kaynaklanan problemlerin bazılarıdır (Yorgun, 2007: 55-56).

Başta enflasyon sorunu olmak üzere ekonomik sorunların yaşandığı Türkiye’de sendikalar, ücret pazarlığını merkez alan geleneksel politikalar uygulamakta ve işçilerin büyük bir kısmı da yalnızca iyi bir toplu iş sözleşmesinden yararlanmak amacıyla sendikalara üye olmaktadır. Grev eğilimi ise, son yıllarda azalmakta ve grevler, genellikle sendikalararası rekabetin yaşandığı iş kollarında yoğun olarak yaşanmaktadır (Uçkan, 2004: 240).

Sendikalar, Türkiye’de 1980 öncesinde daha olumlu koşullar altında etkinlik gösterebilmişlerdir. Siyasal koşullar destekleyici, ekonomik açıdan olumlu olmuş ve bu dönemde sendikalar için de, üyeleri içinde gelişmeler sağlanmıştır. 80 sonrasının koşulları ise, sendikaların güç ve etkinlik alanını Türkiye’de daraltmıştır. Ancak

sendikaları çevreleyen koşullar kadar kazanılan etkinlik alanının da Türkiye'ye özgü yanları vardır. Bu özellikler 80 sonrasındaki değişimler için de belirleyici olmuştur.

Endüstri ilişkilerinin gerginleştiği 1980'lerin sonu ve 1990'lı yılların başında, verimliliğin ücretlerin gerisinde artışıyla birleşince işverenler; sendikalı işçileri işten çıkararak, kısmi zamanlı çalışmayı teşvik ederek, işin bir kısmını alt işverene vererek sendikaların baskısından kurtulabilmenin çarelerini aramaya girişmişlerdir.

İşverenler, sendikal örgütlenmeyi engellemek için işçileri işe alırken sendikasız olma ilkesini sıkı bir şekilde uygulamakla birlikte, daha sonra sendika üyesi olabilecek işçilere karşı da tedbirler almayı ihmal etmemektedirler. İşverenler, sendikasızlaştırma faaliyetlerinde farklı yöntemler kullanabilmektedir. Bu faaliyetlere ilişkin şu örnekler verilebilir: sendika üyesi işçileri işten atmak, yetkisi kesinleşen sendikalarla toplu görüşmeden kaçınmak, alt işveren uygulamasına başvurmak, arabuluculuk mekanizmasını işlevsiz kılmak, ..vb (Yorgun, 2007; 65).

Bu yıllar, işverenlerin Türkiye'deki iş mevzuatının teknolojik gelişmenin zorunlu kıldığı esnekliğe yeterince cevap vermediğini öne sürdüğü, yasal değişikliklerin yapılmasının gerekliliğini ifade etmeye başladığı yıllardır. Part-time çalışma, belirli süreli sözleşmelerle çalışma, geçici süreli çalışma gibi standart dışı istihdam biçimlerinin yasal düzenlemeye kavuşturulması, çalışma saatlerinin ekonomik faaliyetin durumuna göre esnekleştirilmesi, çalışılan saate göre ücret ödenmesi esasının getirilmesi talep edilmektedir (Akkaya, Çetik 1999:58-59). Bütün bu taleplere 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu'nda cevap verilmiş, esnek çalışma modelleri düzenleme altına alınmıştır.

Özetle, sendikalar çok daha geniş kitleler adına, işçi sınıfı veya ücretli çalışanlar adına bir rol üstlenmeseler ve üyelerinin çıkarlarını korumaya yönelik bir

sendikacılık anlayışını sürdürseler de, sendikal örgütlenme ve sendikal politikalarında bir değişime gitmek durumundadırlar. Hem sendikal örgütlenmede işletme/işyerinin önemini anlayacak ve bu düzeyde güçlenmenin yollarını arayacaklardır, hem üyelerinin çıkarlarını koruyacak alternatif politikalar üretmek üzere bilgi ve birikim açısından çok daha donanımlı duruma geleceklerdir, hem de üyeleri ve işverenlerle ilişkilerini geliştirecek önlem ve mekanizmalara ağırlık vereceklerdir. İşletme bazında önemli bir taraf olma rolünü koruyabilmeleri açısından, tüm bu değişikliklere ve dolayısıyla yeni sendikal arayışlara gereksinimleri olduğu açıktır (Koray, 1994: 264).

Tüm gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de 80’li ve 90’lı yıllar birçok yeni sorunun tartışma alanına girdiği zor yıllar olmuştur. Bu zorlukların aşılmış aşılmadığı da henüz bilinmemektedir. Zorlukları doğuran, yeni tartışma alanları açan da, ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik değişikliklerdir. Değişikliklerin, böylece birçok alanda birden ortaya çıkmasıyla da, sendikalar için yeni sorunlar gündeme gelmemekte, adeta bir gelecek tartışması yapma ihtiyacı duyulmaktadır. Bu gelecek tartışmalarında kimi zaman karamsar görüşler ortaya atılmakta, kimi zaman daha iyimser olunmaktadır. Ancak hepsinde ortak olan nokta, sendikaların da kendi yapı ve politikalarında değişim yapma zorunluluğu ile karşı karşıya olduklarıdır (Koray,1994:1).

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu)

#### 3.1. Giriş

60'lı yıllar bir yandan dünyada sosyalizmin gündemde olduğu ve ABD'nin liderliğindeki emperyalizme karşı bağımlı ülkelerde etkin bir anti-emperyalist mücadelenin verildiği, öte yandan da kapitalizmin altın çağının sonlarına ulaşıp, yavaş yavaş bir krizin ortaya çıkmaya başladığı bir dönemi teşkil etmektedir.

Böyle bir dönemde Türkiye'de de geleneksel sendikacılığın sıkıntıya girdiğinden söz edilebilir. Kendiliğinden bir işçi hareketinin yükselmeye başlaması ve geleneksel sendikacılığın bunu engellemeye, bastırmaya çalışması karşısında sendikal harekette bir bölünme, geleneksel sendikacılık anlayışından uzaklaşma kaçınılmaz hale gelmiştir.

Aşağıdan gelişen kendiliğinden bir işçi hareketinin, yukarıdan Türk-İş'e egemen olan bürokrat sendikacılar tarafından bastırılmaya kalkışılmasının yarattığı bir çatışma içinde doğan ve geleneksel sendikacılıktan kopuşu ifade eden DİSK, Türkiye'deki sendikal harekette bir dönüm noktası olmuştur. Mücadele ederek koptuğu geleneksel sendikacılığın temel özelliklerine alternatif olarak, emperyalizme karşı, devletten bağımsız ve sendikal demokrasiye yer veren bir sendikal anlayışın gelişmesi için de uygun bir zemin oluşturmuştur (Öngider, 1994: 74-75).

Türkiye'de birçok demokratik hak ve özgürlük, birçok demokratik kurum gibi, sendikal hak ve örgütlenmeler de ilk başta toplumun iç dinamikleri sonucu gelişen bir hak olma yolunda zorluklarla karşılaşmış, siyasal iktidarın iradesiyle dışarıdan aktarılan kurumlar olarak yapılanmışlardır.

Devletin sendikal örgütlenmeyi yasaklayıcı, fakat çalışanları belli bir ölçüde de olsa koruyucu bir rol üstlenmesinin iki önemli sonucu olduğu söylenebilir.

Birincisi, işçilerin karşısında devletin işveren olarak yer almasıyla ilgilidir. Batı'da özel sermaye girişimci, işveren rolüyle işçinin karşısına çıkarken, Türkiye'de özellikle büyük ve çok sayıda işçinin çalıştığı işletmeler açısından işveren devlettir. Bu olgu emek sermaye çatışmasının açıklık kazanması ve sınıf bilincinin gelişimi açısından kuşkusuz engelleyici bir özellik taşımaktadır. İkincisi ise, sınıf çatışması istemeyen, bu nedenle sınıfsal örgütlenmelere izin vermeyen devletin, yine de koruyucu, kollayıcı bir devlet anlayışını benimsemesinin getirdiği sonuç olmaktadır (Koray, 1994: 165).

İşçi sınıfının kitlesel oluşumunda kamu ekonomik kuruluşlarının gelişmesi, sendikaların varlık kazanmasında devletin yasal düzenlemesi, toplu pazarlık düzeninin gelişmesinde kamu kesimi ve devlet olumlu rol oynayınca daha baştan düzenle uyumlu bir işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinden söz etmek yanlış olmayacaktır.

Özel kesimin kamu kesiminden farklı özellikler taşıması sendikal mücadelenin farklılaşmasını getirdiği gibi, Türk-İş içindeki bölünmenin de bir nedeni olmuştur. Özel kesimde örgütlenmiş bazı güçlü sendikalar, Türk-İş'in dengeci ve uzlaşmacı yaklaşımını, partilerüstü politika izleyişini eleştirmekte ve farklı bir üst örgütlenmenin gerektiğini düşünmektedirler. İşte bu sendikalar 1967 yılında bir araya gelerek Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurmuşlardır. Bu sendikalar Türk-İş'ten farklı olarak işçi sınıfı adına ekonomik ve siyasal mücadelenin bir arada verilmesi gerektiği inancını taşımaktadırlar.

Bu bölümde, DİSK'in kuruluş yılları, kurumlaşma dönemi, sendikal hakların elde edilmesinde önemli bir yer tutan 15-16 Haziran olayları, 1980 öncesinde DİSK'in kendi içindeki bölünmeler, 1980 sonrasında DİSK'in durumu, örgütlenme politikaları, yeniden faaliyete geçişinden sonraki üye sayıları, DİSK'in küreselleşme

sürecine bakışı ve 2000’li yıllarda DİSK’in duruşu ve bu konudaki eleştiriler ele alınmıştır.

### **3.2. 1980 Öncesi DİSK**

#### **3.2.1. DİSK’in Kurulduğu Ortam ve Kuruluş Yılları**

Türk sendikacılık tarihinde çok önemli bir yeri olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun bugününden bahsedebilmek için, şüphesiz ki kuruluş yıllarına dönmek ve o günün koşullarını irdelemek gereklidir.

“DİSK’in kurulmasının temel nedenlerinden birisi, Türk-İş’in artık işçilerin haklarını ve çıkarlarını koruyamadığı ve partilerüstü politikası ile etkisini yitirdiği düşüncesidir. Türk-İş’in sendikacılık anlayışına ve politikasına bir tepki niteliğinde kurulan DİSK, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kalkınması ve yücelmesi için öncelikle Türkiye’nin her yönden bağımsız olmasını ve hızlı bir kalkınma yoluna girmesini zorunlu görmekte ve bu nedenle Türk işçi hareketinin, Anayasa’da öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlayacak devrimci bir öze kavuşmasını gerekli saymaktadır” (Uçkan, 2004:267).

DİSK, işçi hareketindeki bağımsızlaşma eğiliminin bir ürünüdür. Aynı zamanda devlet sendikacılığına karşı bir tepkiyi ifade etmektedir. Bu, kuşkusuz bu kadarıyla da, işçi hareketinin daha ileri bir düzeye ulaşması anlamına gelmekteydi. DİSK, Türk-İş’in geleneksel politikasına, ABD sendikacılığı ile iç içeliğe karşı, bağımsız bir sendikal anlayışı savunmakta, geleneksel burjuva partilere karşı TİP’e daha yakın bir pozisyonda durmaktaydı. Kaldı ki, TİP’in DİSK’in oluşumunda özel bir rolü vardı ([www.tkip.org.tr/sinif\\_hareketi](http://www.tkip.org.tr/sinif_hareketi)).

TİP'in çizgisi büyük ölçüde DİSK'te yansısını bulmuştu. 1961 Anayasasına bağlılık, kapitalist olmayan yoldan kalkınma anlayışı, bağımsızlık, planlı ekonomi, sosyal adalet, demokratik yoldan işçilerin siyasete katılması ve iktidar olabilmesi, toprak reformu, sendikaların bu çerçevede içerisinde siyaset yapabilmesi vb... Bunlar DİSK'in "devrimci" ve "sosyalist" çizgisinin özünü oluşturmaktaydı. DİSK'in ana tüzüğünün üçüncü maddesi "devrimci" yaklaşımını özetlemekteydi (DİSK'in Kuruluş Bildirgesi ve Anayasası, 1967: 33-34):

"DİSK işçi sınıfının ekonomik, siyasal ve kültürel bakımdan kalkınması ve yücelmesi için öncelikle Türkiye'nin her bakımdan tam bağımsız olmasını, hızlı bir kalkınma yoluna gidilmesini zorunlu görür. Bundan ötürü de Türk işçi hareketinin anayasada öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlayacak bir devrimci öze kavuşmasını şart sayar."

DİSK'in kuruluş günlerinin söylemi, işçilerin anayasal yoldan kendi siyasi partileriyle iktidara gelmesini amaçlayan oldukça siyasi bir retoriğe sahiptir (Soner, 2007a: 9).

DİSK'in kuruluşuna yol açan gelişmelerden bahsederken Türk sendikacılığında ciddi bir bölünmeye yol açan "Paşabahçe Grevi"nin üzerinde özellikle durulmalıdır. Türk sendikacılık tarihinde bir dönüm noktası olan Paşabahçe grevinin başlangıcına yol açan nokta, sendikacılar arasında geniş tartışmalar yaratmıştır.

Paşabahçe grevinin temelinde Cam-İş ve Kristal-İş sendikaları arasında 1964'ten beri süregelen yetki sorunu yatmaktadır. Cam-İş sendikası tarafından imzalanan 10 Ocak 1964'ten 1966 yılı sonuna kadar geçerli işkolu düzeyinde bir toplu sözleşmenin varlığına karşı, aynı fabrikanın işçileri tarafından kurulan ve işyeri düzeyinde yetkiye sahip olan Kristal-İş bu sözleşmenin yenilenmesini istemekteydi. Kristal-İş, aynı zamanda Türkiye'de işkolu düzeyinde imzalanan ilk sözleşme olan

Cam-İş sözleşmesini, işverenin idari talimatnamesinin bu sendika tarafından kabul edilmesi olarak niteliyordu. Kristal-İş Sendikası, işyeri yetkisine dayanarak grev kararı almıştır (Türkiye sendikacılık Ansiklopedisi, 1998, cilt1: 513).

Türk-İş yönetimi bu kararı, Kristal-İş'in 1965 yılında Cam-İş'le, Türkiye Cam Sanayi İşçileri adı altında birleşmiş olduklarını gerekçe göstererek kaldırmıştır. İki sendikanın birliğinin kısa zamanda dağılmasından sonra, yeniden kurulan Kristal-İş, Yargıtay'a başvurmuştur. Yargıtay da Kristal-İş'in işyeri doğrultusunda toplu sözleşme yapabileceği doğrultusunda karar almıştır. Kristal-İş bu karar yönünde işverenle toplu sözleşme yapma isteğinde bulunmuştur. İşverenin, bu talebi kabul etmemesi üzerine 31 Ocak 1966'da Paşabahçe işçisi greve çıkmıştır (Yaraşır, 2006: 116).

İşveren katı tutumunu sürdürerek, grevin yasa dışı olduğu gerekçesiyle dava açmıştır. Ancak Asliye Hukuk Mahkemesi grevin yasal olduğuna karar vermiştir. Grev uzunca bir süre devam etmiş ancak işverenler yeni bir toplu sözleşmeye gitmemiştir (Yaraşır, 2006: 117).

Bu grev DİSK'i kuracak sendikalar ile Türk-iş arasındaki bağların kopmasına yol açmıştır. Paşabahçe grevi Türk-İş yönetimi tarafından Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ile anlaşarak bitirilmiştir. Ancak grevci işçiler ve sendikaları Kristal-İş buna karşı çıkmıştır. TİSK ile yapılan anlaşmaya rağmen grevin sürmesi üzerine Türk-İş Yönetim Kurulu "sendikacılık prensiplerini ısrarla çiğnedikleri" gerekçesiyle, Petrol-İş, Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş ve Kristal-İş sendikalarını Türk-İş Onur Kurulu'na vererek, konfederasyondan geçici olarak ihraç etmiştir. Bu ihraç DİSK'in doğuşunu hazırlayan sebepler içinde bardağı taşıran son damla olmuştur (Kara, 2002: 12).

Türk-İş bünyesindeki disiplini sağlamakla ilgili bu kararlar bazı hoşnutsuzluklara ve sürtüşmelere yol açmıştır. Lastik-İş, Basın-İş, Gıda-İş ve Maden-İş sendikaları 1966 yılının Temmuz ayında biraraya gelerek Sendikalararası Dayanışma Anlaşması (SADA) nı imzalamışlardır. SADA'yı kuranlar temel olarak işçinin politik güç haline gelmesi inancında birleşmişlerdir. SADA'nın temeli olan bu düşünce daha sonraları DİSK'in ortaya çıkmasına yol açmıştır.

“Türk-İş içinde ortaya çıkan sendikacılık anlayışında ve siyasi görüşlerdeki farklılıklar, yeni bir konfederasyonun oluşmasına neden olmuştur. SADA'yı imzalayan Gıda-İş, Lastik-İş, Basın-İş ve Maden-İş sendikaları ile Türkiye Maden-İş sendikası 13 Şubat 1967 tarihinde, Türk-İş'in izlediği pragmatik ve partilerüstü sendikacılık anlayışı karşısında doktriner sendikacılık anlayışını savunan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'nu kurmuşlardır. Demokratik kitle ve sınıf sendikacılığını benimseyen ve işçilerin kendi partileri içinde görev almalarını, kendi partilerinin içinde görev almalarını, kendi partilerinin iktidara gelmesi için mücadele vermelerini savunan DİSK, işçi sınıfının ekonomik açıdan olduğu kadar siyasal ve ideolojik açıdan da mücadele etmesi gerektiğine inanmaktadır” (Uçkan, 2004: 267).

DİSK'in kurucuları Türkiye Maden-İş sendikası adına Kemal Türkler, Lastik-İş adına Rıza Kuas, Basın-İş adına İbrahim Güzelce, Türkiye Gıda-İş adına Kemal Nebioğlu ve Türk Maden-İş adına Mehmet Alpdündar'dır.

DİSK'in kurucuları bir kuruluş bildirisi yayınlayarak ikinci bir konfederasyonun gerekçelerini açıklamışlardır. Bu bildiride yeni bir işçi konfederasyonunun kurulmasının gerekçesi, işçilerin ortak çıkar elde etmek için yürütecekleri mücadelenin sendikalararası ortak bir yönetimi gerekir kılması olarak gösterilmekte; kurulacak konfederasyonunun yalnız işçilerin aidatları ve işçilerin bağışlarıyla çalışacağı; işçi haklarının ayaklar altına alınmasına göz yummayacağı, iç

ve dış sömürücülerin Türkiye’de diledikleri gibi at oynatmalarına karşı çıkacağı, sömürü düzeni yerine sosyal adaletin gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışacağı belirtilmiştir (DİSK, Kuruluş Bildirisi, Ana Tüzüğü, 1967, 33-34).

DİSK’in 1980’e kadarki dönemde belirleyici ve en önemli özelliği, devletten bağımsızlığı ve dönem dönem hükümetlerin ötesinde devletle de kavgaya girmesidir. DİSK, 1967-1970 döneminde devletten bağımsız bir biçimde hükümetlerle ve sermayeyle mücadele etmiştir. 1971-1974 döneminde devletle uyum içinde çalışmış, 1975-1980 döneminde ise devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılanmıştır (Koç, 2003: 130).

Konfederasyon, 11 Temmuz 1967’de Çalışma Bakanlığı’na bildirdiğine göre, toplam üye sayıları 65.730 olan 11 sendikadan oluşmaktaydı. 1968-1970 arası dönemde DİSK, aynı dönemde Türk-İş’in izlediği etkisiz ve yer yer uzlaşmacı çizgi karşısında aktif, militan ve sınıf çıkarlarını öne çıkaran sendikal mücadele tarzıyla, umulmadık bir gelişme göstermiş, kamu sektöründe örgütlenmesinin önü çeşitli nedenlerle kesilse de özel sektörün en önemli işyerlerinde hızla örgütlenmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998, cilt 1: 309). 1974’te Sosyal-İş’in daha sonra 1976 yılında Genel-İş’in DİSK’e üye olmasıyla kamu sektöründe de iddialı bir konuma gelmiştir.

DİSK hem temsil ettiği ideoloji, hem toplu pazarlıklardaki mücadelecilik yaklaşımıyla işçi işveren ilişkilerinde sınıf ve çıkar çatışmasını belirginleştirmiş ve kitlelere sınıfsal mücadele düşüncesini kazandırmaya çalışmıştır. Bu anlamda siyasal mücadele de vermek gerektiğine inandığından, hem demokrasi, hem işçi hakları alanında siyasal iktidarla çatışmalı ilişkilere girmek gerektiğini savunmuştur.

Ancak DİSK'in ortaya çıkışıyla yalnız işverenlerle ve toplu pazarlıklarda çatışmalı ilişkilere geçildiği söylenemez. DİSK'in üç yönlü bir mücadele içine girdiğini söylemek daha doğru görünmektedir. Birinci mücadele alanı, 1970'li yıllarda siyasal iktidarlara, özellikle MC hükümetine karşı açılmıştır. İkinci mücadele alanı, kapitalist ekonomiye ve işverene karşıdır. Üçüncüsü ise, sendikal rekabetin getirdiği kaçınılmaz sonuç olarak diğer sendikalara, özellikle Türk-İş'e karşıdır (Koray, 1994: 176).

DİSK özellikle 1967-1970 döneminde Türk-İş'in izlediği etkisiz ve uzlaşmacı çizgi karşısında aktif, militan ve sınıf çıkarlarını öne çıkaran sendikal mücadelesi ile hızlı bir gelişme göstermiştir. DİSK, 1967-1970 döneminde özellikle Marmara Bölgesi'nde özel sektöre ait işyerlerinde örgütlenmesini hızla yaygınlaştırmıştır. Özellikle Maden-İş, Lastik-İş ve Kimya-İş bu dönemin en etkin ve güçlü sendikaları arasında bulunmaktadır.

### **3.2.2. 15-16 Haziran Olayları**

Her toplumun tarihinde ve özellikle de siyasal, ekonomik bunalım dönemlerinde sınıfsal talepleri dile getiren kitlesel çıkışlar vardır. Türkiye'deki sınıflar mücadelesi tarihinde 15-16 Haziran direnişinin, gerek işçi sınıfının kendisi için sınıf olması açısından, gerekse siyasi talepleri açısından büyük bir eylem olduğu genel bir kabul görmektedir. Eylemin iç örgütlülüğü, katılımın yüksekliği, işçi sınıfını, ilerici gençliği, emekçileri ve aydınları eyleme çekişi, DİSK ve Türk-İş sendikal ayrımı yapmadan işçi sınıfını eylemde bütünleştirmesi gibi etmenler eylemin büyüklüğünü ortaya çıkarmaktadır (Öztürk, 1992: 153).

1970 yılı Türkiye’de sendikal mücadelenin ciddi anlamda gelişme gösterdiği bir yıl olmuştur. Hem sendikal mücadeledeki gelişme, hem de DİSK’in ivme kazanan gelişmesi, çıkarlarını tehlikede gören sermaye çevrelerini, zamanın AP hükümetini, diğer gerici siyasal akımları ve sendikal tekeli tehlikeye giren Türk-İş’i harekete geçirmiştir.

Sınıf hareketinin, DİSK kanalıyla hızlı bir siyasallaşma yoluna girmesi, burjuvaziyi ve onun siyasal temsilcilerini ciddi ciddi ürkütmüştür. Bu hızlı büyümenin ve siyasallaşmanın önünün alınması gerekli görülmüştür.

Bu gelişmelerin önüne geçmek için 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunlarında Türk-İş dışındaki sendikaları geriletme amaçlı birtakım değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir.

AP ve CHP tarafından desteklenen -daha sonra DİSK başkanı olacak olan Abdullah Baştürk de o dönemde CHP milletvekiliydi- yasa değişikliği tasarılarının TBMM’ne sevk edilmesi üzerine (1317 sayılı kanun) DİSK Yönetim Kurulu anayasal direniş komiteleri kurulması kararı almıştır. Yasa değişikliği temelde DİSK’in hareket özgürlüğünü kısıtlayıcı barajlar getirmekteydi.

Sendikalar yasasında yapılmak istenen değişikle varolan sendikal hakları kısıtlamak amaçlanmaktaydı. Bu değişiklikler şunları içermekteydi (Genel-İş Emek Dergisi, 2004: 12):

- Bir sendikanın ülke çapında faaliyet göstermesi için işkolundaki sigortalı işçilerin en az üçte birini üye yapması zorunlu olacaktı.
- Konfederasyonların faaliyeti de ülke çapında sendikalı işçi sayısının en az üçte birini üye yapmaları şartına bağlanacaktı.

- Sendika kurucusu olabilmek için o işkolunda en az üç yıldır çalışma şartı aranacaktı.
- Uluslararası sendikal örgütlere üye olmak en çok üyeye sahip konfederasyonun hakkı olacaktı.

Bu değişikliklerin esas amacı, DİSK'i yok etmek ve üyelerinin Anayasaya aykırı biçimde zorla başka sendikalara üye olmasını sağlamaktır.

13 Haziran günü DİSK'e bağlı sendikaların yönetim kurulları, 14 Haziran günü de sendika yöneticileri ve işyeri temsilcileri toplantıya çağırılmıştır. Buralarda 15, 16 ve 17 Haziran günleri bütün İstanbul'a yürüyüşler düzenleme çağrısında bulunulmuştur.

15 ve 16 Haziran günlerinde DİSK'e bağlı işyerlerinde çalışan işçiler işlerini bırakıp yürüyüşe geçmişlerdir. 16 Haziran akşamında ise İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine gösteriler sona ermiştir. DİSK yöneticileri ve çok sayıda işçi lideri tutuklanıp sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmıştır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998, cilt 1: 310).

15-16 Haziran hareketi, sosyal muhalefetin en büyük dinamizm olduğu, kitleselleşerek yayılma eğilimi taşıdığı ve giderek işçi sınıfının sendikal ve siyasal birliğini gerçekleştirecek birimleri içinde barındırdığı için sıkıyönetim rejimi ve ordunun devreye sokulmasıyla ezilmek istenmiştir. (Öztürk,2001: 516).

15-16 Haziran, çeşitli iş kollarında ve illerdeki işçilerin ücret dışı haklar için ortaklaşa ilk eylemi olması açısından önemlidir. 1968-1970 döneminde gelişen olaylar, tek tek işyerleriyle sınırlı kalmıştır. İlk kez 15-16 Haziran'da çeşitli işkolları ve illerdeki 100 bin dolayında işçi, işyeri sorunlarını aşarak ortak bir eylem

gerçekleştirmiştir. Konunun bir diğer önemli özelliği, işçilerin kendi destekledikleri partilerin tavrını reddederek, ortak sınıf bilincinde birleşmeleridir (Koç, 2003: 188)

Bütün bu tepkilere karşın, Sendikalar Kanunu'yla ilgili tasarı, önemli bir değişikliğe uğratılmaksızın, Senato'dan geçtikten sonra 29 Temmuz 1970'de 1317 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Ancak 1317 sayılı Kanunun çeşitli maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle TİP ve CHP Anayasa Mahkemesine dava açmışlar ve 1972 yılında Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararla 1317 sayılı yasanın pek çok hükmü iptal edilmiştir.

15-16 Haziran olayları sonrasında 5090 işçi işinden atılmıştır. Bu durum, 1961 sonrasında ve özellikle 1968-1970 döneminde işyerlerinde yetişen öncü işçilerin önemli bir bölümünün mücadele dışına çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu darbe, 12 Mart'a karşı işçi sınıfından bir tepki gelmemesinin önemli nedenlerinden birisidir (Koç, 2003: 189).

15-16 Haziran olaylarını özellikle dönemin Türkiye ve dünya koşullarında değerlendirmek isabetli görünmektedir. 1968'de Fransa'da başlayan ve giderek bütün dünyayı etkileyen öğrenci hareketleri, yerleşik düzene ve kapitalist sisteme bir başkaldırı olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan 15-16 Haziran olaylarında öğrenci hareketlerinin etkisini görmek mümkündür.

15-16 Haziran eylemi, örgütte alınan kararlara katılmanın, işyerinde temsilci seçmenin, sözleşme taslağını hazırlamanın, sözleşme müzakerelerine katılmanın, kısacası yönetme işinin hazzına varan işçilerin, kendilerine dayatılan tepeden inme ve güdümlü sendikal modele başkaldırılarıdır (Doğu, 1997: 37).

15-16 Haziran hareketi, işçi sınıfının gücünü, direnme ve mücadele yeteneğini kanıtlayan önemli bir olaydır. 15-16 Haziran, işçilerin gündelik yaşamının,

ücretlerinin düzenlenmesi veya iyileştirilmesinin bir ürünü olarak değil, işçi sınıfının sendikal hareketine, örgütlenme özgürlüğüne indirilmek istenen darbeye karşı başkaldırının ürünüdür. Bu, Türkiye işçi sınıfının kendiliğinden yarattığı bir hareket değil, üst iradesiyle gerçekleştirdiği politik bir hareket olarak nitelendirilebilir (Genel-İş Emek Dergisi, 1999: 12).

### **3.2.3. DİSK'in Kurumlaşma Yılları ve Bölünme**

1970 ve 1971 yılları Türkiye'de sol hareketin kendi içindeki bölünmelerine sahne olurken, aynı zamanda 12 Mart Muhtırası'nın etkileri tüm demokratik kurumlarda olduğu gibi sendikalarda da özellikle hissedilmiştir. Bu dönemde DİSK'in çalışmalarında da belirli bir yavaşlama gözlenmiştir.

DİSK, 1960 müdahalesi gibi bir müdahale beklentisi içinde olduğundan, 12 Mart muhtırasını başlangıçta desteklemiştir. Ancak muhtıra sonrası uygulamalar, DİSK cephesinde tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

12 Mart döneminin sona ermesinden sonra, sosyalist solun güçlü olduğu siyasal ortamın canlanmasıyla ve çok sayıda yeni sendikanın katılımıyla birlikte, DİSK'in içinde solun çeşitli renkleri ve fraksiyonları belirmeye başlamıştır. O zamana kadar belli bir disiplin altında ve dengede tutulabilmiş farklılıklar konfederasyonun iç yaşamına damgasını vurmaya başlamıştır. Bu durumu DİSK 5. Genel Kurulunda gözlemlemek mümkündür (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998, cilt 1: 311).

Aslında 1974-1980 döneminin en önemli özelliklerinden biri, işçi sınıfı hareketindeki siyasallaşma ve eylemliliktir. 1970 sonrası, işçi sınıfına yönelen bütün siyasetler, sendikaları ele geçirmeyi, kendi uzantılarında sendika kurmayı ve

yönetimini aldıkları sendikayı öteki sosyalistlere kapatmayı bir siyaset kuralı haline getirmişlerdir. Bu yaklaşım ise, Türkiye sendikal hareketini en etkin olduğu bir zamanda zayıflatmıştır (Yurtsever, 1992: 223).

Yol-İş Sendikası Eğitim Dairesi Başkanı Yıldırım Koç'a göre, DİSK'te sosyalist, komünist hareketin etkili olması, 5. Genel Kurulla birlikte olmuştur. 1975'in mayıs ayından 1977'nin Haziran ayına kadar TKP'nin sınırsız yetki kullandığı bir dönem yaşanmıştır. 1977 6. Genel Kurulla birlikte durum değişmiştir.

Koç'a göre siyasal sendikacılık, sendikal eylem alanında doping etkisi yaratmaktadır. Herhangi bir siyasal etki, sendikal eylemi tetiklemektedir. Nitekim 1975'te TKP etkisi belirinceye kadar DİSK'in gerçekleştirdiği tek örgütlü eylem 15-16 Haziran direnişidir. 1975'ten sonra eylemlilik hızlanmıştır. Koç'un yorumuyla siyasal doping ilk başta olumlu etki gösterirken, siyasal alandaki bölünmeler işçi sınıfı içine yansarak olumsuz bir etki gösterir ve ayrışmalara sebep olur.<sup>4</sup>

5. Genel Kurul'dan sonra DİSK'te bir yanda esas olarak ekonomik mücadelenin işçi sınıfının sosyal mücadelesiyle, sosyalist mücadeleyle birlikte yürütülmesi demek olan "sınıf sendikacılığı" üzerinde durulurken, diğer yanda CHP ile ilişkiler artmıştır.<sup>5</sup>

Sınıf sendikacılığı söylemi DİSK'te 1975 yılından itibaren kullanılmıştır. Bu durumda, DİSK'te çalışan TKP'li uzmanların rolü büyüktür. Bu söylem, Fransız sendika konfederasyonu CGT'nin kullandığı bir söylemdir (Krasucki, 1979: 54).

---

<sup>4</sup> Yıldırım Koç ile görüşme

<sup>5</sup> Sınıf sendikacılığına göre; DİSK kendisini kitle örgütü, sınıf örgütü, demokratik ve ulusal bir örgüt olarak belirler. Sendikal çalışmanın temeli, en küçüğünden en büyüğüne kadar ekonomik ve toplumsal istek ve hakların elde edilmesi, korunması ve geliştirilmesidir. Kitle sendikasıdır, çünkü kuruluş amacı, her sendikanın varlık nedeni olduğu gibi, ortak çıkarlar etrafında en geniş işçi kitlelerini örgütlemektir (Özbey, 2001:161).

Bu anlayıştan hareketle, DİSK, bir sınıf örgütü olarak, kapitalizmin sadece nedenlerine değil, sonuçlarına da karşı çıkmaktadır. Sınıf sendikacılığı anlayışı, emek-sermaye işbirliğini reddetmektedir. Ayrıca, kitle örgütü olarak, DİSK’te her üyenin istediği siyasal düşünceyi savunması gerektiği düşüncesi geçerlidir (Ersoy, 1995: 107). Bu görüşlerin DİSK bünyesinde eyleme geçtiğini söylemek ise biraz zordur. Genellikle yönetimi ele geçiren sendikacılar, farklı görüşlerden işçi ve sendikacılara karşı dışlayıcı politikalar sergilemişlerdir.

DİSK Şubat 1977 Genel seçimlerinde CHP’yi desteklediğini kamuoyuna açıklamıştır. Bu kararın gerekçesi olarak da CHP’nin, DİSK’in istemleri doğrultusunda, demokratik ortamdan yana ve tek iktidar alternatifi olmasını göstermiştir.

1977 ortalarından itibaren, DİSK içindeki fraksiyonların mücadelesi şiddetlenmiştir. Bu, örgüt tabanını da etkilemeye başlamıştır. 1977 sonlarına gelindiğinde, başını Abdullah Baştürk’ün çektiği kanatla, Kemal Türkler’in başını çektiği toplumsal ilerlemeci kanat, bütün uzlaştırma çabalarına rağmen, karşı karşıya gelmiştir. DİSK içinde, 1975’ten beri etkin olmaya başlamış bulunan, o dönemde yasaklı olan TKP (Türkiye Komünist Partisi), Türkiye Maden-İş ve DİSK merkezinde, özellikle kendi çizgisine yakın uzmanlar kanalıyla ağırlığını hissettirirken, bir süreden beri DİSK yönetimiyle anlaşmazlığı olan sendikalar, sosyal demokrat ağırlıklı Genel-İş etrafında toplandılar. Türkler ise, ağırlığını militan bir güç olarak gördüğü ve o dönemdeki ‘Toplumsal İlerleme’ sloganları yüzünden ‘ilerlemeciler’ olarak bilinen TKP’ye yakın kanattan yana koymuştur (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998, cilt 1:314). İşte böyle bir ortamda 6. Genel Kurul’a gidilmiştir.

6. Genel Kurul'da Kemal Türkler'in yerine Abdullah Baştürk genel başkanlığa seçilmiş ve DİSK, sosyal demokrat bir yapıya dönüşerek o zamana kadarki çizgisinden farklı bir çizgiye yerleşmiştir.

DİSK içindeki uzlaşmazlıklar yeni dönemde daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. DİSK içinde karşılıklı suçlamaların ağırlık kazandığı bu dönemde, 1979 yılında başta Maden-İş olmak üzere Bank-Sen, Baysen ve Yeraltı Maden-İş sendikaları onur kuruluna sevk edilmiştir. Bu kararda gerekçe olarak sendika siyaset ilişkisine vurgu yapılmış, bu sendikaların işçi partisi gibi hareket ettikleri söylenmişti. Bu ihraç kararları bir anlamda DİSK bünyesindeki bir çatlamanın yüzeye yansması olarak görülmelidir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998, cilt 1,315). Bu anlamda Koç'a göre, DİSK tarihinde 1980 öncesi döneme bakıldığında, çeşitli siyasi fraksiyonların etkisini 1975'ten 1977'e kadarki dönem ve 1977'den 1980'e kadarki dönem olarak ayrı ayrı düşünmek yerinde olacaktır.<sup>6</sup>

Yavaş yavaş 12 Eylül darbesine yaklaşıldığı o günlerde DİSK içindeki muhalif iki taraf 7.Genel Kurul'da uzlaşma yoluna gitmişlerdir. Böyle bir durumun oluşmasında, 24 Ocak kararlarıyla birlikte değişen ekonomik koşullar karşısında birlikte hareket etme ihtiyacı etkili olmuştur denilebilir.

Bu tarz gelişmelerin yaşandığı bir ortamda Türkiye sendikacılık tarihinde çok önemli bir yeri olan 12 Eylül 1980 darbesi yaşanmış, DİSK'in faaliyetleri durdurulmuştur.

Anarşi ve terör gerekçesiyle gelen 12 Eylül, daha ilk karar ve icraatları ile işçi sınıfı hareketini, kazanımlarını ve DİSK'i hedef almıştır. DİSK iddianamesi, 1980 sonrası kazanılmış işçi haklarının gaspının ön habercisiydi. DİSK yönetim

---

<sup>6</sup> Yıldırım Koç ile görüşme

kadrolarının ağır işkenceden geçirilmeleri, tutuklu kalmaları, DİSK'in fiilen kapatılması, sadece Türk-İş'in değil, emek hareketinin direnişinin kırılması sonucunu doğurmuştur. Sendikal örgütlülük kolay kolay toparlanmayacak ve küreselleşme ideolojisinin öngördüğü kayıplara açık, direnemeyecek bir konuma indirgenmiştir (Soner, 2007b: 9).

Kuruluşundan 1980'e kadarki eylem pratiğinde DİSK içinde barındırdığı olumsuzluklara rağmen, özünde hep devrimci bir niteliğe sahip olmuştur. Türkiye işçi sınıfının bağımsız sınıf insiyatifi geliştirmesinde bir başlangıç, çıkış noktası oluşturmuştur. DİSK'in böyle bir özelliği 1980 sonrasında da taşıdığını söylemek son derece zordur.

Kapitalist bir toplumda işçi sınıfının ekonomik örgütlenmesini yaratmak için yola çıkan, sınıfın ekonomik, siyasal ve ideolojik mücadelesini ayrılmaz bir bütün olarak ele alan DİSK, kapitalist devletin ideolojik aygıtları haline dönüşen kurumlar gibi piramit şeklinde örgütlenerek katı merkezi bir yapıya dönüşmüş, yukarıdan aşağıya doğru yönlendirilir hale gelmiştir (Özbey, 2001:120).

### **3.3. 1980 Sonrası DİSK**

DİSK, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nın getirdiği görece demokratik hak ve özgürlükler ortamında 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunlarının 24 Temmuz 1963'te çıkmasıyla sendikal mücadelenin önünün açıldığı koşullarda devrimci, sol ve sosyalist akımların hızla serpildikleri bir dönemde kurulmuştur. Programı Marksist bir çizgide olan ve Türk-İş tarafından cephe alınan TİP ile dolaylı

da olsa belirli bir işbirliği içinde olan DİSK, Türk sendikacılığına Türk-İş'in partilerüstü politikasından farklı bir sendikacılık felsefesi getirmiştir. Türkiye'de sosyalist solun yükseliş gösterdiği bir dönemde DİSK, ilk tüzüğünde açıkça ortaya koymasa da sosyalizmi savunmuştur. İşçilerin siyasi bir güç olmadan haklarını elde etmelerinin mümkün olmadığına inanan DİSK, 12 Eylül askeri darbesiyle faaliyetlerinin durdurulduğu güne kadar sendikal ve dolaylı yoldan siyasal mücadeleyi öne çıkaran bir çizgi izlemiştir (Ulukan, 2003: 57).

Türkiye'de diğer birçok sendikada olduğu gibi DİSK'te de pek çok yapısal değişim gözlenmektedir. 1980 öncesi ve sonrası olarak bakıldığında; özellikle üye sayıları, toplu sözleşmelerde temsil, grevlere katılım, sosyo-ekonomik sorunlarda söz söyleme gibi pek çok konuda ciddi farklılıklar gözlenmektedir. Burada DİSK ve siyaset ilişkisi de önem taşımaktadır.

Türkiye'deki işçi hareketi 12 Eylül döneminden, tarihinin en ağır baskılarıyla yüzyüze kaldığı bu dönemden sürekliliğini ve örgütlülüğünü koruyarak, eski programlara ve taktiklere bağlılığını koruyarak çıkamamıştır (Öngider, 1994: 62).

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kurulan Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 numaralı bildirisiyle "kamu düzeni ve genel asayiş gereği olarak" DİSK, MİSK, Hak-İş ve onlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. Yaklaşık 2000 DİSK ve üye sendika yöneticisi, temsilcisi, üyesi ve uzmanı gözaltına alınmıştır.

Dev Maden-Sen Genel Başkan vekili Tayfun Görgün'e göre, 12 Eylül süreci tam da küreselleşme sürecinin etkilerinin görülmeye başladığı bir döneme rastlamıştır. Bu anlamda hem küreselleşmenin hem de 12 Eylül sürecinin yarattığı tahribat birbirine benzemektedir. Zaten bu iki süreç birbiriyle içiçe gelişen

süreçlerdir. İkisi de birbirini etkilemiştir. Bu süreçte işçi haklarının kaldırılmasına karşı çıkan kurumların başında DİSK gelmektedir.<sup>7</sup>

12 Eylül 1980’de faaliyetleri durdurulduğunda DİSK’e bağlı 29 sendika ve bunların da toplam 568.298 üyesi bulunmaktaydı.

12 Eylül cuntasının DİSK’i imha etmeye yönelik politikalarını üretenlerin oldukça akıllı bir yol izlediklerini teslim etmek gerekmektedir. Yüzbinlerce işçi üyesinden nasıl bir tepki geleceğini kestiremediğinden doğrudan bir kapatma kararı almayan cunta böylece açık ve doğrudan bir kitlesel tepki ile karşılaşmamanın da yolunu bulmuş oldu. Sorun mahkemeye havale edilirken, aslında işçi kitleleri arasında da bir kararsızlığa ve kafa karışıklığına yol açılıyor ve olay zamanın çarklarına teslim edilmiş oluyordu (Öngider, 1994: 85).

### **3.3.1. DİSK’in Yeniden Faaliyete Geçiş ve Değişim**

DİSK 12 Eylül’ün hemen sonrasında faaliyetleri durdurulduktan sonra 16 Temmuz 1991 tarihli Askeri Yargıtay 3. Dairesi’nin kararı ve “artık teröre destek olmadığı, şiddeti benimsemediği ve şiddete başvurmadağı” gerekçesiyle beraat etti. DİSK ve ona bağlı sendikalar üzerindeki yasağın kaldırılmasından sonra 1983’te çıkarılmış yeni yasalara uyum için bu örgütlere ek süre tanındı. DİSK ve bağlı sendikaların nakit ve malvarlıkları kayımlardan, yöneticilere iade edildi. Böylece DİSK 12 yıl aradan sonra yeniden faaliyete geçti ([www.disk.org.tr/hakkında](http://www.disk.org.tr/hakkında)).

1980 öncesinin en güçlü konfederasyonlarından biri olan DİSK’in 12 yıl süreyle herhangi bir sendikal faaliyet gösteremediği ara dönemde DİSK’e üye işçiler sendikasız kalmamak için, Türk-İş ve Hak-İş’e bağlı sendikalara kaymışlardır.

---

<sup>7</sup> Tayfun Görgün’le görüşme.

1983 yılında oluşturulan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nda geçici maddelerle belirlenmiş bazı ek hükümler bulunmaktaydı. Bu maddeler Türk-İş'e bağlı sendikaların üye sayılarının saptanmasını amaçlamaktaydı. Bu dönemde, Türk-İş üye sayılarını listeleme yöntemiyle Çalışma Bakanlığı'na bildirmekteydi. Daha sonra Hak-İş'in faaliyete geçmesiyle birlikte aynı durum bu sendika için de ortaya çıkmıştır. Yine 2821 sayılı kanunun ek maddelerine dayanarak Hak-İş de listeleme yöntemiyle üye sayılarını bildirmiştir. Ancak aynı durum DİSK için uygulanamamıştır. DİSK faaliyete geçtikten sonra, kendisine bağlı sendikaların üye sayılarının belli edilmesi için Çalışma Bakanlığı'na başvurmuş, fakat yapılan başvuru, yasaya uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Çünkü, o dönemde yasanın ilgili maddeleri sadece Türk-İş ve Hak-İş'i kapsamaktadır<sup>8</sup>

Böyle bir durumda DİSK örgütlenme sürecine sıfırdan başlamak zorunda kalmış, eski üyelerine ulaşmak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Görgün'e göre DİSK, faaliyete geçtikten sonra, hem küreselleşmenin hem de 12 Eylül sürecinin yarattığı doğrudan ve dolaylı etkilerle baş etmek durumunda kalmıştır. DİSK'in bir anlamda, bu iki sürecin yarattığı olumsuz etkilere karşı hazırlıksız yakalandığından söz edilebilir. Örgütsel yapısını yaşanan değişimlere uyarlayamadan, küreselleşmenin meydana getirdiği dönüşümleri içselleştiremeden 12 yıllık kayıpla yoluna devam etmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda sınıftan kopmuş ve demokratik karar alma mekanizmalarının uzağında kalmıştır<sup>9</sup>.

2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre sendika üyeliği noter onayına bağlı olduğundan, DİSK kendisine iade edilen malvarlığının çok büyük bir kısmını noter masrafları için kullanmıştır. Bu anlamda, 12 Eylül sürecinde manevi bir baskıya

---

<sup>8</sup>Perihan Sarı ile görüşme.

<sup>9</sup>Tayfun Görgün'le görüşme.

maruz kalan DİSK, faaliyete geçtikten sonra da bu şekilde maddi baskılarla yüz yüze bırakılmıştır<sup>10</sup>

Bu süreçte DİSK’le beraber tüm işçi sınıfının ve toplumun çok büyük bir kesiminin kolektif bir bilinç geliştirmesi engellenmiştir. Toplumun bütün kesimleri küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı savunmasız hale getirilmiştir. Savunmasız hale getirmenin bir yolu örgütsüzleştirmedir.<sup>11</sup>

Aradan geçen 12 yıl gibi bir zaman içinde, sadece sendikal mücadeleden değil eski üyelerinden de kopan DİSK, 18-19 Ocak 1992’de 8. Genel kurulunu toplamıştır. Değişen dünya ve Türkiye’nin koşullarının artık sınıf uzlaşmacılığını ve işbirliğini gerektirdiğini ileri sürmüş ve “çağdaş sendikacılık” gibi bir isimle ortaya çıkmıştır (www.disk.org.tr/hakkında).

### **3.3.2. Çağdaş Sendikacılık Anlayışı**

Bu noktada “çağdaş sendikacılık” üzerinde biraz durmakta fayda vardır. Çağdaş sendikacılık, tıpkı liberalizm gibi, toplumsal gelişmeyi, toplum-birey ekseninden açıklayarak, topluluğun çıkarları ile bireyin çıkarları arasında karşıtlığın olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla sendikalar bugün yalnızca görevi gereği savunduğu ücretlilerin çıkarları doğrultusunda değil aynı zamanda ülke çıkarları doğrultusunda da politikalar üretmek zorundadırlar (Özbey, 2001: 364).<sup>12</sup>

Ayrıca çağdaş sendikacılık, üretim sürecindeki dönüşümlerde yeni bir sendikacılık anlayışını da zorunlu kılmaktadır. Bu kavramı önerenler, sendikaların

---

<sup>10</sup> Perihan Sarı ile görüşme.

<sup>11</sup> Tayfun Görgün ile görüşme.

<sup>12</sup> Şüphesiz sendikalar tarihsel gelişimin bütün evrelerinde böyle bir misyon üstlenmişlerdir. Ancak konunun bugün için daha önemli bir hale gelmesi, sendikaların son dönemde içine düşürülmeye çalışıldığı darboğazla yakından ilgilidir

siyasi partilerle ilişkiler içine girmesine ya karşı çıkmakta, ya da bu ilişkiyi ancak sosyal demokrat partilerle sınırlandırılırsa onaylamaktadırlar. Sendikaların komünist partilerle ilişkiye girmesine ise kesinlikle karşı çıkmaktadırlar (Özbey, 2001: 365).

“Çağdaş sendikacılık”, işçi sınıfının sistemle bütünleşen bir değişim içinde olduğunu, işçilerin nitelik kazanarak üretim araçları üzerinde egemenlik kurabilecek bir konuma kavuştuklarını, dolayısıyla eski “çatışmacı” sendikal geleneğin yerini “uzlaşmacı” bir tarza bırakması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre, sendikalar varolan üye kitlesine mesleki, kültürel eğitim götürmeli, araştırmalar yapmalı, üyenin ve ailesinin sosyal ihtiyaçlarına yönelik hizmetleri devreye sokmalıdır. Bu çerçevede çağdaş sendikacılığın, varolanı korumaya yönelik bir üye sendikacılığından başka bir önerisi olmadığı, ve bunun, sermayeyle uzlaşarak, genel bir “mutabakat” sağlamayı öngördüğü belirtilmektedir (Toplumsal Hareket Sendikacılığı Broşürü, 67).

DİSK’in yeni yaklaşımları, 1980 öncesine göre büyük farklılıklar içerdiği, “çağdaş sendikacılık” ifadesinin sınıf sendikacılığından uzaklaşma anlamına geldiği, onun yerine işbirliği ve uyumun tercih edildiği, kapitalist sistemin karşısında yer alırken, sistemin içinde onun yeniden organize olmasına katkıda bulunan bir “sivil toplum örgütü” haline geldiği yönünde eleştirilmektedir.

Çağdaş sendikacılık anlayışının, aslında küreselleşme süreci içinde sendikacılığa verilen yeni rolle çok uyumlu olduğunu, hatta bu yeni sendikacılık anlayışının son dönemde sendikacılığa verilmek istenen biçimle son derece örtüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Sınıf çatışmasının devrimci içeriği boşaltılmış, bunun yerine sistemin işleyişini içselleştirmiş sendikalar oluşturulmuştur. Bireyin çıkarı ve toplumun çıkarı arasında bir fark olmadığı fikrinin aşılarmaya çalışılmasının başka bir anlamı yoktur.

Bu sendikacılık anlayışının, emek sermaye çatışmasında emeğin hak ve çıkarlarını korumak üzere, sürece müdahil olarak katılan sendikaları, sistemin içinden bakmaya zorladığı da söylenebilir.

Bu anlamda 1980 öncesinde sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışını benimseyen DİSK'in yeni dönemde çağdaş sendikacılığı benimsemesi çok çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

1980 sonrasında DİSK'in genel tavrını o dönemin genel başkanı Abdullah Baştürk'ün şu sözleri açıklamaktadır:

“Türkiye işçi sınıfını 2000’li yıllara DİSK taşıyacaktır. Bizler işçilerin yalnızca ücretlerini değil, toplumsal rolünü de değiştirmeyi amaçlayan bir sendikacılığı savunuyoruz.”

20-26 Haziran 1992’de “Disk ve Bağlı Sendikaların Genişletilmiş Ortak Toplantısı” adı altında toplanan toplantıda (Ören Toplantısı) esas olarak sınıf ve kitle sendikacılığın artık eskidiği ve çağdaş sendikacılığın uzlaşmayı gerekli kıldığı anlatılmıştır.

Çağdaş sendikacılık adı altında böylesi bir uzlaşmacı çizgiye gelen DİSK'in Türk-İş'ten farkı ne olacaktı? Bu noktada belirtilmelidir ki, DİSK'in böyle bir değişim yaşadığı gerçeği, dünyada ve Türkiye’de sendikaların yaşadığı dönüşümden bağımsız düşünülemez. Bütün bu dönüşümler iyice anlaşılmadan DİSK’i suçlamak sakıncalı bir tutumdur.

DİSK, yeni dönemde, kapitalizmin artık teknolojik gelişim ve üretimin organizasyonu bakımından, nihai anlamda onun yapısal dönüşümüne de neden olan köklü değişiklikler geçirdiğini, tanımlanan bu değişen koşullarda eski tarz sendikal mücadele anlayışının işlevsiz kalacağını belirlemektedir.

DİSK bu sözler doğrultusunda sendikal tavrı çerçevesinde yeni döneme ilişkin aşağıdaki kararları almıştır ([www.disk.org.tr/tuzuk](http://www.disk.org.tr/tuzuk) ve kararlar).

- Gerçek bir demokrasi ortamında yaşamak
- Demokratik hak ve özgürlükleri,eksiksiz sendika özgürlüğü ve sosyal hakları kazanmak,korumak ve geliştirmek,
- Başta kamu çalışanları olmak üzere tüm çalışanların sendikalaşma hakkının toplu sözleşmeli, grevli sendikalaşma hakkı olarak somutlaşmasını gerçekleştirmek,
- 12 Eylül darbesinin getirdiği tüm tahribatı yok etmek,
- Daha ileri çalışma ve yaşama koşulları, daha yüksek ücret, daha kısa çalışma süresi, sağlam iş güvencesi elde etmek,
- Genç işçiler, kadın işçiler, göçmen işçiler ve emeklilerin sorunlarını çözmek,
- Tüm emekçilerin beslenme, konut, sağlık ve eğitim sorunlarını aşmak,
- Sağlıklı işyeri, sağlıklı çevre yaratmak,
- Her düzeyde sendikal demokrasiyi gerçekleştirmek,
- Emeğin yaratıcılığını ve üretkenliğini yüceltmek,
- İşçilerin yalnız ücretini değil, toplumsal rolünü de değiştirmek,
- Tıkanan sendikacılığı aşmak,
- İşçilerin sendikal birliğini ve gerçek dayanışmasını sağlamak,
- Daha etkili bir uluslararası dayanışma gerçekleştirmek,
- Tüm dünyada barış ve özgürlük ortamı yaratmak.

“Bütün bu alınan kararların ne ölçüde uygulanabildiği konusu son derece tartışmalıdır. DİSK’in bu noktada kuruluş amaçlarından ve o dönemdeki sendikal potansiyellerinden uzaklaştığını söylemek olasıdır. Masa başında mutabakat yerine, DİSK, bir bütün olarak işçi sınıfının emeğini korumak, geliştirmek ve sınıfsal çıkar ve hedefleri savunmak durumundadır. ‘Sınıf

uzlaşması' dayatmalarına karşı 'sınıf mücadelesi' temelindeki sendikacılık perspektifini yaşama geçirmelidir" (Belek ve diğerleri, 1992: 95).

### **3.3.3. DİSK'in 1980 Sonrası Örgütlenme Süreci ve Üye Sayıları**

1980 sonrası hem üyeleri hem de yöneticileri için 12 yıl süren zor bir dönemin ardından faaliyete geçen DİSK'in yeni dönemde eski üyelerini nasıl kazanacağı, Türk-İş ile birleşip birleşmeyeceği, yeni politikaları ve çizgisi Türk endüstri ilişkileri açısından oldukça önemli bir konu olmuştur. Gerek 8. Genel Kurulda, gerekse Ören toplantılarında çıkan sonuçlardan biri örgütlenme ile ilgilidir. DİSK'in geçmiş dönemdeki örgütlenme anlayışını, mücadeleci sınıfsal kimliğini ve sendikacılık modelini sürdürmesi gerektiği görüşü önem kazanmıştır.

"DİSK'in Türkiye işçi sınıfının öncü sendikal örgütü olarak yeniden yapılanması, çok boyutlu bir örgütlenme ve mücadele sürecini gerekli kılmaktadır. Örgütlenme her şeyden önce, DİSK'i oluşturan üye sendikaların, kurulu bulundukları işkolundaki işçileri, kendi adlarına etkinlikte bulunabilecekleri tarzda aynı çatı altında toplanmasıdır" (Sendikal Örgütlenme ve DİSK, 1995: 12).

DİSK'e göre 90'lı yılların sendikacılığı tek tek işçi bireyleri dikkate alan, gerçek bir dayanışmanın araç ve ilkelerine, eksiksiz bir sendika özgürlüğü ve sosyal haklar demetine dayanmalıdır. Başta çokuluslu şirketler olmak üzere, büyük ekonomik finans ve teknolojik oligarşilerini geriletebilecek, gerçek demokrasi ve özgürlük ortamını yaratabilecek, doğanın ve insanın sömürsünü en aza indirebilecek, sendikal demokrasiyi somutlayabilecek, işçilerin toplumsal rolünü değiştirebilecek, işçilerin Avrupa'sını ve dünyasını gerçekleştirebilecek, barış ve

dayanışmayı geliştirebilecek yeni modelleri yaratmak bir zorunluluktur ([www.disk.org.tr/hakkında](http://www.disk.org.tr/hakkında)).

İşçi sınıfının ve emekçilerin yaşadığı sorunların temelinde sermayenin giderek artan ve yaygınlaşan egemenliği yatmaktadır. Dünya kaynakları sürekli olarak bir avuç azınlığa aktarılmakta, küreselleşme sömürünün daha da ağırlaşması ile yürümektedir.

Ülkemizde de sermaye egemenliği işçilerin çalışma ve yaşama koşullarını ağırlaştırmakta, işçi sınıfının sermayeye olan bağımlılığını artırmakta, sınıfın bölünmüşlüğü maddi, siyasi ve ideolojik alanda derinleştirmektedir. Bu konularla ilgili olarak DİSK aşağıdaki kararları almıştır ([www.disk.org.tr/tüzük](http://www.disk.org.tr/tüzük) ve kararlar);

-Kapitalizmin toplum üzerinde yarattığı ideolojik, politik hegemonyanın ve emperyalizmin halklar üzerindeki egemenlik zincirlerinin kırılması

-IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi emperyalizmin araçlarıyla yürütülen küresel sömürü politikalarına karşı durulması

-Sermayenin çarpık politikaları sonucu içine itildiğimiz borç batağından kurtuluş için borçların halkın ihtiyaçlarına öncelik verilerek yeniden yapılandırılması,

- Planlı bir ekonominin savunulması,

-Mali krizlerin kaynağı olan sıcak para hareketlerine kısıtlama getirilmesi için vergilendirme başta olmak üzere önlemler alınması doğrultusunda başta işçi sınıfının uluslararası ve ulusal düzeyde dayanışmasının yükseltilmesi ve sermaye egemenliğine karşı net ve kararlı bir duruş alınması yönünde kararlar almıştır.

1992 yılı başında DİSK üyesi sendikalar, sadece birer tüzel kişilik olarak varlıklarını sürdürmekteydiler. Arkalarında mücadele içinde oluşturdukları sendikal bir tarih bulunmasına karşın, hepsi de sıfır üye noktasından başlamak

durumundaydılar. 12 yıllık zorunlu kesinti nedeniyle, işçi sınıfıyla sadece organik anlamda değil, somut kitlesel eylem birlikteliği anlamında da bağlantıları bulunmamaktaydı. İşçiler, ya başka sendikal yapılanmalar içinde ya da büsbütün örgütsüz olarak DİSK'in sendikal örgütlenmesinin uzağında bulunmaktaydılar.

Ayrıca 1980'den itibaren sermaye sınıfı ve devlet tarafından uygulanan sendikasızlaştırma politikaları ve işçilerin örgütlenmeye ilişkin isteksizlikleri örgütlenme sürecini sorunlu bir hale getirmekteydi.

Bunun yanında yeni dönemde DİSK'in çağdaş sendikacılık hareketini benimsemeye başladığını aşağıdaki alıntı açıkça göstermektedir:

“DİSK'in görevi, kendisine üye sendikaları ve siyasal inanç eğilimlerini, yaşamın her alanını kapsayan tek bir felsefi ve siyasal çizgiye indirmek değil, birbirinden farklı siyasal eğilimleri ana tüzüğünde belirlenen ortak ilkeler temelinde ortak hedeflere doğru bütünleştirip harekete geçirmektir” (Sendikal Örgütlenme ve DİSK, 1995: 33).

DİSK bu dönemde örgütlenmeye ilişkin politikasını “Merkezi Örgütlenme Stratejisi” başlığı altında formüllemiştir. Merkezi örgütlenme stratejisinin gerekçesi ise aşağıdaki gibidir (Sendikal Örgütlenme ve DİSK: 1995: 35):

- Sermayenin tek bir vücut olarak emek karşıtı politikaları uyguladığı bu dönemde, herhangi bir sendikanın tek başına örgütlenmesi ve tek başına örgütlülüğünü koruması oldukça zordur.
- Sendikaları nicel olarak büyütebilmek, yetki alabilmek ve başarılı toplu sözleşme yapabilmek, işten atma, yetki itirazları, tehdit gibi yöntemlerle sürdürülen yasal ve yasadışı engeller yüzünden zor bir görevdir.

Bu bağlamda merkez örgütlenme stratejisinin, çeşitli zorlukların ve zorunlulukların sonucu oluşturulduğu söylenebilir. Ancak örgütlenme ve etkinlik

kazanma sorunu, işçi sınıfının ideolojik, ekonomik ve politik düzeylerini içeren ve sadece Türkiye ile de sınırlı olmayan bir sorunun parçasıdır.

1992 yılının Haziran ayında yapılan Ören Toplantısı'nda bu durum tartışılmış özetle, eski üyelerin bir çoğunun aktif olarak çalışmadığı, mevcut yasal düzenlemenin örgütlenmeyi engellediği, ulusal ve uluslararası planda üretimdeki gelişmeler, teknolojik ilerlemeler sonucunda sendikal örgütlenmenin zorlaştığı, yoğun olarak sendikasızlaştırma politikasının yaşandığı tespitleri yapılmıştır (DİSK, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1994: 187).

Örgütlenme çalışmalarına bu değerlendirmelerin ışığında başlayan DİSK, yasal engellerle mücadele ederek, merkezi yapının güçlendirilmesi yerine merkezi koordinasyonunu ön plana çıkararak kısa zamanda hızlı bir gelişme göstermiştir. 1992 yılı Temmuz ayı istatistikleriyle üye sayısı 19.387, üye sendika sayısı 2 olan DİSK, 1994 yılında 21 üye sendika ve 313 bini aşan üye sayısına ulaşmıştır. DİSK'in faaliyete geçişi ile birlikte bağımsız sendikaların sayısı da hızla düşmüştür (Resmi Gazete, 1994; Sayı: 21993).

1993-1994 yılları DİSK için hızlı bir örgütlenme süreci olmuş, bağımsız sendikaların DİSK'e kaydığı, birleşmelerin ve yeni sendikaların oluştuğu gözlenmiştir (DİSK, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1994: 191-192).

1993 yılının Temmuz ayı istatistikleri değerlendirildiğinde, hızlı bir örgütlenme süreci yaşayan DİSK'in üye sayılarının bir önceki seneye göre oldukça arttığı söylenebilir. 1993 yılında DİSK'e bağlı sendikaların toplam üye sayısı 160.495'tir. 1994 yılında ise örgütlenme çalışmalarının oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Zira toplam üye sayısı 313.731'e çıkmıştır <sup>13</sup>

---

<sup>13</sup> İstatistiklerin ayrıntısı ekler kısmındaki tablolarda gösterilmiştir.

DİSK 9. Genel Kurulu'nda ve 1996 yılındaki olağanüstü genel kurulda sendikacılığın içinde bulunduğu kriz ele alınmış, krizden çıkış yolları tartışılmıştır. Buna göre, sermayenin her şeyi metalaştıran yaklaşımlarına karşı aktif ve karar alma süreçlerine müdahale eden bir sendikal anlayış zorunlu hale gelmiştir. Bu anlayışın oluşması, DİSK'e göre küreselleşmenin meydana getirdiği sonuçlar üzerine alternatif programların oluşturulması, sendikal demokrasinin geliştirilip "şeffaf sendikacılık" ilkesinin benimsenmesi ve toplumsal değişim, yeniden yapılanma konularındaki yeni oluşumlara katkıda bulunulmasıyla gerçekleştirilebilir (DİSK, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1994: 157-166).

1996 yılında DİSK'e bağlı sendikalardan Dev Maden-İş gibi bazı sendikaların üye sayıları artarken, Genel-İş gibi bazı sendikaların da üye sayısında düşüşler gözlenmiştir.<sup>14</sup> Zaten toplam üye sayısında da 1994 senesine göre düşüş olduğu görülmektedir.

DİSK'e göre varolan krizden kurtulmak için çözümler üretecek yeni bir mücadele programına ihtiyaç vardır. Çünkü sendikalar Türkiye'de bir yol ayrımındadır. Ya yeni stratejiler geliştirip, kendilerini dönüştürüp güç kazanacaklar ya da demokrasinin "süsü" haline gelen güçsüz örgütler haline geleceklerdir (DİSK, Olağanüstü Genel Kurul Çalışma Raporu, 1996: 67).

Temmuz 1998'e gelindiğinde, özellikle Birleşik Metal-İş, Limter-İş ve Sosyal-İş'in üye sayılarının daha önceki senelere göre artış gösterdiği görülmektedir. DİSK'e bağlı sendikaların toplam üye sayısı ise, 304. 787'dir (Resmi Gazete, 1998, Sayı: 23405).

---

<sup>14</sup> Bakınız Ek 3, Tablo 10.

2001 yılında DİSK’e bağlı sendikaların üye sayılarını gösteren tabloya bakıldığında<sup>15</sup>; bağlı sendika sayısı 22 toplam üye sayısı ise 352 bin dolaylarındadır. 2001 yılı Temmuz ayı istatistikleriyle DİSK, Türk-İş’ten sonra ikinci büyük konfederasyondur. Bağlı sendikalardan yalnızca 10 tanesi toplu iş sözleşmesi imzalama yetkisi için aranan barajı aşacak düzeydedir.

2003 yılından sonra ise giderek artan üye sayıları, 2006 Temmuz ayında 408.983’e ulaşmıştır ([www.csgeb.org.tr/istatistik.htm](http://www.csgeb.org.tr/istatistik.htm)). 2006 yılında DİSK’e bağlı sendikaların üye sayılarını arttırdıkları söylenebilir.

Burada unutulmaması gereken bir nokta, çalışma hayatına ilişkin istatistiklerin her zaman gerçek rakamları yansıtmadıklarıdır. Rakamlar çoğu zaman fazla, bazen de eksik bildirilmektedir.

### **3.4. DİSK’in Küreselleşme Sürecine Bakışı ve 1980 Sonrası**

#### **Gerçekleştirilen Endüstriyel Eylemler**

DİSK’in 12. Genel Kurulu’nda yapılan tanıma göre küreselleşme esas olarak mali sermayenin gücünde anormal bir artış olarak yaşanmaktadır. Her türlü ulusal sınırdan, yasal düzenlemeden ve sosyal sorumluluktan arınmış bu mali sermayenin egemenliği demokrasinin bugüne kadarki tek uygulama alanı olan “ulus devlet” düzeneğini alt üst etmiştir. Egemenlik ulusal sınırlardan, ulus ötesine taşınmış, yerel ve ulusal düzeydeki iktidarlar bu ulus ötesi sermaye iktidarının uzantıları haline gelmiştir.

---

<sup>15</sup> Bakınız Ek 5, Tablo 12.

Küreselleşme, ekonominin geçmişteki uluslararasılaşmasının temel belirtilerinin ve uluslararası ticaretin yalnızca genişlemesinin çok ötesine geçen karşılıklı bağımlılık sürecinin bir düzeyidir. Bu süreç, çokuluslu şirketlerin uluslararası yatırımlarındaki muazzam artışla birlikte, üretimin ulusal sınırları aşarak bütünleşmesini de kapsamaktadır (ICFTU Küreselleşme Rehberi, 2003: 9).

Küreselleşme sürecinin tüm dünyada yarattığı olağanüstü alt üst oluş ve hareketlilik, bu sürecin mağdurları özellikle de işçi sınıfı açısından pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Sermayenin ulus ötesi hareketliliği, mülksüz emekçi sayısındaki olağanüstü artışlar, işgücünün bileşiminde kadın, göçmen, genç işçilerin katılımıyla meydana gelen önemli değişiklikler, işçi sınıfı örgütleri olan sendikaları yeni politikalar ve atılımlar konusunda zorlamaktadır (DİSK 12. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2004:12).

DİSK’e göre kapitalizm “küreselleşme” sürecinde yol aldıkça ulusal sınırlar çerçevesinde kalmanın, ulusal emek kesimine tavizler vererek ekonomiyi canlı tutmaya dönük talep yönetimi politikaları uygulamanın imkânı kalmamaktadır. Bu çerçevede emek güçleri bir yandan ulusal planda ekonomik, politik, sosyal kazanımlar için taleplerini yükseltir ve ulusal hükümetleri muhatap alırken, diğer yandan örgütlenmelerini, perspektif ve stratejilerini uluslararası plana taşımak zorundadırlar.

Sendikaların küresel görevi, uluslararası düzeyde politikalara etki etmek, hükümetleri ve şirketleri küreselleşmenin sorumluluklarını üstlenmeleri yönünde ikna etmek, pratik ve etkili bir şekilde dayanışmayı hayata geçirmektir (ICFTU Küreselleşme Rehberi, 2003: 11).

Yaşanan süreç, işçilerin ve sendikaların aşmak zorunda oldukları sıkıntılarla dolu bir süreçtir. Örgütlü emeğin en temel hedeflerinden biri olan, temel çalışma standartlarını oluşturarak işçi haklarını rekabet alanının dışına taşımak bugün doğrudan saldırı altındadır. Şirketler, işçileri birbiriyle yarış etmek zorunda kaldıkları rekabetin içine itmekte, sosyal güvenlik kazanımlarını baskı altına almakta, yıllar süren mücadeleler sonucu elde edilmiş kazanımlarını yok etmeye çalışmaktadırlar.

Bütün bu gelişmelerin etkisiyle yeniden faaliyete geçtikten sonra DİSK, yeni yasal düzenlemelerin, işverenlerin sendikalara karşı olumsuz tutumunun sendikal mücadeleyi oldukça zorlaştırmasının da etkisiyle 1980 öncesinin sendikal hareketliliğine, sendikal mücadelesine ulaşamamıştır. Öyle ki, 1992-1994 arasında hızlı bir örgütlenme süreci geçiren DİSK, 1994 yılında üye sayısını oldukça artırmış, daha sonra bu örgütlenme süreci yavaşlamış, 2001 yılına kadar üye sayısında ancak 40 bin artış gösterebilmiştir. Bu kısıtlı örgütlenme, DİSK'in sendikal mücadelede etkisini hiç kuşkusuz azaltmıştır. Bu olumsuz etkilerin yanı sıra DİSK'in kendi içindeki sorunları da –özellikle bağlı sendikaların birbiriyle ve konfederasyonla olan ilişkilerinde yaşanan sorunlar- DİSK'in sendikal mücadelesini etkilemiştir (DİSK, 11. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2000: 2-4).

Türkiye'nin içinde bulunduğu süreci değerlendiren DİSK, bu süreçte emekçilerin kazanılmış haklarını almaya yönelik saldırıların yoğunlaşacağını görmüş ve buna karşı gerekli önlemlerin alınması gerektiği kararına varmıştır. Bu saldırılar karşısında tüm emek örgütlerinin ortak hareket etmesi gerektiği yaklaşımıyla diğer işçi ve kamu çalışanları sendikaları ile meslek birlikleri ve emekli örgütleriyle temas halindedir (DİSK, 11. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2000:40). Bu süreçte DİSK, emekçilerin haklarına saldırmanın, küreselleşmeyle yakın ilgisinin de bilincindedir.

Küreselleşme çağında sendikaların karşı karşıya bulunduğu ve aşmak zorunda olduğu sorun, yapısal değişim adaptasyon süreçlerinin tam istihdam ve sosyal adaletten fedakârlık edilmeksizin sağlanmasıdır. İster bölgesel, ister dünya ölçeğinde olsun, temel işçi haklarının korunması gerektiği ve ekonomik entegrasyon ile bağlantılı bütün anlaşmalara dahil edilmek zorunda olduğu açıktır (ICFTU Küreselleşme Rehberi, 2003: 28).

Yeniden faaliyete geçtikten sonraki döneme baktığımızda DİSK'in ya da üye sendikaların tek başına yaptığı direnişlerin, grevlerin, kampanyaların, mitinglerin yanı sıra çeşitli sivil toplum örgütleri, diğer konfederasyonlar ve sendikalarla yapılan ortaklaşa eylemler de göze çarpmaktadır. “Emek Platformu” ve “Sivil İnisiyatif”, gerçekleştirilen bu dayanışmanın en önemli unsurlarıdır. Diğer yandan Ekonomik ve Sosyal Konsey toplantılarına iştirak eden DİSK kimi dönemlerde konseye karşı tavır almıştır. DİSK bu dönemde sık sık sendikal hak ihlalleriyle karşılaşmış ve en önemli mücadelesini bu alanda yürütmeye çalışmıştır (Ulukan, 2003:111).

DİSK'in 1992'den sonra gerçekleştirdiği grev ve eylemlerden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

DİSK faaliyete geçtikten sonra ilk mitingi 26 Eylül 1992'de 1000'in üzerinde katılımı ile İzmit'te düzenlenmiştir. “Demokrasi Mitingi” adını taşıyan bu miting hükümetin demokratikleşme konusundaki vaatlerini yerine getirmesini sağlamak ve demokratikleşme paketini geri çekmesini protesto etmek amacıyla yapılmıştır (DİSK, Olaylar ve Tanıklarıyla DİSK Tarihi, 1997: 37).

12 Eylül sonrasında DİSK'in ilk büyük grevi 24 Şubat 1995'te Tekstil işkolunda başlamıştır. Grev DİSK'e bağlı Tekstil sendikasına üye 10 bini aşkın işçinin katılımıyla Adana, Bursa, Kahramanmaraş ve İstanbul'daki çeşitli işyerlerinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl Nisan ayında, Sosyal Sigortalar Yasasında

yapılmak istenen değişiklikleri protesto etmek amacıyla “Mezarda Emekliliğe Hayır” adıyla, DİSK Başkanlar Kurulu Ankara’ya bir yürüyüş düzenledi. 1 Mayıs gösterisi ise 1995 yılında DİSK’in içinde bulunduğu Demokrasi Platformu tarafından gerçekleştirilmiştir (DİSK 10. Genel Kurul Çalışma Raporu: 130-158).

1992-2000 dönemi için DİSK’in gerçekleştirdiği en önemli eylem, ön hazırlıkları 26 Kasım-3 Aralık 1997 tarihleri arasında yürütölen “Sendikal Haklar Kampanyası” ile başlayan, 7-16 Aralık günlerinde İstanbul-Ankara arasında yapılan “İşimiz, Ekmeğimiz, Geleceğimiz için Sendikal Haklar Yürüyüşü”dür (Ulukan, 2003: 114).

1999 yılının Temmuz ayı tüm Türkiye’de emek cephesinin gerçekleştirdiği “Mezarda Emekliliğe Hayır” eylemleriyle geçirilmiştir. DİSK, Hak-iş ve Türk-iş’le birlikte hareket ederek sosyal güvenlik yasa taslağıyla ilgili ortak bir görüş oluşturulması için çalışmıştır. Çalışma Bakanlığı’na dilekçe verilmesi, yürüyüş düzenleme gibi uyarı eylemleri düzenlenmiştir (DİSK, 11. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2000: 62).

2000 yılında DİSK’e bağlı Lastik-İş sendikasının örgütlü olduğu üç lastik fabrikasında sürmekte olan toplu görüşmelerin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine 20 Nisan’da 3000’i aşkın üye greve başlamıştır. Ancak bu grev 5 Mayıs günü Bakanlar Kurulu kararıyla milli güvenlik gerekçe gösterilerek 60 gün ertelenmiştir. Bu karar ardından işbaşı yapılmıştır (DİSK 11.Genel Kurul Çalışma Raporu, 2000:169).

Demokrasi, barış ve eşitlik mücadelesinde KESK ile birlikte gerçekleştirilen Ankara yürüyüşü önemli bir örnektir. 5-9 Kasım 2001 tarihinde beş ayrı bölgeden

başlatılan ‘Küresel Eşitlik, Adalet ve Barış Yürüyüşü’yle iki örgüt arasındaki ilişkiler eylem alanında pekiştirilmiştir.

Küreselleşmenin tahribatına karşı emeğin küresel eylem günü olan 9 Kasım’da DİSK, KESK, Hak-İş ve Türk-İş üyeleri Ankara’da güçlerini birleştirmiştir. Sırayla birer konuşma yapan sendika başkanları konuşmalarında özetle; uygulanan politikaların yarattığı yıkımın tüm ülkeyi tehdit eden sosyal bir tehlikeye yol açtığını, 2002 bütçesiyle yıkımın daha da hızlanacağı, devletin küçültülmesi adına sosyal devletin tasfiyesine gidildiği, IMF reçetelerine boyun eğen iktidarın ve halkın sorunlarına yabancılaştıran meclisin ülke sorunlarına çözüm üretmediği, işten çıkarmalara karşı ortak mücadeleye hazır olunması gerektiği, küreselleşmenin emekçiler ve yoksul halklar üzerindeki tahribatına karşı emek güçlerinin uluslararası dayanışma ve mücadelesinde ortaklığın zorunlu olduğunu vurgulamışlardır (DİSK 12. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2004:197).

DİSK, 2003 yılında değiştirilen İş Kanunu’nu hakkında da tepkilerini açıkça ortaya koymuştur. DİSK’e göre 1475 sayılı İş Kanunu yürürlükten kaldıran yeni kanunla bireysel çalışma ilişkileri esneklik temelinde yeniden yapılandırılmıştır.

Esneklik, tüm dünyada işgücü maliyetlerini azaltmak ve rekabet edebilme koşullarını güçlendirmek için kazanılmış emek haklarının geri alınması, ücretlerin azaltılması, çalışanların yalnızlaştırılması, kuralsızlaştırma ve düzensizleştirme anlamına gelen bir dizi uygulamayı tanımlamaktadır.

Bu noktada Yıldırım Koç’un görüşlerine yer vermek yararlı olacaktır. Koç’a göre, günümüzde işçi hareketinin küçülmesini sadece neo-liberal politikalarla açıklamak Türkiye için yanlıştır. Türkiye’de özelleştirme politikalarının olumsuz etkilerine, IMF ve Dünya Bankası’nın dayattığı tarım politikalarına, kaçak işçiliğe ve

taşeronlaştırmaya değinmeden, sendikasılaşmanın sebebi olarak esnek üretim sistemini göstermek konuyu saptırmaktır. Türkiye’yi tanımadan, Amerikan sosyolojisinden etkilenererek yapılan esneklik açıklamaları bu anlamda geçersiz kalmaktadır. Türkiye’de kaçak işçilik esnekliğin en gelişkin biçimidir. Sendikalaşmadaki olumsuz gelişmelerin çok az bir kısmı esneklik, yalın üretim gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır.<sup>16</sup>

Değıştirilen İş Kanunu ile çalışma ilişkilerinde köklü bir anlayış değışikliği gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. 1475 sayılı yasanın sistematığıne bağılı kalınarak, çalışma biçimleri, sözleşme türleri, iş bulma hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi konularda var olan esneklik biçimlerine meşruiyet kazandırma, uygulamada yaygınlaşan kurlsız çalışma biçimlerini yasallaştırma istenmektedir.

Bu çerçevede DİSK Yönetim Kurulu 15 Temmuz 2002’de yapılan açıklamada, hazırlanan yasanın birçok yönden kabul edilemez olduğunu, iş yasasının 2821 ve 2822 sayılı yasalarla birlikte ele alınması gerektiğini ve iş güvencesinin bu çalışmalardan ayrı acil olarak çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır (DİSK 12.Genel Kurul Çalışma Raporu, 2004:164-228).

IMF ve Dünya Bankası politikaları ile ekonomiye yön vermeye çalışan siyasal iktidar, bu çerçevede kamusal alanı ve kamunun yapısını tümüyle değıştirmeyi hedeflemektedir. “Kamu Reformu” adı altında dayatılan yasa değışiklikleriyle amaçlanan kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, taşeronlaştırılması ve piyasalaştırılmasına hizmet etmektedir.

---

<sup>16</sup> Yıldırım Koç ile görüşme

DİSK, ağırlıklı olarak özel kesimde örgütlü olmasına karşın özelleştirmeye, kamu reformu adı altında sosyal devletin tasfiyesine, emekçilerin kazanımlarını yok etmeye dönük politikalara karşı mücadeleyi amaç edinmiştir.

Kamu yönetiminde ve personel sisteminde köklü değişiklikleri gündeme getiren bu yasayı ele almak üzere DİSK, KESK, TMMOB ve TTB ile birlikte ortak bir sempozyum düzenlemiştir.

20 Kasım 2003 günü, Ankara’da “Kamu yönetiminde yeniden yapılanma, reform değil, sosyal devletin tasfiyesi sempozyumu”nda iktidarın girişimleri, Anayasa tekniği, kamu yönetimi, çalışanların hakları ve denetim mekanizmaları açısından ele alınmıştır (DİSK 12. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2004:296).

DİSK, kamu iktisadi kuruluşlarının mülkiyetinin, yönetiminin veya sadece gelirlerinin tümüyle veya kısmen özel kişilere devredilmesini, kamuya ait etkinlik alanlarının özel sermayeye açılmasını içeren ve kendisini ideolojik bir saldırı biçiminde gösteren özelleştirmeye karşıdır.

Ulusal çıkarlar açısından özel öneme sahip kuruluşların kapatılması veya özelleştirilmesinin ülkenin geleceği açısından büyük sıkıntılar yaratacağı görüşündedir.

Bu açıdan, özelleştirme girişimlerine karşı, gerekli çabayı harcamayı, tavır almayı ve çözüm üretmeyi amaç edinmiştir ([www.disk.org.tr/tüzük](http://www.disk.org.tr/tüzük) ve kararlar).

Bu çerçevede Petrol-İş sendikasının özelleştirmeye karşı açtığı davaya DİSK tarafından da destek verilmiştir.

Tarihsel gelişim süreci de dikkate alındığında Avrupa Birliği’nin bir sermaye örgütlenmesi olduğu tezi, DİSK’in konuya bakış açısı olarak belirtilebilir.

Avrupa Birliği genişleme sürecinde aday ölkelerde çalışma hayatıyla ilgili düzenlemelerde, uyum adına sermayenin baskısıyla gerek çalışma koşulları, gerekse sendikal hak ve özgürlükler yönünden, birlik ve ILO normlarının gerisinde düzenlemelerin ortaya çıktığı görölmektedir. Bu durum Avrupa işçi sınıfının bütünü açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Avrupa sendikaları, serbest toplu pazarlık hakkının ve onun ayrılmaz parçası olan grev hakkının ciddi saldırı altında olduğunu açıklamaktadırlar. Ayrıca, başta emeklilik sistemleri olmak üzere sosyal refah devleti uygulamalarında radikal geriye dönüşler hızla gerçekleştirilmektedir.

Bu çerçevede DİSK, Avrupa Birliği'ne sermaye egemenliğine karşı mücadelenin sürdürüldüğü bir alan olarak bakmaktadır.

Avrupa işçi sınıfını hareketinin bir parçası olarak DİSK 12. Genel Kurul'unda aşağıdaki kararlar alınmıştır ([www.disk.org.tr/tüzük](http://www.disk.org.tr/tüzük) ve kararlar).

- Avrupa Birliği'nin, sermayenin çıkarları doğrultusunda dayattığı politikalara,
- Emekçilerin kazanılmış haklarına dönük saldırılara,
- Sosyal devletin tasfiyesini hedefleyen girişimlere karşı mücadeleyi yükseltmeyi,
- Sermayenin egemenliğine karşı işçi sınıfının söz ve karar sahibi olduğu bir Avrupa ve Dünya için işçi sınıfının uluslararası birlik, mücadele ve dayanışmasını güçlendirmeyi,
- Bu doğrultuda ICFTU ve ETUC ile yakın iş ve güç birliğini geliştirmeyi amaç edinmiştir.

### 3.5. Güncel Gelişmeler ve Eleştiriler

DİSK'in bugün geldiği noktayla ilgili çok ciddi saptamalar ve eleştiriler mevcuttur. Bunları çeşitli başlıklar altında toplamak gerekirse; DİSK'in hükümetle ve işveren kuruluşlarıyla ilişkileri, sendikanın taban ve tavan yapılanmasındaki farklılıklar, Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmelere yaklaşım tarzı ve son dönemde DİSK'in parti kurma girişimleri gibi konulardan bahsedilebilir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak eleştirilerin ortak noktası günümüzde DİSK'in sendikal yaşamda izlediği politikaların, 1980 öncesinden oldukça farklı olduğu yönündedir.

Bütün bu eleştirilerden yola çıkarak konuyla ilgili sendikacılarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde sorulan ortak sorular, küreselleşme sürecinin sendikalar üzerinde yarattığı tahribat konusunda neler yapılabileceği, DİSK'in 1980 sonrasındaki değişim potansiyelleri, dışarıdan yardım almanın ortaya çıkardığı sonuçlar gibi konularda yoğunlaşmıştır.

Tayfun Görgün'e göre, bugün küreselleşmenin oluşturduğu tahribat; sadece açlığın ve sefaletin yayılması, sosyal devletin ortadan kaldırılmasıyla sınırlı değildir. Bütün bunların yanında Türkiye gibi ülkelerde fundamentalist akımların büyümesi, etnik çatışmaların yaygınlaşması gibi sonuçlar da oluşturmaktadır. DİSK, bu süreçte dünyaya ve Türkiye'ye insan üzerinden bakan bir örgüttür. Bu kayıpları tek başına telafi edecek bir güce sahip değildir. Çünkü, toplum gitgide birbirinden uzaklaşmakta ve örgütsüzleştirilmektedir.<sup>17</sup>

DİSK Genel Sekreter Yardımcısı Perihan Sarı'ya göre ise, DİSK bugün, sınıf ve kitle sendikacılığı misyonunu sürdürmektedir. Kurulduğu döneme göre dünyanın

---

<sup>17</sup> Tayfun Görgün ile görüşme.

ve Türkiye'nin koşulları değişmiştir. Bu anlamda klasik sendikacılığın da değişime zorlandığı söylenebilir. DİSK de hiç kuşkusuz bu süreçten etkilenmektedir. Ancak Sarı'ya göre DİSK'in herhangi bir kimlik sorunu yoktur. Bunun en somut göstergesi, kendini tanımlarken vurguda bulunduğu bağımsızlığıdır. Bağımsızlıktan kasıt, hükümetten, siyasal partilerden ve işverenden bağımsız tutum izlemesidir.

DİSK, kendine bağlı sendikaların yoğun olarak özel sektörde örgütlendiği bir konfederasyondur. Özel sektörün, küreselleşme sürecinden doğrudan etkilenen bir sektör olduğu düşünülürse, DİSK'in de süreçten etkilendiği söylenebilir. Sarı'ya göre, özel sektör bu süreçte ulusal niteliğini kaybetmiştir. Bu anlamda DİSK de dahil bütün sendikalara yönelik bir örgütsüzleştirme süreci söz konusudur. DİSK bu süreç karşı kararlı bir mücadele sergilemektedir. Bu olumsuz süreci olumluya çevirmek için uluslararası sendikal mücadeleden yararlanmaktadır.<sup>18</sup>

Ancak uluslararası sendikacılık hareketi ve emeğin küreselleşmesi söylemleri Görgün'e göre, sorunu ortak olan toplumların, dayanışma içinde olması durumunda savunulabilir. DİSK bu anlamda emeğin küreselleşmesini savunmaktadır. Küreselleşmenin yarattığı sorunlar ortak hareket edilerek aşılabılır. Fakat, dünyanın gelişmiş ülkeleriyle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin emekçilerinin çıkarları birbirinden farklıdır. DİSK, AB düzlemindeki bir sendikacılığın sorunları çözmeyeceğinin bilincindedir. Küresel dayanışmaya giden yol, ancak benzer coğrafyalarda yaşayan emekçi sınıfların birleşmesiyle bulunacaktır.<sup>19</sup>

---

<sup>18</sup> Perihan Sarı ile görüşme.

<sup>19</sup> Tayfun Görgün ile görüşme.

### 3.5.1. Çağdaş Sendikacılık Konusundaki Eleştiriler

Bu noktada eleştirilerin bir kısmı çağdaş sendikacılık adı altında, sermayeyle uzlaşan bir sendikacılık yapıldığı yönündedir. Sarı'ya göre, sendikacılık zaten uzlaşmadan bağımsız düşünülemez. Bakıldığı zaman toplu sözleşme süreci de bir uzlaşma sürecidir. Bu noktada ancak sistemin yeniden üretimine katkı yapmak ve sınıfa ihanete varan bir tutum sergilemek eleştirilmelidir. DİSK böyle bir eleştiriyi hak etmemektedir. Yöneltilen tüm eleştiriler, aslında DİSK'e yönelik beklentilerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreçte bu misyon önemli ve değerli bir misyondur. DİSK ve bağlı sendikalar bu bilinçle hareket etmektedirler.<sup>20</sup>

Koç'a göre çağdaş sendikacılık gibi sınıf ve kitle sendikacılığı da gerçekçi kavramlar değildir. Çağdaş sendikacılık kavramı, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Avrupa sendikalarının kendi emperyalist burjuvalarıyla yakınlaşmak için geliştirdikleri bir tezdır. Bu kavramların hiçbirisi Koç'a göre Türkiye'de uygulanamaz. Çünkü Türkiye'deki işçi sınıfıyla Batı'daki işçi sınıfı birbirinden farklıdır. Batı'daki işçi sınıfı sömürden pay aldığı için sermayeyle uzlaşabilir. Ama Türkiye'de işçi sınıfıyla uzlaşmak isteyen bir sermayeden söz edilemez. Sonuç olarak her ülkede şartlar farklıdır.<sup>21</sup> Koç'un görüşlerinden hareketle denilebilir ki, sınıf ve kitle sendikacılığı gibi çağdaş sendikacılık da uygulanması her ülkede farklı sonuçlar doğuracak bir kavramdır.

Eski DİSK Genel Koordinatörü Ergün İşeri'ye göre, çatışma tezinden uzlaşma tezine geçiş, bir anlamda “glasnost” un sendikal alana taşınması anlamına gelmektedir. Bu kavram, sınıfın uzlaşmaz çelişkilerini örten, görmezden gelen bir savunuyu içermektedir. İşeri'ye göre, bu tarz yaklaşımların Türkiye sendikal

---

<sup>20</sup> Perihan Sarı ile görüşme.

<sup>21</sup> Yıldırım Koç ile görüşme.

hareketine, işçi sınıfının bütününe yarar getirebileceğini söylemek mümkün değildir. Masa başındaki diyaloglar, günlük yaşamda kaybedilen haklar, örgütsüzleştirilen işyerleri olarak yansımaktadır. İşçi sınıfının çatışma değil uzlaşma demesinin gerçek yaşamda hiçbir karşılığı yoktur.<sup>22</sup>

Görgün'e göre de sendikalar son tahlilde uzlaşabilmek için mücadele etmektedirler. Ancak uzlaşma ile uzlaşmacılık arasında fark vardır. Uzlaşmacılık güdümlü sendikacılığı ifade etmektedir. Sınıf çıkarlarından çok diğer kesimlerin çıkarlarına yönelik hareket etmek anlamına gelmektedir. DİSK'in karşı çıktığı böyle bir uzlaşmacılıktır. Çağdaş sendikacılık anlayışını da günün gerçeklerinin bilincinde, zamandan ve mekândan bağımsız olmayan bir sendikacılık anlamında kullanmaktadır.<sup>23</sup>

Bu noktada eleştirilerin sertliğine atıfta bulunarak belirtilmelidir ki, DİSK'in bugünkü durumu genelde dünyada, özelde ise Türkiye'de sendikaların düşürülmeye çalışıldığı konumdan bağımsız düşünülemez. Bütün bu gelişmeler birbiriyle bağlantılı süreçlerin ürünüdür.

### **3.5.2. 10 Aralık Platformu Konusunda Eleştiriler**

Kamuoyunda '10 Aralık Platformu' diye anılan toplantıların ilki DİSK'in davetiyle 14-15 Ekim 2005'te Bolu Abant'ta, 10 Aralık 2005'te de İstanbul'da toplanan akademisyen, siyasetçi, sendikacı ve siyasetçilerin katılımıyla yapılmıştır. Bu toplantılarda solun geleceğinin tartışmaya açılmasıyla yeni bir süreç başlamıştır.

---

<sup>22</sup> Ergün İşeri ile görüşme.

<sup>23</sup> Tayfun Görgün ile görüşme.

Siyasi kulislerde DİSK'in "yeni bir sol parti kurmayı amaçladığı" söylentileri İstanbul ve Eskişehir toplantılarıyla giderek artmıştır.

Görgün'e göre, 10 Aralık platformu DİSK'in oluşturduğu bir yapılanma değildir. 12 Eylül sürecinin yarattığı bir tahribat da geniş halk yığınlarını siyasetten uzaklaştırmak ve yabancılaştırmak olmuştur. Emekçi kesimler de siyasetten uzaklaşmıştır. Bu anlamda DİSK, üç ayrı kategoride bir emek yaklaşımı oluşturarak siyasetin kullanım zeminine sunmayı amaçlamıştır. Bu süreçte bilim çevreleri, aydınlar ve demokratik kitle örgütlerinden yardım alınmıştır. Bu üç kategoriden ilki dış politika, ikincisi siyasal partiler ve seçim yasasının değişmesi, üçüncüsü ise ekonomi politikasıdır. DİSK bu üç konuda genel bir talep ve yaklaşım geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla düzenlenen toplantıların bir uzantısı olarak -DİSK'in dışında ama DİSK'in renginin ve kokusunun yansıdığı- 10 Aralık Platformu oluşmuştur.<sup>24</sup>

Koç'a göre 10 Aralık Platformu ile amaçlanan, Avrupa Birliği'nin Türkiye'de görmek istediği reformist sola uygun bir siyasal parti yapılandırmaktır. Avrupa Birliği'nin Türkiye üzerinde uygulamak istediği politikalara destek verecek ve bunu solculuk adına yapacak bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır<sup>25</sup>

10 Aralık platformunun finansmanının Avrupa Birliği tarafından karşılandığı yönünde ciddi eleştiriler mevcuttur. Buna ve platformla ilgili diğer bazı eleştirilere karşı DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi çeşitli açıklamalar yapmıştır. Çelebi'nin Cumhuriyet Gazetesinin 16 Mart 2006<sup>26</sup> tarihinde yayınlanan açıklamalarına göre 10 Aralık platformunun amacı solda yenilenme, bütünleşme, kitleselleşmenin

---

<sup>24</sup> Tayfun Görgün ile görüşme.

<sup>25</sup> Yıldırım Koç ile görüşme.

<sup>26</sup> Cumhuriyet, (2006), Süleyman Çelebi ile Yapılan Görüşme, 16 Mart.

sağlanmasıdır. DİSK'in bu çalışmaları yapmasının nedeni sağın alternatifinin yine sağ olması karşısında duyduğu endişedir.

DİSK Genel Kurul kararlarının ışığında solu iktidara taşımak için var olan engellerin ortadan kaldırılması yönünde yol ve yöntemlerin nasıl olması gerektiğini tartışmaya açmış ve 10 Aralık platformu adını alan bu sürecin başlamasında kolaylaştırıcılık rolünü üstlenmiştir. Çelebi'ye göre, sosyal demokrasinin ve solun temel ilkelerinin demokrasi konusunda, ekonomi politikaları konusunda yeniden tanımlanmaya ihtiyacı vardır. Bunun temel ilkeleri üzerinde anlaşarak bütün birikimleri, bütün partileri ortak paydada bütünleştirmek amaçlanmaktadır. Amaç parti kurmaktan çok, solu bütünleştirmektir.

Bu hareketin finansmanı bazı çevrelerin yönelttiği eleştiriye göre AB'den alınan 1 milyon dolarlık fonla sağlanmaktadır. Bazı eleştirilere göre de Soros Vakfı'nın da desteği alınmaktadır. Süleyman Çelebi bu eleştirileri kesinlikle reddetmektedir. Çelebi, parasal konuda kamuoyu vicdanında aklanmamış hiç kimsenin sürecin içinde yer almayacağını söylemektedir.

Çelebi'ye göre, 10 Aralık Platformu, ülke gündeminde yerini bulmuştur. İşsizlik sorununa, kadınların adil temsil edilmesi sorununa ve sosyal politikaların uygulanması konusunda slogancı değil, çözüm üreten yaklaşımlar getirmiştir. Bu platformla daha çok solun kitlelerle buluşması hedeflenmiştir.<sup>27</sup>

---

<sup>27</sup> Süleyman Çelebi ile görüşme.

### 3.5.3. Avrupa Birliği'nden Para Yardımı Alma Konusunda Eleştiriler

Yıldırım Koç bu konuyla ilgili olarak, 12 Eylül sonrası DİSK için eleştirdiği tek noktanın dışarıdan parasal destek sağlaması olduğunu belirtmiştir. Özellikle DİSK'in kuruluş sürecinde Türk-İş'e yönelttiği eleştirilerden birinin de ABD Uluslararası Kalkınma Teşkilatı'ndan (AID) parasal destek aldığı konusunda olduğu düşünülürse, bugün aynı eleştirilerin DİSK için de söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak DİSK'e yöneltilen eleştiriler Amerika'dan değil, Avrupa Birliği'ne bağlı çeşitli ülkelerden kaynak sağladığı yönündedir. DİSK'in 1967 yılında yayımlanan 1 no.lu yayını "Türk-İş Çıkmazı" kitapçığıdır. Kitapçıkta "DİSK'in Yardım Alma Görüşü" başlığı altında şunlar yazılmaktadır (DİSK, 1967b: 16):

"DİSK, hiçbir işçi sendikasının devletten, hele yabancı bir devletten yardım almasını kesin olarak reddeder. İşçi sendikasına yapılacak yardım şu nitelikte olabilir: 1. Yardımı bir işçi örgütü yapabilir. 2. Yapılan yardım eğitim ve teknik yardım şeklinde olabilir. 3. Yardımı yapanın, yardımı alana kendi şartlarını dayatmaması lazımdır. 4. Yapılan yardım miktarının, yardım alan teşkilatın bütçesinde ağır basmaması, yani yardım kesilince o işçi örgütünün kendi normal çalışmalarını aksatmadan devam ettirebilmesi zorunludur."

Yukarıdaki açıklamaya bakıldığında, herhangi bir yabancı devletten yardım görmemek gerektiği vurgusu açıkça görülebilir. Bu anlamda yabancı devletin Amerika ya da Avrupa Birliği'ne bağlı herhangi bir ülke olması konu açısından çok da önemli görünmemektedir.

Koç'un kaynak göstererek açıkladığı üzere<sup>28</sup>, DİSK, Avrupa Komisyonu'ndan 150 bin Euro almıştır. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği'nin internet sayfasında aşağıdaki bilgi yer almaktadır<sup>29</sup>: "İkili Projeler: Demokratikleşme ve Sivil

<sup>28</sup> Yıldırım Koç ile görüşme.

<sup>29</sup> ([www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-hibeler-3.html](http://www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-hibeler-3.html))

Toplunun Güçlendirilmesine Yönelik Projeler: Şu anda AB tarafından desteklenen ve Türkiye'nin katıldığı 270.000 Euro bütçeli iki proje vardır. İlki DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) diğeri ise TOSAV (Toplumsal Sorunları Araştırma Vakfı) tarafından yürütölmektedir.” DİSK'in 11. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda da “Yurt dışından gelen proje karşılığı” başlığı altında gelir kaydedilen bir para vardır. Bu paranın 150.000 Euro olduğı bilinmektedir. 15.9.1997-30.06.2000 döneminde DİSK'in aidat gelirleri 317,2 milyar lira iken, içinde proje gelirlerinin yer aldığı “diğer gelirler” 143 milyar liradır (DİSK, 11. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2000: 224, 226, 228, 230, 238).

DİSK, Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa İnisiyatifi isimli bir yapılanma (European Initiative for Democracy and Human Rights) aracılığıyla da Avrupa Komisyonu'ndan 550.128 Euro almıştır.<sup>30</sup>

Bunun gibi projeler için ya da doğrudan yabancı ölkelerden parasal destek sağlandığı ortadadır. Bilimsel projeler için yardım almanın yanlışlığı konusu çeşitli tartışmalara yol açacak niteliktedir. Eleştirilen nokta, yardım alındığı takdirde, sendikaların bağımlı politikalar izlemeye başladığı yönündedir. Ancak yardımlaşma, uluslararası dayanışma çizgisinde kalıyor ve sendikal bağımsızlık korunuyorsa sorun ortadan kalkabilmektedir. Burada soru; sendikal dayanışmanın sınırlarının nereye kadar vardırğdır.

Sarı'ya göre ise, DİSK'e yapılan yardımlar konusu spekülatif bir tartışmadır. Bu konuda söz gelimi ETUC ile ilişkisi sınırlanmış ve tanımlanmıştır. Pragmatist bir ilişkiden söz edilemez. DİSK'in AB süreci karşısındaki tutumu da oldukça açıktır. DİSK, emeğin iki yüz yıllık kazanımları göz ardı edilmeden, Türkiye'deki işçi

---

<sup>30</sup> Proje referans numarası B7-701/2001/0222'dir. Toplam proje maliyeti ise 704.078 Euro'dur (<http://europa.eu.int/comm/europaaid/projects/eidhr/pdf>).

sınıfının da bu mücadelelere sahip çıkması gerektiği görüşündedir. Bu bakımdan süreç uluslararası dayanışma gerektiren bir süreçtir. ‘Sosyal miras’ olarak bakılan bu mücadeleler sonucu elde edilen kazanımlarla bütünleşmek gereklidir.<sup>31</sup>

Birleşik Metal-İş Sendikası Genel Sekreteri Mehmet Beşeli’ye göre, prensip olarak sendikal hareket kendi öz kaynaklarına dayanmak zorundadır. Ancak maddi destek konusu bir yana bırakıldığı zaman, ideolojik destek anlamında, bazı sendikaların dışarıdan danışmanlık hizmeti sağlamaları da söz konusudur. Beşeli’ye göre, bu durumun maddi destek almaktan bir farkı yoktur. Parasal destek sağlarken, duruşun değişmemesi burada önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu konuya bir örnek olarak Beşeli, Brezilya’daki “topraksız köylüler” hareketinin (MST) liderinin sözlerini vermiştir. Hareketin lideri, Avrupa Birliği’nden para yardımı almaları konusunda eleştirildiği zaman şöyle bir cevap vermiştir: “Bin yıldır onlar bizi sömürdüler. Sömürdüklerinin karşılığını verme zamanıdır”.<sup>32</sup>

Ergün İşeri’ye göre bu tarz eleştiriler ciddiye alınır tarzda değildir. İşeri’ye göre, Avrupa Komisyonu’nun fonları ile kastedilen, Avrupa’daki her vatandaşın gelirinden, harcamasından kesilen vergilerdir. Türkiye’de bu fonlara bir şekilde katkı yapmaktadır. Yani bu fonlardan para almakla, Türkiye’deki fonlardan para almak arasında bir fark yoktur. Bu fonlar, DİSK’i hiçbir koşul altında bir kuruma, ülkeye, örgüte bağımlı kılan, DİSK’in temel değerlerinden taviz vermesine yol açan bir yapıya ve işleyişe sahip değildir.<sup>33</sup>

DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi’ye dışarıdan yardım alma konusundaki görüşleri sorulduğunda konuya şu şekilde yaklaşmıştır: Çelebi’ye göre DİSK özellikle 1978 sonrasında Batılı sendikalarla yakınlaşma yoluna gitmiştir.

---

<sup>31</sup> Perihan Sarı ile görüşme.

<sup>32</sup> Mehmet Beşeli ile görüşme.

<sup>33</sup> Ergün İşeri ile görüşme.

Demokrasinin tüm kurum ve mekanizmalarıyla uygulandığı bir sendikal yapılanma hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 1978’de DİSK, Genel Kurul kararıyla Avrupa sendikalarıyla diyalog kurulması ve bu hareketle bütünleşme için adımlar atmıştır. Tam da bu süreç yeni başlamışken, darbe olmuş, DİSK yargılanma sürecinde Avrupalı sendikalardan yardım görmüştür. Çelebi’ye göre bu yardımlar maddi ve manevi destek şeklinde kendini göstermiştir. Bu dayanışma uluslararası işçi sınıfının dayanışmasıdır.

Çelebi’ye göre DİSK bugün çeşitli projelerin parçası olmaktadır. Ama bu projelerde emperyalist bir organizasyonun parçası olarak yer almamaktadır. Bir güdümlülük söz konusu değildir. DİSK, Çelebi’nin görüşüne göre hukukunu para yoluyla sağlayan bir örgüt değildir. ETUC (European Trade Unions Confederation)’un içinde yer aldığı projelere dahil olmuş, olmaya da devam edecektir. Asıl amaç emeğin Avrupa’sının oluşturulmasıdır. Bunun yolu da emeğin küreselleşmesidir. Neo-liberal saldırılara karşı ayakta kalmanın tek yolu budur. Sonuç olarak Süleyman Çelebi’ye göre Avrupa ülkelerinden maddi ve manevi destek sağlanmasının tek nedeni uluslararası işçi sınıfı dayanışmasının sağlanmasıdır.<sup>34</sup>

#### **3.5.4. DİSK’in Yaşadığı Değişim Konusunda Eleştiriler**

Koç’a göre, 12 Eylül öncesi uygulanan ithal ikameci ekonomi politikaları açısından işgücü maliyetlerinin yüksekliği çok büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Böyle bir dönemde sendikacılık nispeten daha kolaydır. Ancak 1980 sonrasında ihracata yönelik sanayileşme politikalarıyla birlikte, iç pazar uluslararası rekabete

---

<sup>34</sup> Süleyman Çelebi ile görüşme.

açık hale gelmiştir. Maliyetlerin düşürülmesi zorunluluğu karşısında, sermaye işgücü maliyetleriyle oynama yolunu seçmiştir. Bu durumda sendikacılık yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. DİSK de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.<sup>35</sup>

Yine Koç'a göre, 1980 öncesi dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı incelenmeden DİSK'i eleştirmek yanlıştır. Çünkü, 1980 öncesi dönemle, 1991 sonrası dönemin siyasal dokusu birbirinden farklıdır. Özellikle 1975-1980 arası dönem son derece politize bir dönemdir. Bu anlamda sendikacılığın çok daha şiddetli eylemlerle birlikte yürütüldüğünden söz edilebilir.<sup>36</sup>

Bu noktada DİSK Yönetim Kurulu tarafından yapılan 2005 yılı değerlendirmesi ve 2006 yılı için konulan hedeflere (2005) de bakmakta fayda vardır. DİSK'e göre 2005 yılında ekonomide bir önceki yılın devamı niteliğinde gelişmeler yaşanmıştır. Hükümetin ekonomi yönetimini tamamiyle IMF ile yapılan stand-by anlaşmalarına göre sürdürmesi sonucu bir yandan enflasyon kontrolü ve faiz dışı fazla yoluyla borç geri ödemesi temel ekonomik hedef olarak kalırken, diğer yandan bu ekonomi anlayışının doğurduğu yapısal sorunları derinleştirmiştir.

Düşük kur ve yüksek faiz sarmalına dayanan sıcak para politikasıyla ekonomi finanse edilmiş, ama rekor düzeye ulaşan cari açık, ihracatta tıkanma, sanayi yatırımlarının durması ve buna bağlı olarak da kronikleşen işsizlik ve yoksulluk gibi sorunları beraberinde getirmiştir.

Hükümet, verimli ve kârlı kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini kamu finansmanı için temel bir kaynak olarak görmektedir. Bu çerçevede Ereğli Demir Çelik, Seka, Tüpraş, Telekom gibi temel ulusal stratejik işletmeler özelleştirilmiştir.

---

<sup>35</sup> Yıldırım Koç ile görüşme.

<sup>36</sup> Burada belirtilmesi gereken bir nokta da, 1980 öncesindeki Sovyetler Birliği etkisinin 1991 sonraki dönemde ortadan kalkmasıdır.

DİSK Yönetim Kurulu, özelleştirme uygulamalarına 'karşı bir tepki geliştirse de, her tür eylem ve etkinlikle karşı konulmaya çalışılsa da, bu tavır hükümetin neo-liberal politikalarını değiştirecek bir güce ulaşamadı' tespitinde bulunmaktadır. Tespit doğru olsa da, bu politikaları değiştirmek için DİSK'in çok fazla çaba göstermediği de açıktır. Özelleştirmeye karşı yeterince mücadele edilmemiştir (Akkaya, 2006).

DİSK (2005), bir işçi sendikası olarak TÜSİAD'ın yanında yer almalarını demokratik bir tavır olarak nitelemektedir. Bu durumun TÜSİAD veya herhangi bir işveren kuruluşu ile anlaşma veya uzlaşma anlamına gelmediği belirtilmektedir.

Bu değerlendirmelerde DİSK Yönetim Kurulu, bütün eleştirilerin tersine DİSK içinde herhangi bir değişim olmadığını iddia etmektedirler. DİSK'in kurulduğu günden bu yana gerek ilkeleri, gerekse eylem ve söylemiyle Türkiye'nin demokratikleşme mücadelesinin lokomotifi olduğu söylenmektedir. DİSK olarak siyasal ve toplumsal yaşamın her alanına karşı sorumluluk duyulduğu vurgulanmaktadır.

DİSK'in bu görüşlerinden hareketle tekrar belirtilmelidir ki, DİSK'i eleştirirken, sendikanın içinde bulunduğu konjonktürel yapı dikkate alınmalıdır. Ülkede ve dünyadaki sendikacılık hareketinin yaşadığı kriz göz önünde tutulmadan yapılan eleştiriler temelsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Koç'a göre, 1980 öncesindeki işçi sınıfı ile bugünkü işçi sınıfı aynı değildir. Bugünkü siyasal partilerin işçi sınıfı tabanında ağırlıkları yoktur. Bu durum da sendikal politikaları olumsuz etkilemekte ve eylem yapabilme kapasitesini

azaltmaktadır. Bu anlamda yapılan eleştirilerin sınıf hareketinin işleyişini bilmemekten kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.<sup>37</sup>

Yapılan eleştirilerden bir tanesi de DİSK'in sınıf örgütü olmaktan çok bir sivil toplum örgütü haline geldiği yönündedir. Sarı'ya göre, DİSK'in bu konuda herhangi bir şekilde kimlik bunalımı yaşadığı söylenemez. DİSK, sendikaların temsil yeteneğinin artırılması, örgütlenmenin, genişlemenin ve büyümenin önündeki engellerin kaldırılması ve tabanla bütünleşmenin sağlanması yönünde mücadelesini sürdürmektedir. Örneğin Ekonomik ve Sosyal Konsey'de yer alabilmesinin koşulu olarak, emeğin geniş olarak temsil edildiği bir platform sağlanmasını göstermiştir. Daha önce belirtildiği gibi 4857 sayılı İş Yasası'na karşı da mücadele etmiştir. DİSK, bu konuda diğer sendikaların desteği olmaksızın, yasanın daha esnek biçimde çıkmasına engel olmuştur.<sup>38</sup>

Buna ek olarak Sosyal Güvenlik Reformu'na da kararlı bir karşı duruşu söz konusudur. Yasanın bazı hükümlerinin geri çekilmesi konusunda önemli kazanımlar elde etmiştir.

DİSK'in devrimciliğindeki azalma konusundaki eleştirilere yönelik Görgün, DİSK'i devrim yapacak bir kurum olarak görmenin yanlış olduğunu belirtmiştir. DİSK'in devrimciliği Görgün'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerine benzer bir devrimciliktir. Bu anlamda gericiliğe, irtica tehdidine karşı bir devrimciliktir. Sistemi değiştirecek ya da işçi diktatörlüğünü savunan -bir anlamda Marksist- bir devrimcilik değildir.<sup>39</sup>

Koç'a göre de DİSK 1967'de kurulurken 'devrimci' ifadesi ihtilalci ya da Marksist bir anlamda kullanılmamıştır. Nitekim DİSK'in kurucuları TİP'li olmasına

---

<sup>37</sup> Yıldırım Koç ile görüşme.

<sup>38</sup> Perihan Sarı ile görüşme.

<sup>39</sup> Tayfun Görgün ile görüşme.

rağmen, TİP bünyesinde de 1966 kongresine kadar Marksizm açıkça savunulmamıştır. 1966 kongresinde de ‘sosyalizm’ olarak geçmiştir. Bu anlamda DİSK için o dönemde devrimcilik 1961 anayasasının uygulanmasıdır.<sup>40</sup>

Hem Koç hem de Görgün’ün görüşlerinden hareketle, DİSK’in devrimciliğinin kuruluş yıllarındaki anlayıştan sapma göstermediği anlaşılmaktadır. Eleştirilmesinin sebebi, eleştirenlerin devrimciliğe yükledikleri anlamla ilgilidir.

Mehmet Beşeli’ye göre, 1980 öncesine göre DİSK’in kiteselliğine, toplumsal ve siyasal sorunları ele alışına bakıldığında bir farklılık gözlemlenmektedir. Ancak bu farklılık o dönem DİSK’i besleyen siyasal akımların geri çekilmesiyle de yakından ilgilidir. Beşeli’ye göre, geçmişte işçi sınıfı sola daha yakındı, şimdi ise, İslami ve milliyetçi kadroların etkisinde kalmaktadır. Bu kadrolar da kendi sendikal hareketini yaratamamaktadır.<sup>41</sup>

DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi, 1980 sonrası dünyanın ve Türkiye’nin 1980 öncesine göre farklı bir konumda olmasından hareketle, DİSK bünyesinde de bir değişim yaşandığından söz etmiştir. Ancak bu değişim kesinlikle söylemin ötesinde bir değişim değildir. İdeolojik perspektifte herhangi bir kayış yoktur. DİSK, Çelebi’ye göre kuruluş yıllarında da tercihini emekten yana, soldan yana koymuştur, bugün de durum böyledir. Bu anlamda DİSK’in ilkelerinde bir değişim olmamıştır, sadece üslubu değişmiştir.<sup>42</sup>

Bu duruma örnek olarak, Çelebi 1 Mayıs’larda attıkları sevgiye yönelik sloganları göstermiştir. Sorunlara tersten cevap aradıkları vurgusunu yapan Genel Başkan, eskiden “Kahrolsun Faşizm” diyen DİSK’in bugün “Demokrasiyi seviyorum” diye slogan attığını belirtmiştir. Çünkü demokrasinin olduğu yerde

---

<sup>40</sup> Yıldırım Koç ile görüşme.

<sup>41</sup> Mehmet Beşeli ile görüşme.

<sup>42</sup> Süleyman Çelebi ile görüşme.

faşizm olmaz. Bu bir değişimdir, ancak asla ilkesizlik değildir. Mücadele rotasının değişimi hiç değildir. “DİSK değişti, eski DİSK’i arıyoruz” yönündeki eleştirilere Çelebi şöyle yanıt vermektedir:<sup>43</sup>

“Evet ben de eski DİSK’i arıyorum. Ama eski dünyayı ve eski işçi sınıfını da arıyorum. Biz 1980 sonrasında dışarıdan ithal edilmiş yöneticiler değiliz. Bedellerini ödeyerek, çok çeşitli mücadeleler vererek bugünlere geldik. Uslanan, terbiye edilen değil, deneyimleriyle bu sürece müdahil olan insanlarız.”

Beşeli’ye göre DİSK’in bugününü eleştirirken genellemelerden kaçınmak gereklidir. Bu anlamda herhangi bir örgüt değerlendirilirken, tarihsel bağlam içinde düşünülmelidir. Beşeli’nin görüşüne göre bugün için, işçi sınıfının bağımsızlığını savunan, daha militan bir sendikaya ihtiyaç vardır. Böyle bir yapılanma DİSK’in mücadele tarzı ve duruşu açısından, sendikal geleneği içinde gerçekleştirebilir bir durumdur. DİSK’in içerisinde de yeni bir konfederasyon oluşması gerektiğini düşünen ve bunun için çaba gösteren gruplar mevcuttur.<sup>44</sup>

Denilebilir ki, görüşmelerden çıkan ortak sonuç, DİSK’in yaşadığı dönüşümün, dünyanın ve Türkiye’nin yaşadığı dönüşümle bağlantılı olduğu yönündedir. Bütün bu dönüşümler iyice algılanmadan bizatihi, DİSK’i yaşadığı dönüşümden dolayı suçlamanın eksikliği ortadadır.

---

<sup>43</sup> Süleyman Çelebi ile görüşme.

<sup>44</sup> Mehmet Beşeli ile görüşme.

## SONUÇ

İşçi sınıfı tarihi, aynı zamanda mücadelelerin tarihidir. Bu tarihin bilinmesi ve gerektiği gibi irdelenmesi, bugün yaşadığımız pek çok sorunun anlaşılması ve aşılmasını sağlayacak; geçmişi anlamak, bir bakıma bugünü de anlamaya ve yorumlamaya katkıda bulunacaktır.

1970'lerden itibaren dünyada çok ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Kapitalizm, yaşadığı krizi çeşitli yöntemlerle aşmaya çalışırken, dünya hızla neo-liberal politikaların etkisine girmiştir. Yeni dünya düzeninde sürecin yeniden yapılandırılmasının aracı, neo-liberal politikalar olmuştur. Gelişmiş ülkeler, sürecin yapılandırılmasının baş aktörleri olurken, pek çok üçüncü dünya ülkesi de bu değişime ayak uydurmaya zorlanmıştır.

Bu gelişmelerin yaşanmasında hiç kuşkusuz, komünist rejimin yıkılması ve dünyanın hızla sömürgeleştirilmeye çalışılmasının da etkisi çok büyük olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu olarak nitelendirilen dünya, hızla tek kutuplu bir yapıya bürünmüş, kapitalizm tüm dünyanın egemen ekonomik sistemi haline gelmiştir. Doğu Bloğu ülkelerinin kapitalistleşme süreci başlamış, gelişmekte olan ülkelere de yapısal uyum politikaları, neo-liberalizmin yaşama geçirilmesini kolaylaştırmıştır.

Neo-liberal politikalara uyum sağlamakta güçlük çeken ülkelere -Şili, Türkiye, vb.,- dışarıdan müdahalelerle darbe ortamı yaratılmış, ülke içindeki neo-liberallerin de katkısıyla, bu ülkelerin direnci kırılmaya çalışılmıştır. Türkiye örneğinde, yeniden yapılandırma politikalarının ekonomik altyapısı 24 Ocak kararlarıyla, siyasi altyapısı ise 12 Eylül darbesiyle oluşturulmuştur.

12 Eylül darbesinin Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve sendikal hayatında yarattığı olumsuz etkiler hiç tartışmasız çok derindir. Çalışma hayatında 1980 öncesi durumla kıyaslandığında bir geriye gidiş söz konusudur. Çıkarılan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'yla, 1980 öncesi kazanımların çoğu yok edilmiş, sendikalar pek çok yasak ve kısıtlamayla karşı karşıya bırakılmıştır.

Bu dönemde, çalışma hayatını ilgilendiren yasalar değişmiş, örgütlenmeyi kısıtlayan, sendikal mücadeleyi baskı altında tutan yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Bunların yanında 1982'de Anayasa değişmiş, DİSK'in kuruluş bildirgesinde kaynak gösterilen 1961 Anayasası yürürlükten kalkmıştır.

Tabanlarındaki daralmayı bu nedenlerle durduramayan sendikalar mücadelecilik geleneğinden uzaklaşırken, sermaye, sendikasızlaştırma operasyonlarını, emekçilerin haklarını budayan uygulamaları sürdürmüştür. Sendikal kadrolara ve sendikalara karşı işçi sınıfında giderek artan bir güvensizlik baş göstermiştir.

Gelinen noktada, sendikalar sınıf çıkarlarını savunan örgütler olmaktan çok, mücadele etme potansiyelinden uzak meslek birlikleri haline gelme sorunuyla karşı karşıyadır.

Bu olumsuz gelişmelerden etkilenen sendikal yapılanmaların başında hiç şüphesiz DİSK gelmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde bir sendikanın yargılanma süreci bu kadar uzun sürmemiş, bu kadar çok sanıklı bir dava yaşanmamıştır. DİSK faaliyete başladıktan sonra pek çok zorlukla karşılaşmış, sendikal yaşamda sıfırdan var olma mücadelesi vermiştir.

DİSK'in yeniden faaliyete geçtiği dönem, hem dünyada hem de Türkiye'de solun ve sendikaların kendilerini tanımsız hatta işlevsiz buldukları, bu nedenle de yeniden tanımlama çabası içine girdikleri bir döneme rastlamıştır. DİSK bu dönemde hem yeniden örgütlenme mücadelesi vermiş, hem de yaşanan değişimlere ayak uydurmaya çalışmıştır.

Bu çalışma, DİSK'in 1980 sonrasında bir değişim yaşadığını göstermektedir. DİSK'in yöneticilerine göre bu değişimde dünyada ve ülkede yaşanan gelişmelerin yanında, Türkiye işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişimlerin de etkisi büyüktür. Görüşme yapılan sendikacıların çoğu, işçi sınıfının 1980 öncesindeki aktif, siyasi gelişmelerde söz sahibi ve sola yakın olma özelliklerini büyük ölçüde yitirdiği; bunun yerine daha çok İslamcı ve milliyetçi akımların etkisine girdiği; böyle bir yapılanma içinde DİSK'in üye tabanının daralmasının kaçınılmaz olduğu kanaatindedir.

Bu yeni sendikal yapılanma içinde, DİSK'in 1980 öncesi söylemlerinden de uzaklaştığı görülmektedir. Daha çok çağdaş sendikacılık anlayışına yakın bir tutum izleyerek, sistemle uzlaşmaz tavrından uzaklaşıp, işçi sınıfının hak ve çıkarlarını sistemle uyum halinde mevcut düzen içinde arayan bir örgüt haline gelmiştir. Üstelik DİSK yöneticileri bu durumu DİSK'in geleneksel-kuruluş ilkelerinden bir sapma olarak görmemektedirler. Sadece demokrasinin tüm kurum ve mekanizmalarıyla daha uygulanır hale gelmesinin önü açılmaya çalışılmaktadır ve bu, sendikal mücadele anlamında onlar için yeterlidir.

DİSK'in, kuruluşundan bu yana, Türk sendikal hayatında çok önemli bir yer tuttuğu tartışmasızdır. DİSK'in tarihi, çoğu zaman Türkiye solunun ve demokratik mücadelesinin de tarihidir. Ancak yine tartışmasız olan bir nokta da DİSK'in 1980

sonrasında yaşadığı dönüşümdür. Genel Başkan Süleyman Çelebi'nin de belirttiği gibi, “dönüşüm sadece DİSK'in söylemlerinde midir, yoksa ilkelerinde de bir değişim yaşanmakta mıdır” sorusu, bu konuyla ilgilenen herkesin üzerinde düşünmesi gereken bir sorudur.

Tüm çalışma boyunca, DİSK'in 1980 öncesindeki örgütlenme düzeyinden, eylemliliğinden, işçi sınıfını merkeze alarak Türk siyasi yaşamında söz sahibi olma özelliğinden uzaklaşıp uzaklaşmadığı incelenmiştir. Araştırma sırasında görüşülen DİSK yetkilileri, bu tür sapmalardan dolayı tek başına DİSK'i suçlamanın haksızlık olacağını; sonuç olarak ne dünya, ne Türkiye, ne de işçi sınıfının yapısının 1980 öncesi ile aynı olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu yıl 40. yaşını kutlayan DİSK'in toplumsal muhalefette hâlâ söz sahibi olduğu söylenebilir. Ama içinde bulunduğumuz ortamda, varolma mücadelesi verdiği de bir gerçektir. 1980 öncesinin eylemliliğini, kitleleri peşinden sürüklemek becerisini yakalaması belki mümkün değildir, ama bunun için gerekli çabayı gösterip göstermediği de tartışma konusudur.

## ÖZET

Bu çalışmada ağırlıklı olarak, 1980’li yıllarla birlikte sonuçları hissedilmeye başlayan küreselleşmenin emek süreci ve sendikalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1980 sonrasında Türkiye’de yaşanan değişimleri en ağır hisseden konfederasyonlardan biri olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), çalışmanın temel inceleme alanını oluşturmuştur.

Küreselleşme sürecinin çok çeşitli boyutları vardır. Süreç, kapitalizmin tarihsel serüveninden bağımsız düşünülemez. Küresel kapitalizmin geldiği son aşamada, finansal serbestleşme, sosyal devletin tahribi, özelleştirme, emek süreçlerinde esnekleşme temel eğilimler olarak belirlemektedir. Bütün bu değişimler karşısında, sendikal tepkiler çok büyük önem taşımaktadır. Çalışmada, DİSK’in tüm bu yapısal değişimlere karşı gösterdiği tepkiler ortaya konmaya çalışılmıştır.

DİSK’in 1980 sonrası örgütsel yapısındaki değişimler, bağlı sendikaların üye sayılarındaki dalgalanmalar, sürece tepki olarak gerçekleştirdiği endüstriyel eylemler temel inceleme alanlarını oluşturmuştur.

Bugün yaşanan sürece, dünya çapında bakıldığı zaman, çok çeşitli sendikal tepkilerle karşılaşmak mümkündür. Kimi sendikalar küreselleşme sürecini tehdit olarak algılamakta, kimileri sürece meydan okuyarak karşı çıkabilmektedir. Şüphesiz, bir ülkedeki sendikal hareketin yapısı, o ülkedeki emek hareketlerini yönlendiren en önemli unsurdur.

Bu çerçevede, DİSK’in Türkiye’nin sendikal tarihinde çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Şüphesiz DİSK, yaşanan süreç içinde varolma mücadelesi vermektedir. Burada önemli olan konu, bu mücadele sırasında temel ilkelerinden ödün verip vermediğidir.

Çalışmada konuyu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak adına DİSK içinden ve dışından çeşitli sendikacılarla görüşmeler yapılmıştır. Esas olarak amaçlanan DİSK'in iddia edildiği gibi bir dönüşüm yaşayıp yaşamadığını saptayabilmektir.

## **ABSTRACT**

In this work, the effects of globalization -whose results started to be seen during early 1980's- on the labour process and trade unions have been studied. The basic searching area is the "Confederation of Progressive Trade Unions" (DİSK), one of the confederations who very hardly experienced those changes in Turkey after 1980.

There are many different dimension of globalization process. First of all it can not be thought dependent from the historical adventure of capitalism. At the very recent stage which global capitalism arrived, financial freedom, destruction of social state, flexibility of the labour process and privatization appear as the basic tendencies. The reactions of trade unions against these changes are very important. In this study, the reactions of DİSK against these structural changes have been tried to be revealed

The changes in organizational structure of DİSK after 1980, undulation in the number of members of affiliated unions, the strikes and industrial activities that the Confederation realized as reaction against the process, etc., have constituted the specific searching points of the study.

When one looks worldwide at the process which we experience today, it is possible to face with many kinds of trade unionic reactions. While some of trade unions understand the globalization only as a threat, some others are also able to resist to the process in a challenging manner. Certainly, the structure of the trade unional movement in a county is the most important element that directs the labour movement in that country.

In this frame, it can be said that DİSK has a very important place in Turkish trade unional history. Of course, DİSK is in a struggle of existence in current process. But the important subject at this point is, whether it makes concession from its basic principles or not.

In this study, interviews were made with some trade unionists inside and outside of DİSK to enlighten the subject with more details. The real purpose of this study is to determine if DİSK lives a transformation or not.

## EKLER

### EK 1

**TABLO 8. Temmuz 1993 itibariye DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları**

| İşkolu                                     | Bağlı Sendika Sayısı | Sendika Adı      | Üye Sayısı     | Üye Yüzdesi |
|--------------------------------------------|----------------------|------------------|----------------|-------------|
| Tarım ve Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık | 1                    | T.İ.S            | 69             | -           |
| Madencilik                                 | 1                    | Dev Maden Sen    | 22             | 0.01        |
| Petrol Kimya ve Lastik                     | 1                    | Lastik-İş        | 32             | 0.01        |
| Gıda Sanayi                                | 1                    | Gıda-İş          | 29.875         | 10.80       |
| Dokuma                                     | 1                    | Tekstil          | 41.247         | 11.27       |
| Ağaç                                       | 1                    | Asis             | 27             | 0.04        |
| Kağıt                                      | 1                    | Tümka-İş         | 2.863          | 11.37       |
| Basın ve Yayın                             | 1                    | Basın-İş         | 3.057          | 11.24       |
| Banka ve Sigorta                           | 1                    | Bank-sen         | 42             | 0.05        |
| Çimento, Toprak ve Cam                     | 1                    | Cam Keramik-İş   | 22             | 0.01        |
| Gemi                                       | 1                    | Limter-İş        | 1.157          | 12.35       |
| İnşaat                                     | 1                    | Devrimci Yapı-İş | 17             | 0.01        |
| Enerji                                     | 1                    | Tek Ges-İş       | 35             | 0.02        |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar      | 2                    | Sine-sen         | 31             | 0.01        |
|                                            |                      | Sosyal-İş        | 13.799         | 3.88        |
| Kara Taşımacılığı                          | 1                    | Nakliyat-İş      | 34             | 0.05        |
| Haberleşme                                 | 1                    | Yeni Haber-İş    | 82             | 0.02        |
| Sağlık                                     | 1                    | Dev Sağlık-İş    | 3.927          | 11.75       |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri               | 1                    | Oleyis           | 23.567         | 14.06       |
| Genel İşler                                | 1                    | Genel-İş         | 40.590         | 16.19       |
| <b>TOPLAM</b>                              | <b>20</b>            |                  | <b>160.495</b> |             |

Kaynak: Resmi Gazete 17 Temmuz 1993, Sayı: 21640.

**EK 2**

**TABLO 9. Temmuz 1994 itibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları**

| <b>İşkolu</b>                              | <b>Bağlı Sendika Sayısı</b> | <b>Sendika Adı</b> | <b>Üye Sayısı</b> | <b>Üye Yüzdesi</b> |
|--------------------------------------------|-----------------------------|--------------------|-------------------|--------------------|
| Tarım ve Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık | 1                           | T.İ.S              | 244               | -                  |
| Madencilik                                 | 1                           | Dev Maden Sen      | 22                | 0.01               |
| Petrol Kimya ve Lastik                     | 1                           | Lastik-İş          | 25.937            | 15.43              |
| Gıda Sanayi                                | 1                           | Gıda-İş            | 30.823            | 10.66              |
| Dokuma                                     | 1                           | Tekstil            | 45.754            | 12.21              |
| Ağaç                                       | 1                           | Asis               | 2.102             | 3.26               |
| Kağıt                                      | 1                           | Tümka-İş           | 2.876             | 11.36              |
| Basın ve Yayın                             | 1                           | Basın-İş           | 4.276             | 15.23              |
| Banka ve Sigorta                           | 1                           | Bank-sen           | 12.207            | 14.70              |
| Çimento, Toprak ve Cam                     | 1                           | Cam Keramik-İş     | 22                | 0.01               |
| Metal                                      | 1                           | Birleşik metal-İş  | 61.652            | 13.25              |
| Gemi                                       | 1                           | Limter-İş          | 1.175             | 12.96              |
| İnşaat                                     | 1                           | Devrimci Yapı-İş   | 17                | 0.01               |
| Enerji                                     | 1                           | Tek Ges-İş         | 35                | 0.02               |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar      | 2                           | Sine-sen           | 31                | 0.01               |
|                                            |                             | Sosyal-İş          | 44.269            | 12.44              |
| Kara Taşımacılığı                          | 1                           | Nakliyat-İş        | 7.164             | 10.45              |
| Haberleşme                                 | 1                           | Yeni Haber-İş      | 50                | 0.12               |
| Sağlık                                     | 1                           | Dev Sağlık-İş      | 4.351             | 12.45              |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri               | 1                           | Oleyis             | 24.028            | 13.78              |
| Genel İşler                                | 1                           | Genel-iş           | 46.696            | 16.91              |
| <b>TOPLAM</b>                              | <b>21</b>                   |                    | <b>313.731</b>    |                    |

Kaynak:Resmi Gazete 17 Temmuz 1994, Sayı: 21993.

**EK 3**

**TABLO 10. Temmuz 1996 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikaların Üye Sayıları**

| <b>İşkolu</b>                              | <b>Bağlı Sendika Sayısı</b> | <b>Sendika Adı</b> | <b>Üye Sayısı</b> | <b>Üye Yüzdesi</b> |
|--------------------------------------------|-----------------------------|--------------------|-------------------|--------------------|
| Tarım ve Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık | 1                           | T.İ.S              | 225               | -                  |
| Madencilik                                 | 1                           | Dev Maden Sen      | 685               | 0.56               |
| Petrol Kimya ve Lastik                     | 1                           | Lastik-İş          | 25.881            | 14.67              |
| Gıda Sanayi                                | 1                           | Gıda-İş            | 27.120            | 9.15               |
| Dokuma                                     | 1                           | Tekstil            | 49.108            | 11.25              |
| Ağaç                                       | 1                           | Asis               | 626               | 0.93               |
| Kağıt                                      | 1                           | Tümka-İş           | 2.666             | 10.02              |
| Basın ve Yayın                             | 1                           | Basın-İş           | 3.076             | 10.16              |
| Banka ve Sigorta                           | 1                           | Bank-sen           | 14.082            | 14.30              |
| Çimento, Toprak ve Cam                     | 1                           | Cam Keramik-İş     | 23                | 0.01               |
| Metal                                      | 1                           | Birleşik metal-İş  | 62.836            | 13.05              |
| Gemi                                       | 1                           | Limter-İş          | 73                | 0.80               |
| İnşaat                                     | 1                           | Devrimci Yapı-İş   | 17                | 0.01               |
| Enerji                                     | 1                           | Tek Ges-İş         | 35                | 0.02               |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar      | 2                           | Sine-sen           | 31                | 0.01               |
|                                            |                             | Sosyal-İş          | 27.595            | 7.14               |
| Kara Taşımacılığı                          | 1                           | Nakliyat-İş        | 7.506             | 10.01              |
| Haberleşme                                 | 1                           | Yeni Haber-İş      | 45                | 0.11               |
| Sağlık                                     | 1                           | Dev Sağlık-İş      | 718               | 1.90               |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri               | 1                           | Oleyis             | 25.898            | 13.31              |
| Genel İşler                                | 1                           | Genel-iş           | 44.678            | 14.98              |
| <b>TOPLAM</b>                              | <b>21</b>                   |                    | <b>295.800</b>    |                    |

Kaynak:Resmi Gazete 17 Temmuz 1996, Sayı: 22699.

**EK 4****TABLO 11. Temmuz 1998 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları**

| İşkolu                                     | Bağlı Sendika Sayısı | Sendika Adı       | Üye Sayısı     | Üye Yüzdesi |
|--------------------------------------------|----------------------|-------------------|----------------|-------------|
| Tarım ve Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık | 1                    | T.İ.S             | 225            | -           |
| Madencilik                                 | 1                    | Dev Maden Sen     | 1.078          | 0.87        |
| Petrol Kimya ve Lastik                     | 1                    | Lastik-İş         | 25.948         | 13.40       |
| Gıda Sanayi                                | 1                    | Gıda-İş           | 216            | 0.06        |
| Dokuma                                     | 1                    | Tekstil           | 55.178         | 11.22       |
| Ağaç                                       | 1                    | Asis              | 621            | 0.82        |
| Kağıt                                      | 1                    | Tümka-İş          | 3.171          | 10.86       |
| Basın ve Yayın                             | 1                    | Basın-İş          | 3.530          | 10.31       |
| Banka ve Sigorta                           | 1                    | Bank-sen          | 15.039         | 13.60       |
| Çimento, Toprak ve Cam                     | 1                    | Cam Keramik-İş    | 23             | 0.01        |
| Metal                                      | 1                    | Birleşik metal-İş | 69.899         | 13.44       |
| Gemi                                       | 1                    | Limter-İş         | 225            | 2.24        |
| İnşaat                                     | 1                    | Devrimci Yapı-İş  | 17             | 0.01        |
| Enerji                                     | 1                    | Tek Ges-İş        | 35             | 0.02        |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar      | 2                    | Sine-sen          | 31             | 0.01        |
|                                            |                      | Sosyal-İş         | 42.435         | 10.07       |
| Kara Taşımacılığı                          | 1                    | Nakliyat-İş       | 8.483          | 10.08       |
| Haberleşme                                 | 1                    | Yeni Haber-İş     | 45             | 0.11        |
| Sağlık                                     | 1                    | Dev Sağlık-İş     | 1.136          | 2.57        |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri               | 1                    | Oleyis            | 28.102         | 13.67       |
| Gazetecilik                                | 1                    | Medya-Sen         | 385            | 4.92        |
| Genel İşler                                | 1                    | Genel-iş          | 48.965         | 15.34       |
| <b>TOPLAM</b>                              | <b>22</b>            |                   | <b>304.787</b> |             |

Kaynak:Resmi Gazete 17 Temmuz 1998, Sayı: 23405.

**EK 5****TABLO 12. Temmuz 2001 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları**

| İşkolu                                     | Bağlı Sendika Sayısı | Sendika Adı       | Üye Sayısı     | Üye Yüzdesi |
|--------------------------------------------|----------------------|-------------------|----------------|-------------|
| Tarım ve Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık | 1                    | T.İ.S             | 195            | -           |
| Madencilik                                 | 1                    | Dev Maden Sen     | 1.439          | 1.25        |
| Petrol Kimya ve Lastik                     | 1                    | Lastik-iş         | 38.279         | 17.99       |
| Gıda Sanayi                                | 1                    | Gıda-iş           | 32.845         | 10.01       |
| Dokuma                                     | 1                    | Tekstil           | 52.587         | 10.36       |
| Ağaç                                       | 1                    | Asis              | 467            | 0.59        |
| Kağıt                                      | 1                    | Tüm-k-iş          | 2.695          | 8.96        |
| Basın ve Yayın                             | 1                    | Basın-iş          | 3.218          | 8.41        |
| Banka ve Sigorta                           | 1                    | Bank-sen          | 15.070         | 13.12       |
| Çimento, Toprak ve Cam                     | 1                    | Cam Keramik-iş    | 14             | 0.01        |
| Metal                                      | 1                    | Birleşik Metal-iş | 60.857         | 11.28       |
| Gemi                                       | 1                    | Limter-iş         | 1.128          | 12.93       |
| İnşaat                                     | 1                    | Devrimci Yapı-iş  | 17             | 0.01        |
| Enerji                                     | 1                    | Tek Ges-iş        | 23             | 0.01        |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar      | 2                    | Sine-sen          | 31             | 0.01        |
|                                            |                      | Sosyal-İş         | 43.239         | 10.03       |
| Kara Taşımacılığı                          | 1                    | Nakliyat-iş       | 9.716          | 10.04       |
| Haberleşme                                 | 1                    | Yeni Haber-iş     | 41             | 0.08        |
| Sağlık                                     | 1                    | Dev Sağlık-iş     | 466            | 0.88        |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri               | 1                    | Oleyis            | 30.268         | 12.64       |
| Gazetecilik                                | 1                    | Medya-sen         | 370            | 3.82        |
| Genel İşler                                | 1                    | Genel-iş          | 59.556         | 14.96       |
| <b>TOPLAM</b>                              | <b>22</b>            |                   | <b>352.521</b> |             |

Kaynak: Resmi Gazete, 17 Temmuz 2001, Sayı: 24465.

**EK 6**  
**TABLO 13. Temmuz 2003 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları**

| İşkolu                                | Bağlı Sendika Sayısı | Sendika Adı       | Üye Sayısı %   | Üye Yüzdesi |
|---------------------------------------|----------------------|-------------------|----------------|-------------|
| Madencilik                            | 1                    | Dev Maden Sen     | 1.435          | 1.18        |
| Petrol Kimya ve Lastik                | 1                    | Lastik-İş         | 39.115         | 18.31       |
| Gıda Sanayi                           | 1                    | Gıda-İş           | 32.845         | 10.01       |
| Dokuma                                | 1                    | Tekstil           | 66.524         | 11.70       |
| Ağaç                                  | 1                    | Asis              | 465            | 0.58        |
| Kağıt                                 | 1                    | Tümka-İş          | 3.220          | 10.83       |
| Basın ve Yayın                        | 1                    | Basın-İş          | 3.202          | 7.70        |
| Banka ve Sigorta                      | 1                    | Bank-Sen          | 15.102         | 12.11       |
| Çimento Toprak ve Cam                 | 1                    | Cam Keramik-İş    | 14             | 0.01        |
| Metal                                 | 1                    | Birleşim Metal-İş | 62.556         | 10.86       |
| Gemi                                  | 1                    | Limter-İş         | 1.144          | 11.52       |
| İnşaat                                | 1                    | Devrimci Yapı-İş  | 17             | 0.01        |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar | 2                    | Sine-Sen          | 31             | 0.01        |
|                                       |                      | Sosyal-İş         | 44.850         | 9.36        |
| Kara Taşımacılığı                     | 1                    | Nakliyat-İş       | 11.971         | 11.42       |
| Sağlık                                | 1                    | Dev-Sağlık-İş     | 701            | 1.18        |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri          | 1                    | Oleyis            | 30.424         | 11.14       |
| Gazetecilik                           | 1                    | Medya-Sen         | 370            | 3.71        |
| Genel işler                           | 1                    | Genel-İş          | 66.155         | 16.67       |
| <b>Toplam</b>                         | <b>19</b>            |                   | <b>380.141</b> |             |

Kaynak: Resmi Gazete, 17 Temmuz 2003, Sayı: 25171.

**EK 7**

**TABLO 14. Temmuz 2006 İtibariyle DİSK’e Bağlı Sendikalar ve Üye Sayıları**

| İşkolu                                | Bağlı Sendika Sayısı | Sendika Adı       | Üye Sayısı %   | Üye Yüzdesi |
|---------------------------------------|----------------------|-------------------|----------------|-------------|
| Madencilik                            | 1                    | Dev Maden Sen     | 1.455          | 1.12        |
| Petrol Kimya ve Lastik                | 1                    | Lastik-İş         | 41.266         | 17.42       |
| Gıda Sanayi                           | 1                    | Gıda-İş           | 26.508         | 7.51        |
| Dokuma                                | 1                    | Tekstil           | 75.641         | 12.84       |
| Ağaç                                  | 1                    | Asis              | 463            | 0.54        |
| Kağıt                                 | 1                    | Tümka-İş          | 3.467          | 10.52       |
| Basın ve Yayın                        | 1                    | Basın-İş          | 3.981          | 9.71        |
| Banka ve Sigorta                      | 1                    | Bank-Sen          | 13.961         | 9.30        |
| Çimento Toprak ve Cam                 | 1                    | Cam Keramik-İş    | 14             | 0.01        |
| Metal                                 | 1                    | Birleşim Metal-İş | 69.789         | 10.82       |
| Gemi                                  | 1                    | Limter-İş         | 1.191          | 9.32        |
| İnşaat                                | 1                    | Devrimci Yapı-İş  | 17             | 0.01        |
| Ticaret Büro Eğitim ve Güzel Sanatlar | 2                    | Sine-Sen          | 31             | 0.01        |
|                                       |                      | Sosyal-İş         | 43.914         | 10.05       |
| Kara Taşımacılığı                     | 1                    | Nakliyat-İş       | 15.536         | 12.03       |
| Sağlık                                | 1                    | Dev-Sağlık-İş     | 2.059          | 2.58        |
| Konaklama ve Eğlence Yerleri          | 1                    | Oleyis            | 32.649         | 10.36       |
| Gazetecilik                           | 1                    | Medya-Sen         | 369            | 2.54        |
| Genel işler                           | 1                    | Genel-İş          | 76.672         | 17.22       |
| <b>Toplam</b>                         | <b>19</b>            |                   | <b>408.983</b> |             |

Kaynak: [www.csgeb.org.tr/CGM/07-2006\\_2821\\_istatistik.htm](http://www.csgeb.org.tr/CGM/07-2006_2821_istatistik.htm)

## KAYNAKÇA

### KİTAPLAR

ALTAN, Zühtü; KAĞNICIOĞLU, Deniz; ŞİŞMAN, Yener; SUNGUR, Zerrin; (2005), **İşçi Profili Araştırması: Eskişehir Örneği**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

AKKAYA, Yüksel; ÇETİK, Mete, (1999), **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

BELEK, İlker ve diğerleri, (1992), **DİSK’in Ören Tezleri ve Sosyalist Tavır**, İstanbul, Sorun.

BELEK, İlker, (1999), **Postkapitalist Paradigmalar**, İstanbul, Sorun.

BORATAV, Korkut, (2006), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005** (10.Baskı), Ankara: İmge.

EKİN, Nusret, (1995), **Kayıtdışı Ekonomi Enformel İstihdam**, İstanbul: İTO.

GORZ, Andre, (1995), **İktisadi Aklın Eleştirisi**, (çeviren: Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı.

HEROD, Andrew, (1998), **Organizing the Landscape:Geographical Perspectives On Labor Unionism**, Minneapolis: University of Minnesota.

HIRST, Paul, THOMPSON, Grahame, (1998), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (çeviren: Çağla Erdem, Elif Yücel), Ankara: Dost.

IŞIKLI, Alpaslan, (1995), **Sendikacılık ve Siyaset**, Cilt 1, Ankara, Öteki.

IŞIKLI, Alpaslan, (2003), **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, Ankara: İmge.

IŞIKLI, Alpaslan, (2006), Dünya Bankası'nın Laik İmparatorluğu'nda Kumarhane Kapitalizmi, İstanbul: Otopsi.

KAZGAN, Gülten, (2002), **Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nurhan, (2004), **Türkiye Ekonomisi**, (15.Basım) İstanbul: Remzi.

KIZILOT, Şükrü; KILIÇ, Cem; MÜDERRİSOĞLU, Okan, (2006), **AB Yolunda Mali Dünyamız**, Ankara: TİSK Yayınları.

KOÇ, Yıldırım, (1995), **Sendikacılığın Güncel Sorunları**, Ankara: Öteki.

KOÇ, Yıldırım, (1998b), **Sendikacılık Tarihi**, Ankara: Türk-İş Eğitim.

KOÇ, Yıldırım, (2003), **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi**, Ankara: Türkiye Yol-İş Sendikası.

KORAY, Meryem, (1994), **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, İstanbul: TÜSES.

KRASUCKİ, Henri, (1979), **Sendikalar ve Sınıf Savaşımı**, çeviren: A. Kesim, İstanbul: Sorun.

MAHİROĞULLARI, Adnan, (2000), **1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı**, Ankara: Kamu:İş.

MAKAL, Ahmet, (1999), **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1920-1946)**, Ankara: İmge.

MAKAL, Ahmet, (2002), **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1946-1963)**, Ankara: İmge.

MUNCK, Ronaldo, (2002), **Emeğin Yeni Dünyası**, (çeviren: Mahmut Tekçe) İstanbul: Kitap.

ÖNGİDER, Seyfi, (1994), **Kriz ve Sendikal Hareket**, İstanbul: Devrim.

ÖZBEY, Nurullah, (2001), **Türkiye’de Sendikal Anlayışlar- Sendika Siyaset İlişkisinin Gelişimi**, Ankara: Enerji Yapı Yol Sendikası.

ÖZTÜRK, Sırrı, (2001), **İşçi Sınıfı , Sendikalar ve 15/16 Haziran**, İstanbul: Sorun.

**Sendikal Örgütlenme ve DİSK**, (1995), Ankara: Genel-İş.

ŞAHİN, Hüseyin, (1993), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

ŞEN, S., (1996), **Ekonomik ve Teknik Anlamda Taşeronluk (Alt İşverenlik) ve Endüstriyel İlişkilere Etkileri**, Ankara: Liman-İş.

ŞENKAL, Abdülkadir, (1999), **Sendikasız Endüstri İlişkileri**, Ankara: Kamu-İş.

ŞENKAL. Abdülkadir, (2005), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, İstanbul, Alfa.

TANİLLİ, Server, (2006a), **Değişimin Diyalektiği ve Devrim**, 6. Baskı, İstanbul: Alkım.

TANİLLİ, Server, (2006b), **Uygarlık Tarihi**, 23. Baskı, İstanbul: Alkım.

TEKELİ, İlhan, (1994), **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, İstanbul, Yurt.

TOKOL, Aysen, (1994), **Türkiye’de Sendikal Hareket**, Bursa: Ezgi.

**Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi** (1998), Cilt 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

YARAŞIR, Volkan, (2006), **İşçi Sınıfı Üzerine-İşgal Direniş Grev**, İstanbul: Mephisto.

YELDAN, Erinç, (2002), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, İstanbul: İletişim.

YURTSEVER, Haluk, (1992), **Süreklilik ve Kopuş İçinde Marksizm ve Türkiye Solu**, İstanbul: Etki.

## MAKALELER

AKKAYA, Yüksel, (2006), “DİSK’İN 2005 Yılı Değerlendirmesi ve 2006 Yılı Hedefler Üzerine”, [www.sendika.org](http://www.sendika.org), 7 Mart 2006.

ATAMAN, Berrin, Ceylan, (2003), “İşsizlik Sorunu ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu”, **TİSK İşveren Dergisi**, Ekim 2003, [www.tisk.org.tr](http://www.tisk.org.tr), 24 Ağustos, 2006.

BOURDİEU, Pierre, (1998), “The Essence of Neoliberalism”, **Le Monde Diplometique**, December, [www.mondediplo.com/1998/12](http://www.mondediplo.com/1998/12), 1 Eylül 2006

Cumhuriyet, (2006), Süleyman Çelebi ile Yapılan Görüşme, 16 Mart.

ÇELİK, Aziz, (2005),“Piyasaya Karşı Yapayalnız”, **Birgün Gazetesi**, 27 Ekim.

ÇELİK, Aziz, (2005), “Avrupa’da Sendikaların Yükselişi ve Düşüşü Üstüne”, **Birikim Dergisi**, Aralık, Sayı: 200, s. 56-66.

DİKMEN, Ahmet Alpay, (2006), “Bir İlkel Birikim Aracı Olarak Özelleştirme Ve Taşeronlaştırma”, **Genel-İş Emek Araştırma Dergisi**, Ocak, s.41-59, Ankara.

DOĞU, Dinçer, (1997), “15-16 Haziran Direnişi”, **Olaylar ve Tanıklarıyla DİSK Tarihi**, s. 35-41, İstanbul: DİSK.

ERDOĞDU, Seyhan, (1999), “Küreselleşen Dünyada Küresel Sendikal Politikalara Bir Örnek: Çokuluslu Şirketlerde Çalışma Koşullarına İlişkin Davranış İlkeleri”, **TÜRK-İŞ Yıllığı 99**, Cilt 2, s. 46-82.

**GENEL-İŞ Emek Dergisi**, (1999), “15-16 Haziran Direnişi Bir Kilometre Taşı”, Mayıs, Sayı: 51, s. 12, Ankara.

**GENEL-İŞ Emek Dergisi**, (2004), “15-16 Haziran Direnişi: Sendikal Hak ve Özgürlük Mücadelesi”, Haziran, Sayı: 98, s.12, Ankara.

GÖKBAYRAK, Şenay, (2005), “Belediyelerde Taşeronlaşma Uygulamalarının Çalışanlar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Risk Analizi”, **Genel-İş Emek Araştırma Dergisi**, Ocak, s.123-136, Ankara.

HYMAN, Richard, (1991) “Trade Unions and Disaggregation of The Working Class”, The Futures of Industrial Relations: International Comparison in an Age of Uncertainty; **Employment Research Unit 1991 Annual Conference**, Cardiff, September.

IŞIKLI, Alpaslan, (1997), “1997’ye Girerken Yalanlar ve Gerçekler”, **TÜRK-İŞ Yıllığı 97**, s. 20-28, Ankara: Türk-İş.

JOHNSTON, William, (1991), “Global Work Force 2000: The New World Labor Market”, **Harvard Business Review**, Mart-Nisan, s.115-127, [www.harvardbusinessonline](http://www.harvardbusinessonline), 19 Haziran 2006.

KOÇ, Yıldırım, (1998a), “Türkiye’de Sendika Üyeliği ve Sendikalı İşçiler”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı.

KÖSE, Ahmet Haşim; ÖNCÜ, Ahmet, (2000), “1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 86, s. 72-90.

KONUKMAN, Aziz, (1999), “Esnek Üretim Tekniklerinin Türkiye’nin Sanayileşme Stratejisi Açısından Geçerliliği”, **TÜRK-İŞ Yıllığı 99**, Cilt 2, s. 363-382, Ankara.

LORDOĞLU, Kuvvet, (1995), “Bunalımın İşçi Sınıfı Üzerine Etkileri”, **Petrol-İş 93-94 Yıllığı**, s. 792-801, İstanbul.

MAHİROĞULLARI, Adnan, (2001), “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, **C.Ü. İktisadi ve İdari İlimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s. 161-190.

MAKAL, Ahmet, (2003), “Cumhuriyetin 80.Yılında Türkiye’de Çalışma İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri**, No.62, [www.politics.ankara.edu.tr/ tartisma\\_metinleri.php](http://www.politics.ankara.edu.tr/tartisma_metinleri.php), 15 Ocak 2007.

ONARAN, Özlem, (2000), “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 86, s. 194-209.

ÖKE, M. Kemal; KURT, Senem, (2003), “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu”, **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar** (derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan), 2. Baskı, s.399-427, İstanbul: İletişim.

ÖNGEN, Tülin, (1997), “Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik”, **Petrol-İş 95-96 Yıllığı**, s. 829-847, İstanbul.

ÖZTÜRK, Sırrı, (1992), “DİSK Geleneği ve İşçi Sınıfının Sendikal Birliği”, **DİSK’in Ören Tezleri ve Sosyalist Tavır**, s. 153-191, İstanbul: Sorun.

SONER, Şükran, (2007a), “40.Yıl-DİSK”, Cumhuriyet, 14 Şubat.

SONER, Şükran, (2007b), “40.Yıl-DİSK”, Cumhuriyet, 16 Şubat.

ŞENSES, Fikret, TAYMAZ, Erol, (2003), “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?” , **ERC Working Papers in Economics, Economic Research Center**, Ankara: ODTÜ.

TÜRKMEN, İsmail, (1996), “Bir Yanılsama Olarak Değişim Yöntemi ve Çalışma İlişkileri”, **Petrol-İş 95-96 Yıllığı**, s. 733-746, İstanbul.

UÇKAN, Banu, (2004), “Türk Sendikacılığına Genel Bir Bakış ve Sendikalararası Rekabet”, **AB-Türkiye ve Endüstri İlişkileri**, (editör: Alpay Hekimler), s. 239-289, İstanbul: Beta.

WOOD, Ellen, Meiksins, (1997), “Labor, The State, and Class Struggle”, **Monthly Review**, Temmuz-Ağustos 1997, cilt 49, sayı 3, New York.

YALMAN, Aytaç, (2006), “Küreselleşme ve Güvenlik”, **Cumhuriyet**, 26 Aralık.

YELDAN, Erinç, (2003), “Neo-Liberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, **İktisat Üzerine Yazılar I- Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar** (derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan), 2. Baskı, s.427-453, İstanbul: İletişim.

YORGUN, Sayım, (2007), “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmenin Güncel Sorunları ve Alternatif Öneriler”, **‘İs, Güç’ Endüstri İlişkileri Dergisi ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 49-78.

## **RAPORLAR ve BELGELER**

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE), (1999), **Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Ankara.

DİE (2000), **Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Ankara.

DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK), (1967a), **DİSK Kuruluş Bildirgesi ve Ana Tüzüğü**, İstanbul: DİSK.

DİSK, (1967b), **Türk-İş Çıkmazı**, Yay.No.1, İstanbul: DİSK.

DİSK, (1994), **9. Genel Kurul Çalışma Raporu**, İstanbul.

DİSK, (1996), **Olağanüstü Genel Kurul Çalışma Raporu**, İstanbul.

DİSK, (1997), **10. Genel Kurul Çalışma Raporu**, İstanbul.

DİSK, (1997), **Olaylar ve Tanıklarıyla DİSK Tarihi**, İstanbul.

DİSK, (2000), **11.Genel Kurul Çalışma Raporu**, İstanbul.

DİSK, (2004), **12. Genel Kurul Çalışma Raporu**, İstanbul.

DİSK, (2005), “2005 Yılı Değerlendirmesi ve 2006 Yılı Hedefleri”,  
[www.sendika.org](http://www.sendika.org), 7 Mart 2006.

DİSK-AR, (2005), **AB Sürecinde İşçi Sınıfının Durumu-Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, Ankara: DİSK.

DİSK, Genel-İş (2002), **Esnek Üretim- Esnek İstihdam, Toplam Kalite Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi** (Genel-İş Emek Araştırmaları), Ankara: DİSK.

<http://www.bisenikinolusube.com>, 26 Temmuz 2007.

[http:// www.csgeb.org.tr/istatistik](http://www.csgeb.org.tr/istatistik), 15 Şubat 2006.

<http://www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-hibeler-3.html>, 9 Ocak 2007.

<http://europa.eu.int/comm/europaaaid/projects/eidhr/pdf>, 9 Ocak 2007.

[http:// www.disk.org.tr/hakkında](http://www.disk.org.tr/hakkında), 10 Ocak 2006.

[http:// www.disk.org.tr/tuzukvekararlar](http://www.disk.org.tr/tuzukvekararlar), 10 Ocak 2006.

[http:// www.eiro.eurofound.ie](http://www.eiro.eurofound.ie), 22 Temmuz 2006.

[http://www. hazine.gov.tr/istatistik](http://www.hazine.gov.tr/istatistik), 26 Temmuz 2007.

[http:// www.ilo.org/trends](http://www.ilo.org/trends), 22 Temmuz 2006.

[http:// www.ilo.org/public/turkish/region](http://www.ilo.org/public/turkish/region), 10 Eylül 2006.

[http://www.sendika.org/yazi.php/yazi\\_no=381](http://www.sendika.org/yazi.php/yazi_no=381), 26 Temmuz 2007.

[http:// www.tkip.org.tr/sinifhareketi](http://www.tkip.org.tr/sinifhareketi), 13 Ekim 2006.

[http:// www.tuik.gov.tr/istatistikler](http://www.tuik.gov.tr/istatistikler), 15 Kasım 2006.

[http:// www.tuik.org.tr/prehaberbultenleri](http://www.tuik.org.tr/prehaberbultenleri), 15 Kasım 2006.

INTERNATIONAL CONFEDERATION of FREE TRADE UNIONS (ICFTU), (2003), **Sendikalar İçin Küreselleşme Rehberi**, İstanbul: DİSK.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION (ILO), (2006), **Küresel İstihdam Eğilimleri**, Uluslar arası Çalışma Ofisi, Cenevre, [www.ilo.org/trends](http://www.ilo.org/trends), 24 Ağustos 2006.

**Küresel İstihdam Eğilimleri Özeti 2006**, Uluslararası Çalışma Ofisi, Cenevre, [www.ilo.org/trends](http://www.ilo.org/trends), 24 Ağustos 2006.

PETROL-İŞ, (2000), **1997-1999 Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul.

**Toplumsal Hareket Sendikacılığı Broşürü**, Yön Broşür Dizisi, İstanbul.

RESMÎ GAZETE, (1993), 17 Temmuz, Sayı: 21640.

RESMÎ GAZETE, (1994), 17 Temmuz, Sayı: 21933.

RESMÎ GAZETE, (1996), 17 Temmuz, Sayı: 22699.

RESMÎ GAZETE, (1998), 17 Temmuz, Sayı: 23405.

RESMÎ GAZETE, (2001), 17 Temmuz, Sayı: 24465.

RESMÎ GAZETE, (2003), 17 Temmuz, Sayı: 25171.

WORLD BANK (1995), **Workers in an Integrating World: World Development Report 1995**, Oxford: Oxford University Press.

#### **TEZLER:**

KARA, Hakan, Batırhan, (2002), **Kuruluşundan 12 Eylül 1980'e Kadar DİSK-Siyaset İlişkisi**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

ERSOY, Zeynep, (1995), **Sendika Siyasi Parti İlişkileri- TKP-DİSK**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

ULUKAN, Umut, (2003), **Türk Sendika Tarihinden Bir Örnek: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

#### **YAPILAN GÖRÜŞMELER:**

BEŞELİ, Mehmet, 07.02.2007 tarihinde Birleşik Metal-İş Sendikası Genel Merkezi'nde yapılan görüşme.

ÇELEBİ, Süleyman, 31.01.2007 tarihinde DİSK Genel Merkezi'nde yapılan görüşme.

GÖRGÜN, Tayfun, 30.12.2006 tarihinde Dev. Maden-Sen Genel Merkezi'nde yapılan görüşme.

İŞERİ, Ergün, 11.02.2007 tarihinde internet yoluyla yapılan görüşme.

KOÇ, Yıldırım, 9.1.2007 tarihinde Yoİ-İş Sendikası Genel Merkezi'nde yapılan görüşme.

SARI, Perihan, 4.12.2006 tarihinde Genel-İş Sendikası Genel Merkezi'nde yapılan görüşme yapılan görüşme.